

Crna Gora, Srbija i Rezolucija o Srebrenici:
VLADA U SLOBODNOM PADU

SFRJ: 30 godina od početka kraja
BESMISLENI RAT

BiH 4,70 BAM; Hrvatska 25 HRK; Makedonija 175 MKD; Crna Gora 2,50 EUR; Slovenija 3,50 EUR

cena 250 RSD

VREME

broj
1590
24. jun 2021.

SEKSUALNO NASILJE U ISTRAŽIVAČKOJ STANICI PETNICA

**ZAVERA ČUTANJA
KOJA JE DUGO
TRAJALA**

NEĆU VIŠE

DA IGRAM SAMA
DA IGRAM SAMA
DA IGRAM SAMA
DA IGRAM SAMA
DA IGRAM SAMA
DA IGRAM SAMA
DA IGRAM SAMA
DA IGRAM SAMA

Da budemo ponovo zajedno,
vakciniši se.

Ujedinjeni festivali Srbije:

Lovefest

NIŠVILLE
INTERNATIONAL JAZZ FESTIVAL

Kampanju podržali:

SRBIJA
STVARA
ZAJEDNIŠTVO

Ministarstvo zdravlja
Republike Srbije

Beograd
www.begrad.rs

McCANN
BEOGRAD

DRAGOLJUB ŽARKOVIĆ (1951–2020),
glavni urednik od 1991. do 2020.

ZORAN JELIČIĆ (1945–2018),
glavni urednik od 1990. do 1991.

izdavač

NP "VREME" d.o.o.
Kosovska 17, Beograd

direktor

Stevan Ristić

pomoćnik direktora

Vojislav Milošević

finansijski direktor

Daniela Vesić

glavni i odgovorni urednik

Filip Švarn

pomoćnici glavnog urednika

Jovana Gligorijević, Momir Turudić

redakcija

Slobodan Bubnjević, Sonja Čirić (mozaik),
Zora Drčelić, Slobodan Georgijev,
Andrej Ivanji (svet), Jelena Jorgačević,
Radmilo Marković, Saša Marković,
Ivana Milanović Hrašovec,
Marija Janković (foto), Milan Milošević,
Uroš Mitrović, Vukašin Obradović,
Teofil Pančić (kultura), Saša Rakezić,
Nemanja Rujević, Nedim Sejdinović,
Tamara Skrozza, Zoran Stanojević,
Bojan Stekić, Dragan Todorović,
Tanja Topić, Biljana Vasić, Miloš Vasić

dokumentacija

Dragoslav Grujić (arhiva),
Jelena Mrđa (foto)

tehnička redakcija:

Ivan Hrašovec (ur.),

Tanja Stanković, Slobodan Tasić;

lektori: Olga Babić, Živana Rašković,
Ivana Stanković;

korektori: Nikola Dragomirović,
Ana Čuk Dragomirović, Stanica Milošević

internet izdanje

www.vreme.com

Marijana Hrašovec

prodaja i pretplata

Nikola Čulafić, Milan Radović

računovodstvo

Slavica Spasojević

marketing

Aleksandar Aleksić (direktor)

e-mail: redakcija@vreme.com

telefon redakcije: 011/3234-774

telefaks: 011/3238-662

štampa: Rotografika, Subotica

ISSN 0353-8028

COBISS.SR-ID 16907266

Prenošenje, preuzimanje ili korišćenje tekstova objavljenih u Nedeljniku "Vreme" je zabranjeno.

Za svako eventualno korišćenje potrebna je posebna dozvola autora i NP VREME, kao nosioca isključivih imovinskih prava na iskorišćavanje autorskih dela koje su stvorili zaposleni u NP VREME.

04 **Crna Gora, Srbija i Rezolucija o Srebrenici:**
Vlada u slobodnom padu

08 **Seksualno nasilje u Istraživačkoj stanici Petnica:** Zavera ćutanja koja je dugo trajala

15 **In memoriam:** Gordana Suša (1946–2021)

16 **Druga eksplozija u fabrici "Sloboda" u Čačku:** Okidači za teorije zavere

17 **TV Manijak:** Milicija trenira strogoću

18 **Intervju: Danilo Mandić**

22 **Zaštita vodnih resursa od zagađenja:** Pravo na čistu vodu je ljudsko pravo

26 **Intervju:** Dr Nenad Ivanišević

28 **Lični stav:** Interes države, građana ili nekog trećeg

30 **SFRJ, 30 godina od početka kraja (1):**
Besmisleni rat

32 **SFRJ, 30 godina od početka kraja (2):**
Sanjali najbolji, rasturili najgori

36 **Lični stav:** O promenama Ustava ponovo – javni muk

KULTURA

38 **Sterijino pozorje (1): Nekoliko kusah.. i jedan drčni petlić!**

41 **Poezija i avangarda:**
Fenomen pesničkog otpora

43 **Reizdanje kultnog albuma grupe La Strada:**
Slobodan za večnost

44 **Reportaže:** Portret zemlje s trkom u pozadini

45 **Teatrologija:** Pozorišna borba neprestana

SVET

46 **Odnosi SAD i Rusije:**
Mali detant u Ženevi

50 **Kvantni kompjuter (1):** Nešto sasvim drugo, za nešto sasvim treće

MOZAIK

52 **Iz ateljea:** Crtež od vetra

55 **Periodika:** Elektronsko izdavaštvo je sadašnjost

56 **Razglednica:** Jedna drugačija ponoć u Parizu

58 **Diskriminacija:** Ni stara ni nemoćna

59 **Navigators:** Porez na talenat

60 **Strip:** Ista priča

62 **Vreme uživanja:** Una

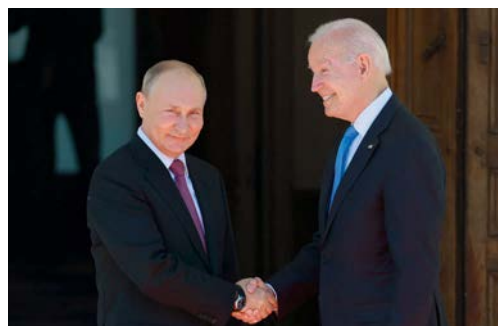
"Plašim se da postoji prećutni dogovor dva rukovodstva da bi zajednička antikorupcijska, antišvercerska i anti-mafijaška politika na Kosovu ugrozila stabilnost dveju nacionalističkih vlasti. Još gore, i Amerika i Evropa aktivno izbegavaju ta pitanja"

RAZGOVARAO: **VUKAŠIN OBRADOVIĆ**

Sektor Mladenović hteo je da "zahvati široko", bez pretenzija da unapred smisli neki "selektorski koncept" pa da onda gleda koja bi se predstava u taj koncept mogla uloviti kao šaran u mrežu

TEOFIL PANČIĆ

Samit predsednika SAD i Rusije, dve nuklearne sile čiji su odnosi trenutno gori nego u vreme hladnog rata, ipak je uspeo, tako što nije propao. Uz krupne reči o borbi demokratije protiv autokratije Bajden je govorio o Moskvi, a mislio na Peking

MILAN MILOŠEVIĆ

Foto na naslovnoj strani: Marija Janković

VLADA U SLOBO

Kada jedna država dođe u situaciju da je više otvorenih pitanja od ponuđenih odgovora, onda nesporno možemo da govorimo ne samo o ozbiljnoj političkoj krizi, već i o situaciji u kojoj je politika zarobila kompletno društvo. To stanje bi se moglo slikovito predstaviti kao “slobodan pad” tokom kojeg izabrani predstavnici, naravno kontrolisani od strane svojih političkih struktura, mogu izazvati tek povremeno usporavanje ili ubrzanje tog pada. Rezultat je, pre svega, gubitak dragocenog vremena u sprovođenju preko potrebnih reformi, potom demotivacija građana za neke buduće izbore i generisanje stanja opšteg beznađa. Odgovornost za takvo stanje niko ne može da izbegne

Ko će povući odlučujući korak u rušenju ekspertske vlade Zdravka Krivokapića? Tu nezahvalnu ulogu niko ne želi. Naravno, ne želi je ni sam premijer. Iako nezadovoljni radom Vlade, deo onih koji su je birali ne želi da u svoje političke biografije upišu činjenicu da su srušili, po sopstvenim tvrdnjama, “prvu demokratski izabranu vladu Crne Gore”. Ono što ovakvu političku situaciju čini nadasve apsurdnom jeste i to da je potpuno blokadu parlamentarnog života u Crnoj Gori izazvao upravo politički narativ na kojem je prethodne tri decenije opstajao režim Mila Đukanovića. Naime, smena ministra pravde, ljudskih i manjinskih prava Vladimira Leposavića i Rezolucija o Srebrenici samo su pojavni oblici iste priče koja Crnu Goru drži podeljenom i zarobljenom između dve nacionalističke vizije. Ti “vizionari” ne žele ništa drugo do da oni sa “druge strane” budu potpuno poraženi. Svaka druga opcija je politički nezanimljiva, bez obzira na to što takvo “razrešenje” vodi u stanje trajne podeljenosti i permanentnih tenzija.

Danas, crnogorska Vlada nema poverenje dominantnog dela parlamentarne većine koja je za nju glasala 4. decembra prošle godine. Plenarni rad crnogorskog parlamenta bojkotuje većina poslanika

i Skupština nije u kapacitetu da donosi odluke. U ovoj blokadi zajedno učestvuju 30 poslanika Demokratske partije socijalista i Demokratski front čijih je 16 poslanika, nakon smene ministra pravde, proglasilo bojkot plenarnih sednica parlamenta zbog “velike prevare glasača”. Izgleda da poslanik Demokratskog fronta Slaven Radunović nije bio ni svestan činjenice da je rečima “sada resetujemo stanje na nulu i tražimo novi dogovor. Pozdravljamo vas i neka vam je srećan DPS”, zapravo gurnuo DF na istu stranu plota na kojoj je već bila stranka Mila Đukanovića. Ljuti protivnici su se našli na istom zadatku.

No, pogrešno bi bilo zaključiti da su smena ministra i Rezolucija uzroci ovakvog stanja, naprotiv. To je samo povod za eskalaciju krajnje negativnog stava prema vladi Zdravka Krivokapića koju neskriveno pokazuje Demokratski front nezadovoljan konceptom nove izvršne vlasti nakon prošlogodišnjih avgustovskih izbora. Tačnije, nezadovoljstvo je pre svega posledica činjenice da njihovi predstavnici nisu neposredno uključeni u sastav Vlade.

Kada jedna država dođe u situaciju da je više otvorenih pitanja od ponuđenih odgovora onda nesporno možemo da govorimo ne samo o ozbiljnoj političkoj kri-

zi, već i o situaciji u kojoj je politika zarobila kompletno društvo. To stanje bi se moglo slikovito predstaviti kao “slobodan pad” tokom kojeg izabrani predstavnici, naravno kontrolisani od strane njihovih političkih struktura, mogu izazvati tek povremeno usporavanje ili ubrzanje tog pada. Rezultat je, pre svega, gubitak dragocenog vremena u sprovođenju preko potrebnih reformi, potom demotivacija građana za neke buduće izbore i generisanje stanja opšteg beznađa. Odgovornost za takvo stanje niko ne može da izbegne.

Bojkot parlamenta je pojava koju je u politički život uvela sadašnja parlamentarna većina. Tadašnja vlast je oštro osuđivala takvo ponašanje, da bi istu vrstu političkog pritiska danas videla kao efikasan model ponašanja u parlamentarnom životu. Čak je i varijanta “toplo-hladno”, izlazak i povratak u parlament kada je to politički utilitarno, DPS preslikao

DNOM PADU

**ZASEDANJE POSLE KOG NIKO NIJE
PAMETNIJI: Z. Krivokapić, D. Abazović
i razrešeni ministar V. Leposavić
(desno); govori Predrag Bulatović**

Foto: flickr/ Igor Šljivančanin

nocidan ili zločinački. Takođe, dodatnim korekcijama teksta se najstrože osuđuju svi zločini počinjeni u ratovima na prostoru bivše Jugoslavije, izražava saosećanje za sve žrtve kao i za njihove porodice, te apeluje na pomirenje u regionu, jačanje međunacionalne i međuverške tolerancije, razumevanje i solidarnost.

Za Rezoluciju je glasalo 55 poslanika, 19 je bilo protiv, dok se od glasanja uzdržalo sedam poslanika. Osim samog dokumenta, veoma je značajna i činjenica, bar kada se govori o budućnosti crnogorske demokratije, da je on usvojen glasovima opozicije i dela vlasti i da postoje pitanja koja prevazilaze političke razlike, važnost političkih poena i paušalnih diskvalifikacija. Usvajanje rezolucije je iskorak za društvo koje teži demokratskim vrednostima i ima ne samo ambiciju da poštuje međunarodne institucije i prihvaćene obaveze, već i teži članstvu u EU.

Smena ministra pravde koja je usledila nakon glasanja o srebreničkoj rezoluciji pokazuje unekoliko različito ponašanje na sličnu temu. Glasalo je 80 poslanika - 43 za, 27 protiv i 10 uzdržanih. Za smjenu Leposavića glasali su poslanici Demokratske partije socijalista, Socijaldemokrata, Bošnjačke stranke, Socijaldemokratske partije, Liberalne partije i albanskih partija, kao i poslanici koalicije Crno na bijelo koju predvodi Dritan Abazović. Protiv su bili poslanici Demokratskog fronta, Socijalističke narodne partije, Pokreta za promjene, Radničke partije, Ujedinjene Crne Gore i Prave Crne Gore. Poslanici koalicije "Mir je naša nacija" bili su uzdržani.

Zašto su Demokrate Aleksa Bečića bili uzdržani kada se glasalo o smeni Leposavića? Oni su to najavili sa obrazloženjem da neće smenjivati ministra sa DPS-om. Iako to ima političkom smisla, jer je percepcija javnosti, odnosno glasača, uvek suženog fokusa, moglo bi se reći da ih

od glavnog oponenta - Demokratskog fronta.

REZOLUCIJA O SREBRENICI

Vreme će pokazati da li je tačna tvrdnja premijera Krivokapića da su poslaničko pitanje o genocidu u Srebrenici, baš kao i sam odgovor ministra Leposavića planirani i precizno tempirani, ali je činjenica da su to pitanje i reakcija ministra pravde neposredno izazvale destabilizaciju Vlade i dovelo do predloga Rezolucije o Srebrenici koja je dodatno naglasila suštinske političke razlike u okviru parlamentarne većine. Očigledno je da su ove dve odluke, bez obzira na njihovu važnost pa i dalekosežne pozitivne posledice, duboko pogodile vladajuću koaliciju i da su kao rezultat istakle razlike koje u ovom trenutku deluju nepremostivo. Upravo zbog toga, verovatnom deluje teza da je pitanje pre tri meseca upućeno Leposaviću postiglo svoj cilj.

Povratak poslanika Demokratske partije socijalista, koji bojkotuju rad parlamenta, u skupštinsku salu dogodilo se upravo u trenutku kada je Simonida Kordić, poslanica Demokratskog fronta, obrazlagala amandmane na tekst Rezolucije. Usvajanjem tih amandmana bi se predlog suštinski pretvorio u benigni politički dokument koji potvrđuje opšta mesta o žrtvama i zločinima i uvodi priču u drugačiji istorijski kontekst. Rezultat dolaska poslanika DPS-a je bio odbijanje amandmana Demokratskog fronta i usvajanje Rezolucije o Srebrenici.

Prethodno je Skupština usvojila amandmane poslanika sa liste "Mir je naša nacija" kojim se osuđuju pokušaji pripisivanja odgovornosti ili krivice srpskom, bošnjačkom, hrvatskom ili bilo kojem drugom narodu za genocid, zločin protiv čovečnosti ili druge zločine, jer odgovornost može biti isključivo individualna, a nije dan narod ne može biti označen kao ge-

Protiv novih izbora

“Protiv smo rušenja ove vlade i održavanja novih parlamentarnih izbora jer je Crnoj Gori potrebna stabilnost uz neodložno sprovođenje korjenitih reformi”, navodi se u saopštenju koje su u utorak potpisali predsjednik Vlade Zdravko Krivokapić, potpredsjednik Vlade Dritan Abazović i predsjednik Skupštine Aleksa Bečić. U nekoliko tačaka oni konstatuju, između ostalog, i da “svako rješenje za izlaz iz trenutne političke krize mora uvažavati međusobne razlike konstituenta vlasti o pojedinim pitanjima koja su proteklih mjeseci aktuelizovana djelovanjem dijela parlamentarne većine i bivše vlasti”.

takav politički rezon dovodi u inferioran položaj pogotovu onda kada partipiraju u vlasti. Uslovljavati svoje političke odluke ponašanjem opozicije dovođa svaki politički subjekt u situaciju u kojoj ostavlja utisak da nema jasan politički stav, već njegovo ponašanje zavisi od suprotstavljene političke grupacije. Takvom logikom vlast najčešće gubi tempo. Ona tada ne vodi igru već sparinguje političkom oponentu.

Poslanik Demokratskog fronta Slaven Radunović najavio je bojkot rada Skupštine zbog smene ministra. On je rekao da se desila “velika prevara glasača od 30. avgusta. Napravljena je neprincipijelna koalicija DPS-a i djelova Vlade Crne Gore. Ako ima bilo ko ovde novu većinu, samo izvolite sa njima. Ko hoće sa Frontom, može sa nama da se dogovori o svemu. Ovo isto važi i za parlament i za rukovodstvo parlamenta u slučaju da se oglušite o ovo što vam govorimo. Sada resetujemo stanje na nulu i tražimo novi dogovor. Pozdravljamo vas i neka vam je srećan DPS”, rekao je Radunović.

Privremeni ulazak na parlamentarnu scenu poslanika DPS-a i njihovi glasovi koji su bili presudni za pomenute odluke dovelo je ozbiljnog popuštanja “lepka” koji drži labave veze vladajuće koalicije. Ona je do sada opstajala na jednom vrlo jednostavnom političkom motivu – razvlašćivanju Demokratske partije socijalista koja je bila sinonim stabilokratskog i koruptivnog režima. Očigledno da su ove teme predstavljale veći rizik od činjenice da se glasa na isti način na koji su to uradili i poslanici stigmatizovanih

DPS-ovaca. To je nesporno dovelo do popuštanja jedine čvrste veze u vladajućoj parlamentarnoj većini.

TEŠKE REČI O NEMORALU

Izglasavanju rezolucije i nepoverenja Leposaviću je prethodio incident koji je dodatno uzburkao ionako komplikovane odnose unutar parlamentarne većine. Na samom kraju višesatne rasprave o zahtevu za razrešenje ministra pravde koja se mahom pretvorila u oštre zamjerke upućene Vladi i premijeru, Krivokapić se obratio poslanicima negirajući da iko u Vladi ima lični ili partijski interes i rekao “ovdje se toliko laži čuje da se postavlja pitanja šta je to politika. Ovdje meni pričate o moralu, a ovdje je prisutan nemoral i političko licemerje...” Na to je reagovao šef poslaničkog kluba Demokratskog fronta Slaven Radunović rekavši: “Sram te bilo”, dok je predsjednik parlamenta Aleksa Bečić upozorio premijera na “neprimjerene” kvalifikacije.

Nastup premijera poslanici su oštro osudili, lider Demosa Miodrag Lekić je rekao da “ovaj politički pajac izvesno više nema njegovu podršku”, Slaven Radunović je izrazio nadu da će “ovo biti kraj ove vlade”, a poslanik SDP-a Rako Konjević da “niko do sada nije ponizio Skupštinu Crne Gore kao premijer Krivokapić”.

Vicepremijer Dritan Abazović je uputio izvinjenje poslanicima i ocijenio da i Vlada i poslanici rade pod određenim pritiscima, a da su očekivanja javnosti veća nego što bi to bilo racionalno. “Iako se pretjeralo, premijer je govorio u odnosu na ukupnu političku etiku koja postoji u Crnoj Gori, a nije usmjereno prema bilo kome pojedinačno”, rekao je Abazović.

Ovaj incident je iznova potvrdio da je izvor većine tenzija između izvršne i zakonodavne vlasti, zapravo sukob Demokratskog fronta i premijera. Sukob koji je eskalirao već samim izborom Krivokapića za mandatara i osećajem DF-a da su u postizbornoj raspodeli ostali kratkih rukava.

OSTAVKA, PITANJE

POVERENJA ILI IZBORI

Predsjednik Crne Gore Milo Đukanović je početkom sedmice, tokom posete Baru, rekao da prema njegovom mišljenju izglasavanje nepoverenja Vladi ili ostavka premijera ne pretpostavlja

automatski i nove izbore. Moguće je da neka nova parlamentarna većina od 41 poslanika, ili već postojeća, dostavi predlog za novog mandatara. “Nakon eventualnog pada Vlade, moglo bi da dođe do rearanžiranja, odnosno izbora nove Vlade, i ako to ne bi urodilo plodom, tek tada bi se išlo na nove izbore”, kazao je predsjednik Crne Gore i lider Demokratske partije socijalista.

Naravno da je ovde naglasak na broju poslanika koji je neophodan ne samo za izglasavanje nepoverenja, već i za predlog novog mandatara. To realno otvara pitanja novih koalicija ukoliko koalicija koja je predložila Zdravka Krivokapića ne postigne novi, realniji kompromis. Kako stvari sada stoje, taj kompromis je pokriven dubokim naslagama netrpeljivosti. Lider Demosa Miodraga Lekića i prvi čovek Socijalističke narodne partije Vladimira Jokovića pozvali su predstavnike parlamentarne većine da se sastanu i pronađu rešenje za izlazak iz ovakve situacije. No, i nakon tog poziva teške reči sa svih strana samo udaljavaju mogućnost bilo kakvog dogovora. On se i danas čini gotovo nemogućim.

Suštinski, postoje dva načina da padne Vlada Zdravka Krivokapića. Prvi je da premijer podnese ostavku što je on izričito odbio kao mogućnost. U izjavi podgoričkom “Danu”, Krivokapić je rekao: “Preuzeo sam obaveze i odgovornost i neću pokleknuti pred prvim izazovom. Građanima Crne Gore treba bolji životni standard, pravda i ljepša budućnost. Njima nisu potrebni ljudi koji odustaju, već oni koji će da se bore za njihove interese.” Valja podsetiti i na njegovu izjavu da su Vlada i premijer “osuđeni od djelova parlamentarne većine čak i prije nego što smo stupili na dužnost. Raditi u takvim okolnostima konstantne destabilizacije i destrukcije, pa kad se tome dodaju najnezamislivije opstrukcije bivšeg režima, gotovo je nemoguće. Ova Vlada, nažalost, ima dvije opozicije. Uprkos svemu – uspijećemo.”

Drugi način je da parlament izglasa nepoverenje Vladi. Pitanje poverenja može postaviti sama Vlada, što očigledno nije realna opcija, ili to može učiniti najmanje 27 poslanika koji predlože da se glasa o nepoverenju Vladi. Ono što dodatno naglašava, uslovno rečeno, pat poziciju i prolongira pitanje opstanka Krivo-

Rezolucija u medijskoj kakofoniji

Nakon reakcija ministra unutrašnjih poslova Srbije Aleksandra Vulina, koji je rekao da će tražiti da se ulazak u Srbiju zabrani onima koji su u Skupštini Crne Gore glasali za Rezoluciju, te poziva Ivice Dačića mitropolitu Joanikiju da se "pozabavi" predsednikom crnogorske vlade, oglasio se i predsednik Srbije Aleksandar Vučić izjavom da neće dozvoliti da se donošenjem Rezolucije o genocidu u Srebrenici u crnogorskom parlamentu "stavi kolektivni žig na svakog pripadnika našeg naroda", jer je rezolucija uopštena i u njoj se "ne pominju pojedinci koji su počinili užasna djela". Ministarstvo vanjskih poslova Crne Gore reagovalo je saopštenjem kojim su se osvrnuli na ove izjave i objave brojnih medija "od tabloidnih do onih mnogo ozbiljnijih", konstatujući da su one teško shvatljive "kada dolaze od lidera i državnika koji se zalažu za dobrosusjedске odnose, najbližiju saradnju u regionu i njegovu evropsku budućnost. I to, među prvim susjedima, istorijskim saveznicima i saputnicima, čiji građani se sa pravom i razlogom osjećaju kao prijatelji i braća".

Između ostalog, iz MVP su istakli "da je neprimjereno i krajnje pogrešno da se crnogorski građani, srpskog nacionalnog predznaka, iznova tretiraju kao pripadnici i 'briga' Republike Srbije".

"Crna Gora je država svih njenih građana, bez izuzetka, ma kako se oni nacionalno i vjerski osjećali i koje god političke i vrijednosne svjetonazore dijelili. Oni su lojalni građani naše države, Crne Gore, stoga brigu o njima, kao i o svim našim građanima, vode crnogorske institucije. Institucije koje su tu za njih i zbog njih. Niti jedna država ne može dozvoliti da se odrekne jednog jedinog čovjeka, a ne 30 odsto svojih građana."

MINISTAR ZA GOVOR MRŽNJE: A. Vulin

Foto: Zoran Žestić/ Tanjug

Naravno da je ovo saopštenje izazvalo dodatna zaoštavanja. U reagovanju Demokratskog fronta se konstatuje da su ministar Đorđe Radulović i njegov kabinet na ideološkoj poziciji "montenegrinskih ekstrema", a da je za to kriv premijer Zdravko Krivokapić koji ga je odabrao i "koji ovih dana, uz DPS, (Aleksu) Bečića, (Dritana) Abazovića i ostale pokazuje neskrivenu mržnju prema Srbiji i srpskom narodu", kaže se u reagovanju. Iz DF-a su rekli da ovakvo antisrpsstvo, kao ovo što se emituje prethodnih dana, nije zabeleženo.

Frontu nisu ostali dužni iz Demokratske Crne Gore. "Dabogda Srbiji svako bio neprijatelj kao Aleksa Bečić. Bila bi naj srećnija i najzdravija zemlja na svijetu. Ali zamislite kad vas DPS optužuje da ste eksponent Srbije u Crnoj Gori, a DF da ste mrzitelj Srbije. Dakle, neće biti ni jedno, ni drugo, već će biti da je DF i DPS jedno i zajedno", naveli su oni u saopštenju, ističući da "Rezolucija neuporedivo bolje i kvalitetnije štiti interese, ugled i istorijsku sliku srpskog naroda ukidajući svaku mogućnost da se jedan narod ili država proglase genocidnim već se odgovornost adresira na pojedinačne izvršioce".

kapićeve vlade jeste činjenica da prema ustavu Crne Gore Skupština o poverenju Vladi odlučuje većinom glasova svih poslanika. Tačnije, to je moguće samo u situaciji koja će nalikovati glasanju o smeni crnogorskog ministra pravde. Ono što je potpuno izvesno je sledeće – o sudbini Vlade može da "odluči" jedino opozicija. DPS je, zahvaljujući labavoj skupštinskoj većini, danas u poziciji ne samo da odlučuje o sudbini Vlade, već i eventualnom izboru neke rekonstruisane ili potpuno nove izvršne vlasti. To im je omogućio pre svih Demokratski front.

Šta ova politička matematika zapravo znači? Demokrate Alekse Bečića i URA Dritana Abazovića izričito podržavaju vladu Zdravka Krivokapića i ne očekuje se da se oni pridruže pozivu za njegovu smenu. Lista "Za budućnost Crne Gore" koju, uz dominantni Demokratski

front (Nova srpska demokratija, Pokret za promene i Demokratska narodna partija), čine, između ostalih, Socijalistička narodna partija, Prava Crna Gora, Ujedinjena Crna Gora i Radnička partija ima 27 mandata. Dovoljno da pokrenu pitanje nepoverenja Vladi, ali nedovoljno da je smene. Naravno, osim u slučaju da se u tom trenutku ne pojave poslanici DPS-a i ponovo "pokvare igru". Sve su prilike da će se DF, upravo zbog sadašnjih optužbi na račun kolega iz vlasti, dobro čuvati da ne upadnu u tu "zamku". Očigledno je da u ovom trenutku postavljanje pitanja poverenja Vladi predstavlja tek političku igru u kojoj se ne očekuje nikakav rezultat.

No postoji u svemu ovome još jedna opcija koju u ovom trenutku niko ne pominje. Član 82 stav 2 Ustava Crne Gore propisuje da "ako Skupština duže vrije-

me ne obavlja nadležnosti utvrđene Ustavom, Vlada može, pošto sasluša mišljenje predsjednika Skupštine i predsjednike klubova poslanika u Skupštini, raspustiti Skupštinu". Sledeći stav propisuje da se "Skupština raspušta ukazom predsjednika Crne Gore". Može li se dogoditi i takav apsurd da progonjeni premijer postane egzekutor neefikasnog parlamenta? Da li je možda lider Nove Andrija Mandić aludirao na ovu situaciju iznoseći tvrdnju da premijer i predsednik sarađuju? Bio bi to dobar alibi za blokadu koju je DF izazvao? U svakom slučaju ne mogu baš svi na političkoj sceni Crne Gore da se prave mrtvi. Neko će morati da bude budan da ugasi svetlo. Ili će morati svi da se probude i počnu da sarađuju u ime svih građana. U suprotnom za njih neće biti mesta na narednim izborima.

VOISLAV BULATOVIĆ

ISTRAŽIVAČKA
STANICA PETNICA:
Pred izazovom
Foto: Zoran Žestić/ Tanjug

Zavera ćutanja koja je dugo trajala

Pet žena koje dele iskustvo seksualnog nasilja u Petnici govore za “Vreme” o onome što su preživele. Sve kao zlostavljača imenuju istu osobu i kažu da su u kontaktu sa više od 20 drugih žrtava. Situacije koje su prošle idu od manipulacije, preko prisile do brutalnih opisa zlostavljanja koje su doživele. Svi slučajevi su – prema tvrdnjama više advokata – zastareli. Uprava Petnice priznaje da je za problem znala od 2014, a da je za razmere saznala 2017, kada je sa spornom osobom raskinut radni odnos. Međutim, bar do kraja 2019. i dalje su ga angažovali. Žrtve, koje su se obraćale upravi, osećaju da su izneverene, dovodene u zabludu i smatraju da je reč o sistemskom zataškavanju. Uprava im se sada izvinjava, ali žrtve smatraju da se nikad ne bi izvinili da se one nisu obratile “Vremenu”, te da i danas više brinu za nasilnika nego za decu

Imena svih aktera i sagovornica u ovom tekstu poznata su redakciji i sakrivena su zbog zaštite identiteta i zbog osetljivosti teme

U januaru ove godine, kada su se pojavile optužbe za silovanje protiv učitelja glume Miroslava Aleksića, jedna grupa žena okupila se i

pokušala da nađe odgovor na pitanje: “A šta ćemo mi?” Neke od njih poznavale su se od ranije, neke ne. Ono što ih je sve vezivalo jeste seksualno nasilje koje su,

kao maloletne ili tek punoletne, preživele u Istraživačkoj stanici Petnica. Pripadaju različitim generacijama polaznica Petnice, ali sve kao svog zlostavljača navode istog čoveka. Nasilje koje opisuju događalo se svakoj od njih po dva obrasca: nasilnik je zloupotrebljavao svoj autoritet

ili ih je primoravao i ucenjivao. U pojedinim slučajevima došlo je do brutalnog cionočnog maltretiranja i fizičkog nasilja.

Neke su upravi Istraživačke stanice prijavile odmah šta se dogodilo, neke nekoliko godina kasnije, a neke početkom ove godine. Mnoge nisu nikada, poučene iskustvom onih koje jesu, a koje su danas dodatno traumirane reakcijom uprave, koja za njih nije bila ni primerena ni dovoljno snažna, a i stigla je sa velikim zaokasnjem. Prvo što su pokušale same, ove zime, bilo je da ceo slučaj prijave policiji. Međutim, svi advokati koje su konsultovale rekli su im da je kod svih devojaka nastupila zastara. Nakon što ih je Autonomni ženski centar, koji su takođe kontaktirale, uputio u detalje čitave procedure, što podrazumeva moguću retrumatizaciju i nemoguću zaštitu identiteta, shvataju da nisu spremne da prolaze kroz tako mučan proces.

Ipak, iz uverenja da Stanica nije bezbedno mesto, jer uprava više štiti nasilnika nego njih, odlučile su da izađu u javnost i makar tako pomognu da se čuje i njihov i glas drugih žrtava, za koje znaju da postoje.

Prema saznanjima "Vremena", žrtava koje su se nekome poverile ima više od 20. Za "Vreme" se ohrabrilo da progovori njih pet. Njihova iskustva odvijala su se u periodu od 2003. do 2014. godine, s tim što je za ceo sled događaja bitna i 2017. kada je Petnica raskinula radni odnos sa čovekom kog imenuju kao svog zlostavljača. Sagovornice "Vremena" ne znaju koliko je još devojaka sa iskustvom poput njihovog, ni da li je stepen agresije i surovosti zavisio od trenutnog raspoloženja nasilnika ili je vremenom postajao sve brutalniji.

MI SMO TO SMATRALE NORMALNIM

Sve sagovornice "Vremena" kao nasilnika imenuju S. Predstavljajući im je kao ogroman autoritet i omiljena osoba u Stanici. Bio je zadužen da pregleda radove koje su polaznici i polaznice pisali tokom seminara i Letnje naučne škole u Petnici. Ti radovi kasnije su objavljivani u "Petničkim sveskama" i predstavljani na godišnjoj konferenciji "Korak u nauku". Svi polaznici Petnice koje je "Vreme" kontaktiralo saglasni su u jednom: Petnica je zasnovana na kompetitivnom prin-

cipu. Posle svakog seminara (koji se odvija nekoliko puta godišnje) postoji šansa da te ne pozovu više. Najveće postignuće je proći kroz sve seminare u toku godine i izvesti od početka do kraja naučni rad koji se onda objavi u časopisu "Petničke sveske". Ko to uspe može da bude siguran da će ga pozvati i iduće godine. Srednjoškolci su pod velikim pritiskom, jer nepozivanje u Petnicu doživljavaju kao lični neuspeh. S. je pregledao sve radove koji izlaze u "Petničkim sveskama". Ono što deca nisu znala jeste da on nema moć da odluči da li će im rad izaći ili ne. Njegovo je bilo da lektoriše rad, formatira formule, sredi grafikone. Međutim, deci je pretio da im radovi neće izaći ako se ne povinuju njegovoj volji.

S. se amaterski bavio i fotografijom. Žene koje su se oglasile kao njegove žrtve, ali i predstavnici uprave koji su pristali da govore za "Vreme" opisuju ga na isti način: bio je čudan i mračan, često grub i ciničan, ali je imao i harizmu zbog koje su mnogi voleli da budu u njegovom društvu. Uvodio ih je u svet džeza, filmova Andreja Tarkovskog... Organizovao je sedeljkice na kojima se okupljala "kul" ekipa i mnogi su želeli da se nađu u njegovom krugu odabranih. Uvek je tu bilo mnogo vina, što je za tinejdžere i adolescente imalo dodatnu čar. Većina nije ni slutila da je upravo alkohol bila sredstvo da mnoge devojke završe sa iskustvom seksualnog nasilja. Apsolutno svi sa kojima je "Vreme" razgovaralo, i zvanično i nezvanično (za potrebe ovog teksta obavljeno je osam zvaničnih i više od 30 nezvaničnih razgovora), kažu da su znali da S. fotografisao nage devojke. Da takve fotografije, na kojima su devojke potpuno nage postoje, u Petnici se znalo i među onima koji su ih videli i među onima koji nisu. Ono što je, međutim, bila mračna tajna, jeste da nisu baš sve takve fotografije nastale dobrovoljno, nego pod prinudom, uz pretnje, ucene, prisilno opijanje devojčica i devojaka, pa i fizičko nasilje.

Prva sagovornica "Vremena", čije se iskustvo desilo najranije (2003), kaže da je u vreme kada se njen slučaj dogodio u Petnici bilo prilično uobičajeno i normalno da se te fotografije gledaju na sedeljkicama, poznatijim kao "bleja sa S".

"Bila sam polaznica Petnice od 2001. godine", kaže prva sagovornica "Vremena":

"Stanica mi je kao usamljenoj i nesigurnoj devojčici iz male sredine otvorila čitave nove svetove i pružila osećaj da sam vredna i da negde pripadam. S. sam upoznala 2003. Tada nisam znala koja je njegova uloga u Petnici."

U njegovoj kancelariji, u kojoj je ujedno i živio, noću se uz muziku i alkohol okupljalo odabrano društvo koje su uglavnom činili rukovodioci, stručni saradnici i studenti saradnici, a ređe polaznice i polaznici. Često se govorilo o muzici, filmu i fotografiji: "Nama, polaznicama i polaznicima, laskalo je da boravimo u takvom društvu", kaže ona. Tokom ovih okupljanja, S. je fotografisao prisutne, pa je tako nastao i njen prvi portret. Kasnije tokom večeri, S. je okupljenima pokazivao ranije snimljene fotografije, uglavnom portrete: "Kada sam videla te fotografije, koje su estetski zaista bile privlačne i sa merom i ukusom, poželela sam da i ja imam lepe portrete. Želja mi se ispunila, jednom, tokom noći, u njegovoj kancelariji. Bila sam naga i prekrivena belim čaršavom, a sveća je bila jedini izvor osvetljenja."

Ova devojka kaže kako je verovala da učestvuje u nečemu što ima umetničku vrednost: "Ali bilo mi je neprijatno, jer je moja nagost bila zaštićena samo čaršavom pred znatno starijim muškarcem prema kome sam osećala isključivo strahopoštovanje." Dodaje i da se osećala posebno jer joj je S. ukazao takvo poverenje. Međutim: "Nisam želela nage slike, ali mislila sam da je to uslov da budem deo kul ekipe i način da dobijem lepe portrete. Uz to, sve vreme sam imala osećaj da se ne pitam mnogo, da ne mogu da prekinem to, ako poželim."

S. je fotografisao još jednom: "Proveli smo nekoliko sati u šetnji oko Stanice kada me je S. fotografisao i obučenu i sa tankim prozirnim materijalom preko nagog tela. Strahovala sam da će mi on nešto uraditi, da će neko naići, bilo me je sramota... Samo sam želela da se to što pre završi i da odemo iz šume."

Stid i strah mučili su je još dok se fotografisala, ali savladala su je u kasnijim dvadesetim: "Tada sam uništila disk koji sam dobila od S." Dugo se borila i sa strahom od toga kome su njene fotografije dostupne. No, nijednom se nije usudila da o tome pita S. Kasnije, razmenila je iskustva sa prijateljicama iz Petnice, te

su se složile da nipošto nisu bile dovoljno zrele, da je S. njima manipulirao, ali zbog emotivne vezanosti za Stanicu, prevladao ih je strah za sudbinu Petnice ako se za to sazna. "Nakon što sam se povezala sa drugim devojkama i saznala do koje mere je njegovo ponašanje eskaliralo i koliko je daleko bio spreman da ode, osećam dug prema svim devojkama koje su u Stanicu došle posle mene."

PRIPREMANJE ŽRTVE

Prva sagovornica "Vremena" eskalaciju agresije kod S. pominje tek kao aluziju. Šta se zapravo događalo, saznajemo od sagovornica čija iskustva datiraju iz perioda između 2009. i 2014. Druga sagovornica "Vremena" opisuje da je prošla kroz standardni obrazac koji je S. primenjivao za vrbovanje devojaka kojima je pregledao naučne radove. "Prvi put sam ga videla sa 15 godina kada mi je sređivao rad. Znala sam da slika polaznice, da su ponekad na slikama gole i da u Petnici vlada nekakvo uverenje da treba da ti bude čast ako ti ponudi da se slikaš. Uverena sam da me je te prve godine pripremao za ono što sledi, jer je napravio samo moje portrete." Ova sagovornica dodaje da je njegov odnos sa decom kojoj pregleda radove uvek bio stresan za polaznike i polaznice: "Ti si zatvorena s njim u tom ćumezu u kom živi, on je za kompjuterom i pregleda ti rad, naizmenično je izuzetno ljubazan i hvali te, a onda odjednom počinje da te vređa i govori kako si glupa. Onda predloži pauzu tokom koje uzme fotoaparat. Ako pokažeš otpor i ne želiš da te slika, preti da ti neće objaviti rad." U Petnici je bilo opštepoznato da S. fotografije decu tokom pregledanja radova, ali njoj je to bilo predstavljeno kao potpuno normalno. Uz to, pristanak na fotografisanje značio je i što brži izlazak iz prostorije, jer ako bi devojka odbila slikanje, ako nije bila kooperativna, S. počinje da je verbalno zlostavlja i drži u prostoriji i preko šest sati. Sastanci sa njim su i inače počinjali kasno, oko 22 ili 23 uveče. Sagovornice "Vremena" napominju da je važno napisano pravilo kako je "spavanje za slabiće", pa nisu ni preispitivale da li je normalno da osvanu u prostoriji sa S. Smatrale su da će to biti prepoznato kao njihov dodatan trud i napor. No, vratimo se našoj drugoj sagovornici.

"Važno je da svima bude jasno: on je nama predstavljen kao osoba od autoriteta, sa velikim znanjem iz prirodnih nauka. Sa 15-16 godina, meni je bilo jako važno da ga ne razočaram ili iznerviram."

Slučaj ove devojke kulminira kada je imala 16 godina. Opet je otišla da joj pregleda rad. Počeo je da je ubeđuje da skine brushalter, ali da ostane u majici. Ubeđivanje je trajalo satima, iako mu je jasno stavila do znanja da joj je neprijatno. "Posle nekoliko sati, više nisam imala snage za ubeđivanje, skinula sam brushalter i ostala u majici, ali je onda njega nervirao neki dezin na njoj, pa je tražio da je okrenem, tako da zadnji deo moje majice bude napred. Pristala sam i na to. Fotografisao me je. Tada počinjem da osvešćujem kako je sve to pogrešno: on neprekidno škljoca oko mene, slika me iz raznih uglova, ali sve vreme ubrzano diše i dahće, počinjem da se približavam da njega ta situacija seksualno uzbuđuje." S. je ovu devojku nastavio da ubeđuje da skine i majicu. Pokazao joj je fotografije nagih devojaka koje je slikao, da bi je ubedio da te slike nisu vulgarne, već "umetničke". Kako je već bilo jako kasno, predložila mu je da to urade naredni put, sutradan, jer rad nisu završili. Sutradan je došla u pratnji vršnjaka, dečaka. Nije jedina koja je primenjivala ovu taktiku. S. bi ponekad pristao da "pratnja" bude tu, ali je tu osobu ignorisao. Međutim, dešavalo se i da osobu koju devojka povede sa sobom – izbaci napolje.

Ova devojka nije govorila ništa sve do početka ove godine, kada je od samog incidenta prošla čitava decenija: "U tom uzrastu, nisam imala pojma šta je sve seksualno nasilje. Sve sam pripisala njegovoj ekscentričnosti i trudila se da potisnem. Poverila sam se drugim polaznicima, jer Stanica tada nije imala psihologa. Sada krivim sebe što nisam prepoznala seksualno nasilje, razmišljam da li bih nekog spasla da nisam ovoliko ćutala."

Osećaj krivice tipičan je za žrtve seksualnog nasilja i apsolutno sve sagovornice "Vremena" kažu da ga imaju. On se kreće od odgovornosti za druge moguće žrtve do samooptuživanja zašto su uopšte odlazile kod S. Zato je važno podsetiti još jednom da sva stručna literatura na temu seksualnog nasilja polazi od činjenice da je uzrok i krivac za nasilje uvek i

samo nasilnik i da doprinosa žrtve nema. Ima, međutim, nečeg drugog: nasilnikove manipulacije žrtvom, kojoj je cilj da se žrtva oseti kao saučesnica. To je nasilniku garancija da će žrtva ćutati.

PRVI SVEDOCI, KONAČNO

Na sreću, gore opisanom mehanizmu ne podlegne svaka osoba koja se nađe u situaciji nasilja. Za priču o višedecenijskom zlostavljanju u Petnici ključno je leto 2014. godine kada dolazi do važnog preokreta, zahvaljujući jednoj devojci koja je bila polaznica seminara biologije. Ona je otišla kod S. da joj pregleda rad. Dve večeri zaredom sedela je kod njega po šest sati. Sve vreme trpela je pritisak da se fotografiše, pretnje da joj rad neće izaći ako ne skine brushalter ili ako ne pristane da pije alkohol. Prema saznanjima "Vremena", postoje fotografije ove devojke kako skrupčana plače na stolici, a koje je S. napravio dok ju je maltretirao. Pokušao je da joj nasilno smakne bretelu majice. Devojka je vrišteći izletela iz prostorije. Njeno vrištanje uzbuđilo je prisutne, koji su istrčali u dvorište i kojima je odmah rekla šta se dogodilo. Upravo takva njena reakcija dovela je do prvih pokušaja da se deca zaštite od S.

Uprava Petnice, odnosno tadašnji direktor Vigor Majić i sadašnji direktor Nikola Božić delimično ili u potpunosti negiraju da su im bili poznati detalji ovog događaja. Božić je izričit u tvrdnji da o tome i danas ne zna ništa, dok Majić kaže da je dobijao samo žalbe na verbalnu grubost.

Da se ovaj incident dogodio i da je uprava to saznala narednog dana, za "Vreme" potvrđuje tadašnji rukovodilac seminara biologije Tomica Mišljenović. "Pričamo o izuzetno posvećenoj i nadarenoj devojci koja je imala čak i po dva naučna rada godišnje i koja je i danas uspešna naučnica. Saznao sam da je imala incidentnu situaciju dok je sa S. sređivala rad za 'Petničke sveske'. Pošto je bila jako uznemirena, pod stresom i u reakciji koja je ličila na manji napad panike, zamolio sam saradnice, po godinama bliže njoj nego ja, a uz to i bolje nego ja umeju da pristupe deci koja su pod stresom, da prve razgovaraju sa njom. Sa njom je razgovarala koleginica, kao devojka sa devojkom, računajući da će joj se lakše otvoriti." Mišljenović kaže

Vigor Majić, osnivač i bivši direktor Istraživačke stanice Petnica

“VREME”: Šta se desilo 2014. pa su neki seminari promenili praksu i više nisu slali decu samu kod S.?

VIGOR MAJIĆ: Tad smo od rukovodilaca čuli da S. fotografiše i da deci to smeta. Nismo čuli ništa o seksualnom nasilju, ali jesmo da je neprijatno, grubo, da ima grubih reči. Nismo imali predstavu da tu ima ozbiljne agresije i ovoga (seksualnog nasilja, prim. nov.). Nisam čuo ni za kakvo vrištanje i izletanje u dvorište.

Odmah sam razgovarao sa njim, negirao je da je bilo ičega drugog osim problema sa tekstovima, da deca teško prihvataju njegove sugestije i obećao je da neće više biti problema. Poverovao sam mu. Bio sam uveren da je reč o usamljenom incidentu koji nije imao seksualnu konotaciju. Nisam prepoznao problem.

Na osnovu čega ste žrtvama koje su vam se obraćale govorili da je suicidalan?

U vreme kad smo odlučili da ga izbacimo, on ima blizu 60 godina, vraća se u Valjevo, ostaje bez posla. Nije lako izbaciti nekoga na ulicu. Nisam stručan, ali mi je prolazilo kroz glavu da li ću nositi na savesti njegov život ako budem pregrub. Bilo me je strah. Ali, odlučili smo da on više ne sme da ima kontakta sa decom. Od 2014. više nije vodio programe, ostavili smo samo to da radi “Petničke sveske”, bio je jako pedantan u tome.

Ali, neki saradnici i rukovodioci su pokušavali da pokrenu pitanje njegovog ponašanja?

Par puta u domenu grubosti u ophođenju, nefokusiranosti na ono što radi. Mislili smo da smo to rešili tako što su saradnici išli sa decom.

Dolazi 2017. godina...

Prvi susret sa žrtvom... Ispričala nam je svoje ekstremno iskustvo. Bila je jako uznemirena i shvatili smo da je vrag odneo šalu. Prelomili smo, više nije bilo nikakve rasprave, glasanja, samo kako to da uradimo, da ga sklonimo, a da nam niko ne napravi pravni problem, pa da preko suda bude vraćen. Rekao sam mu da mora da ode iz Stanice. Da završi ono što je započeo u smislu sređivanja radova i da zauvek ode. Bilo je bolno i teško, on je delovao vrlo depresivno.

Posle slučaja Miroslava Aleksića počinju da vam se javljaju žrtve.

Tri osobe su mi se javile. Poželeo sam da se sretnem, ali sam dobru komunikaciju ostvario samo sa jednom osobom. Druge nisu bile konstruktivne.

Znate li da je u prirodi seksualne traume da žrtve ne mogu da budu konstruktivne?

Foto: Zoran Žestić/ Tanjug

Tada nisam to znao. Nedavno sam naučio. Pozvao sam ih i da dođu u Petnicu da drže edukacije, ni za to nisam znao da je pogrešno. Meni su njihovi mejlovi bili šok. Mislio sam da je ova jedna situacija iz 2017. bila jedina.

“Vreme” je imalo uvid u mejlove iz kojih se vidi da on čak i 2019. godine učestvuje u uređivanju “Petničkih svezaka” i preko mejla uređuje radove.

Saradnici su ti kojima je trebala njegova pomoć jer je imao ekspertizu. Mi smo ga udaljili i onemogućili mu svaki kontakt sa decom. Tražene su kasnije od njega usluge, da neke stvari uradi. Jeste pozivan da drži predavanja, ali to smo sprečili.

Znači, za to što je radio 2019. on nije bio ni na koji način plaćen?

Jedno vreme jeste, honorarno, a posle više nije. Spočitavali su mi da, citiram, “nema ‘leba da jede’”. Pokazivali su mi neke mejlove, pa čak i kad je krenula pandemija, opet su me podsećali da je bez prihoda.

Neke od devojaka žele da znaju šta je sa fotografijama, a od vas je potekla informacija da je hard-disk sklonjen. Šta znači “sklonjen”?

Mi smo ceo računar uzeli i reformatirali. Nismo ga pregledali. Verovali smo da ćemo tu videti stvari koje nisu u redu i da to ne treba više da postoji. Mislili smo da štitimo decu.

Da li vi verujete devojka koje su ga označile kao nasilnika?

Sada verujem. I to je strašno. Užasno mi je teško. Verujem im.

Prim. nov: Nakon razgovora koji je vođen uživo, Vigor Majić poslao je izvinjenje žrtvama:

“Iskreno se izvinjavam svakome ko je doživeo nasilje ili bilo kakvu neprijatnost u Petnici, a naročito seksualno uznemiravanje i nasilje. Mi koji smo se godinama trudili da stvaramo prostore za dobre ideje i programe smo teško pogođeni svim ovim. Ceo sistem smo gradili na poverenju u ljude. Molim ih da nam oprostite i pomognu da Petnica radi bolje i da ovaj poduhvat opstane i da se dalje razvija.

U jednom periodu nismo prepoznavali problem i u tome vidim sopstvenu grešku. To ne uspevam da potisnem iz svakodnevnog razmišljanja ali osećaj sopstvene odgovornosti ću nositi do kraja, no to je lakše od one muke koju nosi žrtva.

Verujem da je tim na kome je Petnica danas mnogo svesniji i da svu svoju energiju ulaže u izgradnju dobrih, sigurnih i vrednih aktivnosti. No, traganje za načinima prepoznavanja i prevencije problema je težak zadatak na čijem rešavanju Petnica ne sme biti sama.”

da je do njega tada došla informacija da je S. devojku pokušao da fotografiše i da je tražio od nje da spusti bretelu. Za fizički kontakt u tom momentu još uvek nije znao. “Procenio sam da moram da obavestim upravu o tome”, nastavlja Mišlje-

nović. Prvo je održao interni sastanak sa saradnicima na seminaru biologije, jer je smatrao da je izloženost devojke delikatna i da ne treba previše širiti krug ljudi koji bi znali ko je tačno ona. “Nakon što mi je preneto šta je devojka ispričala, oba-

vestio sam Vigora Majića. Nikola Božić je u to vreme bio fizički prisutan u Stanici i imao je informaciju o tome, ali Vigor je taj koji je razgovarao sa S.” Mišljenović je dva dana kasnije od Vigora Majića tražio informaciju da li je sa S. razgovarano: »

TRAUMA:

Preuzimanje kontrole

Foto: Marija Janković

me fotografiše, ali mi je naredio da perem čaše. I dan-danas pamtim smrad kupatila, donove koji mi se lepe po prljavim pločicama i buđ na čašama koje sam morala da perem, bez deterdženta, samo vodom, da bi me on posle terao da iz jedne od tih čaša pijem.” Ova sagovornica otkriva nešto što Tomica Mišljenović nije znao kad je odlučio da nijedno dete više ne ide samo kod S. Bar 4-5 godina pre toga, deca su sama štitila jedna drugu, što pominju i druge sagovornice “Vremena”. “Izmišljali smo najgluplje moguće izgovore. Jednom sam udarila glavom o ogradu terase, nije bilo ništa strašno. Ali te večeri sam morala kod njega i napravila sam dogovor sa prijateljima, da, ako se ne vratim za sat, sat i po, lupaju na vrata i kažu da mi je stigao lek iz Valjeva i da moram da idem da ga popijem.” I ova sagovornica potvrđuje da su se deca poveravala jedno drugom i snalazila se kako su umela da spasu jedni druge. Ovakvo ponašanje među decom tipično je za zlostavljanje unutar institucija (videti okvir: “Institucije i seksualno nasilje”).

Možda bi se sve završilo te 2014. godine, da tri godine kasnije, 2017. u Stanicu nije došla devojkica koja je, zajedno sa rukovoditeljkom svog seminara, zahtevala sastanak sa upravom, odnosno sa tadašnjim direktorom Majićem i sadašnjim direktorom čitave Stanice, Nikolom Božićem.

Prvi put je upoznala S. tako što je drugarica odvela kod njega na druženje, što je tada bila stvar prestiža. Tada je napravio samo njene portrete. Rekao joj je kako je viđao po Stanici i mislio da je nezanimljiva, a zapravo je jako interesantna (ovo je inače još jedan od šablona vrbovanja žrtve). Šest meseci kasnije, zajedno sa momkom sa kojim je bila u vezi, odlazi u poseti Petnici i noć provode sa S. u dvorištu Stanice, udaljeni od objekata i ljudi. “Pili smo vino, S. je uvek pio vino”, započinje ova devojkica svoju isповest: “U neko doba, postalo mi je loše, jer mi je neprestano dolivao vino, a nemam kapacitet za alkohol. Otišla sam do WC-a da se sredim. Kad sam se vratila, mog dečka nije bilo, S. mi je rekao da je otišao da spava.”

“Odmah me je verbalno napao, kako se ja to ponašam, ja nisam žena, ne umem da volim, da pokažem ljubav prema tom momku, zanima me samo seks... U to vre-

“Rekao mi je da su razgovarali, da to jeste situacija koja je neprihvatljiva, ali da se više neće ponavljati. Naš razgovor se na tome završio.”

Mišljenović kaže da mu nakon tog razgovora više nije bilo prihvatljivo da njegove polaznice ili polaznici idu sami kod S. “Znalo se da je nezgodan i nije mi bilo prijatno što uopšte idu kod njega, ali ti odlasci bili su praksa koja je postojala u Petnici dugo. Ne znam kad je uvedena, ali važila je još ranih dvehiljaditih kada sam i ja kao polaznik došao u Stanicu.” Tako je biologija 2014. postala prvi seminar koji je uveo praksu da deca više ne odlaze sama kod S, nego da sa njima bude bar jedan ili dvoje saradnika: “Nikada polaznici nisu sami odlazili, a da sam ja o tome imao informaciju.” Nakon Mišljenovićeve promene prakse, slično su uradili još neki seminari, pošto imaju tu vrstu autonomije: neki su takođe insistirali da sa decom idu saradnici, neki da deca idu u parovima. Neki, međutim, nisu preduzeli ništa.

Iako je praktično jedina osoba koja je odmah preduzela konkretne mere da zaštititi decu, i Mišljenović se preispituje na sličan način kao i žrtve: “Sada, iz ove

perspektive, meni uopšte nije prihvatljivo da deca sa bilo kojom odraslom osobom sama provode po pet ili šest sati. Ali u to vreme u Petnici je to bila normalizovano, nikada ni od jednog drugog rukovodioca seminara nisam dobio alarm da tu nešto nije u redu.” Kao i svi drugi, i Mišljenović potvrđuje da je znao da S. fotografiše i da se neke odrasle saradnice dobrovoljno slikaju nage, ali da do 2014. nije znao da postoje fotografije nastale pod prinudom i pretnjama. Poslednjih meseci, i njemu su se javljale neke bivše polaznice i poverile mu svoja iskustva.

Još jedna sagovornica “Vremena” pričala je svoje iskustvo, u kom nema seksualnog nasilja, ali ima drugih oblika zlostavljanja. “Otišla sam da mi pregleda rad. Hteo je da me slika, ali rekla sam mu da više volim da budem sa druge strane aparata i da se i sama bavim fotografijom. Naredio mi je da odem u svoju sobu po računar da vidi slike. Donela sam to i počeo je da gleda moje fotografije. Usledila je neopisiva agresija i dranje na mene, što je valjda, trebalo da bude kritika. To je trajalo beskonačno dugo. Iz nekog razloga, prestao je da insistira na tome da

Nikola Božić, direktor Istraživačke stanice Petnica

“VREME”: Šta znate o S.?

NIKOLA BOŽIĆ: On je u Petnici bio jako dugo, možda čak i od samog osnivanja. Na neki način on je povučen i osobenjak je, ali sa druge strane veliki erudita, načitan, poznavalac muzike, informisan. Sa njim je moglo da se razgovara o mnogo stvari.

I o fotografiji?

Nisam nikada prisustvovao fotografisanju, ali znam da su kolege i kolegice bile zadovoljne onim kako on pravi portrete. To je ono što ja znam.

Foto: Petnica.rs

Godine 2014. događa se incident sa jednom polaznikom, koja ga, prema našim saznanjima, prijavljuje Vigoru Majiću i vama.

Sećam se druge situacije iz 2017, ali ne znam ništa o bilo kakvom incidentu iz 2014. Prvu informaciju da se nešto događa dobio sam 2017. kada sam već bio pomoćnik direktora za programe. Kada se ta devojka pojavila, razgovor je počeo sa mnom, odmah sam uključio Vigora Majića. S. je odmah uklonjen iz Petnice, a 2018. je sa njim sporazumno raskinut radni odnos.

Niste pozvali policiju?

Vi bolje od mene znate da prijave nema bez pristanka žrtve.

Ali mogli ste da prijavite da u Stanici imate čoveka koji pravi fotografije nagih maloletnica?

Iskreno, bili smo u šoku i nismo se setili toga.

Uz to, ljudi koji su pokrenuli inicijativu da S. bude sklonjen, bili su vrlo nezadovoljni reakcijom Uprave. Zašto?

Ne znam. To je bio jako težak proces, ja sam bio izuzetno šokiran, pozvao Vigora da dođe odmah, jer nije bio u Stanici. To što je S. uradio, ne mogu ni da razumem ni da podržim, a kamoli da skrivam. Imali smo dilemu oko davanja otkaza jer smo smatrali da bi po Zakonu o radu sudskim putem bio vraćen na posao. Zato je na kraju dogovoren sporazumni raskid. Ja sam tada rekao i to i danas mislim: ako Petnica tre-

ba da stane iza osobe koja nešto tvrdi, Petnica će da stane iza te osobe.

Mislite na osobe koje su se obratile “Vremenu”?

I na njih i na sve druge. Za 40 godina, 4000 seminara, 30.000 ljudi, mi pričamo o jednoj situaciji, a možda ima drugih za koje ne znamo. Možda ima još stvari, vršnjačka edukacija je u pitanju. Mnoge prednosti Petnice ujedno su i njeni najveći izazovi. I zato kažem: da bismo zaštitili ceo taj sistem, a pre svega bilo koju osobu koja se

oseća povređenom, nikada ne bih ulazio u to zašto, kako i zbog čega, ja lično spreman sam da stanem iza te osobe.

Da li vi sada zapravo govorite da verujete ženama koje kažu da ih je S. zlostavljao?

Nema razloga da im se ne veruje. U 21. veku, važno je da im se veruje. Ne mogu da ispravim prošlost, ali ovo je važno za ono što planiramo u budućnosti. Imamo tim ekspertkinja i eksperata. Ideja je da uspostavimo sistem bezbedan za mlade. Uvodimo kodeks, protokole i obuke za sve zaposlene i program edukacije za polaznike, koji će ga prolaziti na početku. Imaćemo mrežu za poverljivo prijavljivanje. Mi već dve godine radimo te stvari, a intenzivirali smo ih u poslednjih nekoliko meseci, od slučaja “Aleksić”.

A koliko je slučaj S. doprineo da to radite?

Posle njega smo počeli sa obukama rukovodilaca i saradnika. Moja saznanja su da je Petnica kao institucija reagovala kad god je mogla u ovom i sličnim slučajevima.

Koliko vam se žrtava javilo?

Javila mi se jedna ili dve devojke, mimo ovog incidenta iz 2017. Jedino što sam mogao da odgovorim jeste šta trenutno radimo, ali nisam se, osim izraza žaljenja zbog onoga što su doživele, bavio detaljima jer mi nisu ni poverile detalje. I uputio sam im molbu da nam pomognu pri uspostavljanju ovih mehanizama.

me čak i nisam bila seksualno aktivna, kakav seks... Govorio je da mora da me kazni jer izigravam lepu glupačicu.” Ova sagovornica “Vremena” od emocija pamti samo paralisanost od straha. “Naterao me je da se potpuno skinem, da stojim mirno pred njim, da stojim uz zid, naređivao mi je u koje poze da stanem.”

Komentarisao je njen izgled i vređao njeno telo na načine kojima nije mesto u medijima. Sve vreme je prisiljavao da pije, da bi ona u jednom trenutku proli-
la vino po sebi, što ga je dodatno razjari-
lo. Naredio joj je da ode do tuš kabine i opere se. Pošao je za njom i posmatrao dok se tuširala, a potom je naterao da se vrata na isto mesto na kom su do tada sedeli. “Onda mi je rekao kako je zabo-

ravio foto-aparat i sam me polio vinom, opet me oterao do tuša i fotografisao me. Već je svanulo kad je iz nekog razloga nakratko otišao do svoje sobe. Pobegla sam u sobu u kojoj sam bila sa momkom, ali on je došao za mnom, vređao me, gađao me nekim jabukama i đubretom koje je stajalo na komodi. Tek kad je primetio da se moj momak budi, otišao je.”

Naredne, 2010. godine ova devojka došla je u Stanicu drugim poslom ali odlazi kod S. sa namerom da se “raspravi sa njim”. Bila je tinejdžerka i sebe doživljavala potpuno drugačije – verovala je da je “ružna i pametna, a ne ‘lepa glupačica’”: “Bila sam ubeđena mi nikad ne bi to uradio da nisam zaslužila. Prosto, ubedili su nas da je on autoritet po svim pitanjima

života. Opet me je terao da pijem. Zasuo me je nekom svojom tužnom životnom pričom, o problemima u braku, o detetu, o ratištu...” Odmah je pokušala da prijava starijoj kolegici koja joj je otvoreno rekla da ne može da je sluša.

Na ovom mestu, sagovornica “Vremena” pauzira razgovor i prelazi na 2017. kada je na poziv starije kolegice došla da sa upravom pokrene razgovor o drugim problemima u Petnici, poput mikroagresije, različitih formi zlostavljanja dece koje su se javljale, problema sa mizoginijom prema devojčicama... “S. me presreće u hodniku, bez reči. Zagradi me i ne da mi da prođem. Prestala sam da se krećem sama po Stanici, uvek je jedan kolega išao sa mnom.” Ova devojka

se tokom tog boravka još jednom ohrabrila i otišla kod S. da traži sve fotografije na kojima je ona. I uspela je. Dao joj je USB stik.

Kada ga je pokrenula, doživela je novi šok: "Videla sam sve fotografije za koje sam znala kada su nastale. Ali, videla sam i fotografije sebe bez svesti, potpuno gole, moje telo premeštano u različitim pozama, stavljao je na mene jabuke, tkanine..." Slike na kojima je bez svesti snimljene su onda kada je otišla da se raspravi sa S. Kako je ostala bez svesti, samo nagađa i sluti da je u pitanju alkohol, jak anksiozni napad ili kombinacija oboje.

Sa drugom kolegicom otišla je u upravu i prijavila sve Vigoru Majiću i Nikoli Božiću. "Čim sam pomenula S., Vigor je rekao: 'Šta sa njim, on više ne vidi dobro, ne može da slika.' Nikola Božić je tvrdio da ne zna da je sa S. ikada bilo

problema. Opet sam dobila anksiozni napad. Vigor je opet govorio da je razgovarao sa S., da je to neprihvatljivo, ali i da je S. težak čovek, pa i suicidalan. Kasnije mi je rekao i da je hard-disk sa fotografijama sklonjen. I dalje ne znam šta znači to 'sklonjen'." Sagovornica "Vremena" dodaje i da je kasnije saznala da je S. sve vreme dok je trajao taj sastanak stajao ispod prozora i slušao.

Iste godine, sa S. je sporazumno raskinut radni odnos i rečeno joj je da je uklonjen iz Stanice. Naredne, 2018. godine, dobila je telefonski poziv od koleginice koja joj je rekla da je S. upravo u tom trenutku u Stanici: "Upravo sam kretala tamo na seminar i to je bio moj poslednji boravak u Stanici jer sam posumnjala da uprava nešto mulja."

Iako je uprava Petnice isprva u razgovorima za "Vreme" bila izričita u tome da

SOLIDARNOST:

Žene, jedne sa drugima

Foto: Marija Janković

S. od 2017. nema nikakve veze sa Istraživačkom stanicom, nakon što smo im stavili do znanja da smo dobili na uvid mejl prepiske iz 2018. i cele 2019. iz kojih se vidi da S. aktivno učestvuje u radu na "Petničkim sveskama", ali bez kontakta sa decom, Vigor Majić nam je rekao da su S. nastavili da angažuju honorarno jer je do njega došla informacija da je u teškoj finansijskoj situaciji. "Sretali su ga ljudi po Valjevu i govorili mi kako bi, da je u zatvoru, bar imao tri obroka dnevno i zdravstveno osiguranje. On sam nije hteo da se prijavi na Nacionalnu službu za zapošljavanje, ali ja nisam hteo da ga nosim na savesti."

SUŠTINA PROBLEMA

Nema spora oko toga da su se sve sagovornice "Vremena" osetile kao žrtve S-a. Međutim, jednim je veći izvor traume sam čin zlostavljanja, a drugima reakcija uprave: pokušavali su da umanje problem, nisu pozvali njihove roditelje niti im ponudili da pozovu policiju. Ni kasnije tokom godina, niko ih nije pozvao da vidi kako su. Za jedne, apsolutno glavni uzrok traume jeste S.: "Mene je on razorio. Sve što je uprava posle radila bilo je samo sakrivanje onoga što mi je uradio." Druge, i ne samo one, godinama unazad ukazivale su upravi na problem, ali smatraju da ih gotovo niko nije razumeo ni saslušao do kraja. "Tako zvuči da je moja priča o S., zapravo nije. O upravi je", kaže jedna od sagovornica "Vremena": "Oni su ti koji su me najviše povredili. Dva puta sam im se obratila. Prvi put, odmah kad se dogodilo i kad su pokušali da me ubede da sam pogrešno shvatila šta se dogodilo. Pa ponovo u januaru ove godine, kad sam dobila odgovor: žao mi je što se nisi obratila na vreme. Ali, jesam! Pa njihovi odgovori – on je suicidalan, ne možemo da ga otpustimo jer ima veze u Valjevu, pa sud može da ga vrati na posao... A šta je sa decom?"

Druge žrtve koje su se obraćale upravi takođe su dobijale odgovore da je S. suicidalan, da živi u bedi, onima koje su se javljale pre 2017. rečeno je da će ga sud lako vratiti na posao. Neke su čak dobile molbu da ne šire dalje svoje iskustvo "jer to može da uništi Petnicu".

Suština problema upravo i jeste to: oko činjenica vezanih za S. iskazi de-

Institucije i seksualno nasilje

U radu "Društveni i politički diskurs o seksualnom zlostavljanju dece" (Lovet, Koj, Keli, London Metropolitan Univerzitet, 2018), autori prepoznaju tri pogrešna mehanizma kojima institucije pribegavaju: okretanje glave od problema (potpuno odbijanje da se prihvati odgovornost počinioca ili institucije u kojoj se nasilje dogodilo), poricanje (umanjivanje razmera zlostavljanja, pokušaj da se pokaže kako su deca dobrovoljno pristala na određene radnje) i neverovanje (potpuno odbijanje institucije da prizna da se deci nešto događalo).

U ključnim porukama iz svog istraživanja o seksualnom zlostavljanju dece unutar institucija (Eseks, 2018), autorke Di Mekniš i Sara Skot iz Centar za ekspertizu o seksualnom zlostavljanju dece, ustanovile su da institucija ili njeni rukovodioci najpre imaju poriv da zaštite sebe kada se pojavi slučaj seksualnog nasilja. Time, čak i nehotice, štite i počinioca, dok deca ostaju sa osećajem izneverenosti, samooptuživanja, gubitkom poverenja u odrasle. U ovakvim slučajevima, unutar institucija, deca se poveravaju jedna drugima, sama prave mehanizme zaštite i paze jedna na drugu, a prvi put nekome povere iskustvo posle mnogo godina ili decenija. Psihološke posledice mogu da budu ozbiljne i dugoročne.

vojaka i predstavnika uprave potpuno su saglasni. Pogledi na problem, međutim, potpuno su različiti. Iz razgovora sa predstavnicima uprave jasno se vidi da u vreme kada su dobili prve prijave, uopšte nisu razumeli ni prirodu seksualnog nasilja, ni prirodu seksualne traume. Čuđenje zašto se žrtve nisu ranije javile dominira u odgovorima uprave. Neke od sagovornica "Vremena" čak i kažu da ih je tvrdnja kako je S. suicidalan uplašila i da su pomišljale kako će one biti krive ako on naudi sebi. Poseban problem je i to što je, premda formalno otpušten, nastavio da radi, pa je čak i ove, 2021. pozivan i da drži predavanja i da ide na izlete sa još mlađom decom nego što su one bile. Žrtvama je to stvorilo utisak da uprava više štiti njega nego njih. Jedna od reakcija uprave na njihova priznanja o traumi koju su doživele bila je i poziv da dođu i novim polaznicima održe predavanje o seksualnom nasilju. To su doživele kao još jedno omalovažavanje svojih ličnih iskustava, zanemarivanje traume, pa čak i kao ruganje onome što im se dogodilo. Posle svega, saglasne su u jednom: za bilo kakvo izvinjenje je kasno i ne žele da ga prihvate, jer smatraju da su upravi do sada dale mnogo prilika za to, ali do izvinjenja nije došlo sve dok nisu izašle u javnost i dok uprava nije primorana da "opere" samu sebe.

Na kraju, da li izlazak ovih žena u javnost može da ugrozi opstanak Petnice? Teško. Osim uprave, Petnicu čini ogromna sila rukovodilaca i saradnika, od kojih je veliki broj tek nedavno saznao šta se događalo i stalo im je da se Stanica suoči sa prošlošću, pre nego što se okrene budućnosti.

JOVANA GLIGORIJEVIĆ

Psihološka i pravna podrška za žene žrtve nasilja

AŽC – SOS telefon protiv nasilja nad ženama 0800 100 007 radnim danima od 10-20h; ASTRA – SOS protiv trgovine ženama 011/785-0000, radnim danima od 09 do 17h; Evropski broj za nestalu decu 116-000; ATINA – Privremena kuća za žene žrtve trgovine ljudima i seksualne eksploatacije 011/3220-030, radnim danima od 9 do 17h, 061/638-4071, svakog dana od 0 do 24h; Dečji romski centar 064/13-20-215, radnim danima od 10 do 16h; Incest trauma centar 011/3862-769, Stojana Protića 57; No mobbing – SOS protiv zlostavljanja na poslu 064/2127-880, svim danima od 8 do 22h; Viktimološko društvo Srbije – SOS telefon 011/630-3022, 011/22-88-040, radnim danima od 9.30 do 16h

Gordana Suša (1946–2021)

Bio sam tada tinejdžer koji je maštao da postane novinar, pa sam redovno čitao novine i pratio radijske i televizijske vesti. Bilo je to u praskozorje strašnog užasa koji će razoriti jednu državu i u najboljem slučaju – zauvek promeniti živote njenih građana. Sećam se da sam kao hipnotisan usisavao političke komentare Gordane Suše na Dnevniku Radio-televizije Beograd, koje niste mogli da prestanete da slušate čak i ako se ne slažete sa nekim od njenih stavova. Ne postoje naravno takva istraživanja, ali sam siguran da niko nikada nije prebacio program u pola njenog izlaganja, jer vas je ona zasipala novinarskom magijom, pažljivo složenim rečima i rečenicama, iskazanim strasno, bez daha, ali sa naglašenom svakom tačkom i svakim zarezom. Ne znam ni danas da li je za te svoje čuvene komentare naše političke stvarnosti koristila "idiota" ili je imala nestvarnu moć da u kameru, gledajući je u oči, bez ikakvog podsetnika i bez poštapalica izgovori svoj tekst, sa neakvim minijaturnim jezičkim šumom koji je magiju činio kompletnom. Tekst koji nas je provodio kroz kompleksna politička dešavanja jedne države u odumiranju. Kasnije smo je – kada je napustila TV BG zbog njegove ratnohuškačke politike – gledali na Jutelu, njene priloge koji su kritikovali nacionalizam dočekivali smo uz nadu da će glasovi razuma koji dopiru sa ove stanice biti valjana protivteža nacionalističkoj propagandi i nekakva prepreka da sve ne ode dođavola.

Upoznao sam Gordanu Sušu godinama potom, dok je bila predsednica Nezavisnog udruženja novinara Srbije (1999–2002). Beskompromisno se borila protiv jezivih napada na novinare i medije, protiv drakonskog Šešeljevog i Vučićevog Zakona o informisanju. Bilo je to teško vreme za ovo udruženje, ali je ono upravo tada doživljavalo svoje najsvetlije trenutke i bilo jedan od važnih zamajaca u rušenju autokratskog režima. Posle ubistva premijera Đinđića, Suša je intervjuisala tadašnjeg ministra policije Dušana Mihajlovića, da bi je tada, i danas aktuelni Vladimir Beba Popović nazvao, izveđao je i pretio joj, nezadovoljan pitanjima koja je uputila ministru.

Gordana Suša je odmah nakon što je diplomirala žurnalistiku na Fakultetu političkih nauka, počela da radi na Radio Beogradu, prvo kao novinarka, a potom kao urednica/komentatorka. Prethodno je kao studentkinja sticala iskustvo na Drugom programu ove radijske kuće, vodeći umetnički program pod nazivom "Ko se duri u kulturi" ... prelazi na Televiziju Beograd 1978, da bi vrlo brzo postala jedno od najprepoznatljivijih TV lica SFRJ. U maju 1991. godine, nezadovoljna direktorovanjem Dušana Mitevića i podrškom koju je ova medijska kuća pružala Miloševiću, napušta TVBG i odlazi na Jutel. Posle propasti Jutela, šest meseci je bila bez posla, a onda je počela da radi u nezavisnom državnom listu "Borba", a 1993. pokreće produkcijsku kuću ViN (Video nedeljnik). Radila je potom i u "Našoj borbi", listu koji je Vučić uspešno ugasio. Početkom maja 2001. nakratko se vraća na državnu televiziju, ali je ubrzo podnela ostavku zbog neslaganja sa uređivačkom politikom. Pisala je kolumnu za "Blic", ali je prestala u oktobru 2012, posle dolaska Vučića na vlast. Kasnije je bila kolumnistkinja "Danasa". A sve vreme u javnosti – oštar kritičar pritiska na medije i novinare, kao i političkih i društvenih (ne)prilika. Jedan mandat je sedela u Save-tu REM-a i bila javni svedok (ne)rada ove institucije.

Umrla je 22. juna 2021. Bila je jedan od simbola nezavisnog novinarstva u Srbiji.

NEĐIM SEJDINOVIĆ

Okidač za teorije zavere

Isti oni koji su ćutali u vezi sa prvom eksplozijom, sada su se "razgoropadili" – ruski faktor, mafija, "smeštaju Putinu" i slično... A da je reč o običnom javašluku – što je više nego izvesno, mada istraga treba da utvrdi – niko više ni ne pominje

Izgleda da kad nešto eksplodira u fabrici "Sloboda" u Čačku to više nije novost... Novo je samo to što su se vlasti sad potrudile da na vreme reaguju i evakušu stanovništvo sa tog područja, a svoj posao počela je, sa poprilično zakašnjenja, da radi i Vojnobezbednosna agencija (VBA).

Naime, predsednik Srbije Aleksandar Vučić je na pitanje o eksploziji između ostalog rekao i sledeće: "Ima jedna stvar koja je čudna, u prvom izveštaju koji sam dobio, poslednja eksplozija dogodila se u prostoriji u kojoj nije bilo strujnih instalacija. Ispitaćemo podrobno i detaljno sve razloge požara i eksplozija i nema sumnje da će biti postavljeno pitanje subjektivne i objektivne odgovornosti, u svakom smislu, i upravljanja u kompaniji, a ako se dokaže i nešto drugo, onda i u krivično-pravnom smislu."

Ta Vučićeva rečenica bila je okidač za brojne režimske medije da krenu sa teorijama zavere. Isti oni koji su ćutali u vezi sa prvom eksplozijom, sada su se "razgoropadili" – ruski faktor, mafija, "smeštaju Putinu" i slično... Svi odjednom sve znaju. A da je reč o običnom javašluku – što je više nego izvesno, mada istraga treba da utvrdi – niko više ni ne pokušava da pomene.

Izvesni stručnjak za bezbednost tako izjavljuje da iza eksplozije stoji ruska služba bezbednosti GRU i njena posebna jedinica pod šifrom 29155. Da li možda zbog sumnje da je "Sloboda" prodavala

DRUGI PUT U DVE NEDELJE:
Trenutak eksplozije u "Slobodi",
Čačak, 19. jun 2021.
Foto: facebook.com

oružje Ukrajini? Ako i jeste, to je krajnje teško utvrditi jer su putevi oružja zamršeni, teško je utvrditi krajnjeg korisnika. Oni koji veruju u teoriju o "ruskoj zaveri" to potkrepljuju tvrdnjama o čudnim eksplozijama skladišta municije u Bugarskoj i Češkoj, zbog čega su proterivane diplomate iz te države.

Zanimljivo je da se niko od njih nije "setio" da to pomene posle prve eksplozije u "Slobodi", nego imaju naknadnu pamet. Ono što se desilo u toj fabrici tada, ostalo je da "ispita komisija". U tom kontekstu, izjava predsednika Srbije nije data slučajno, nego sračunato. Reč je o pokušaju da se medijski zamagli suština, pričama o diverziji, sabotaži, stranom faktoru, mafiji koja hoće da oslabi državu – važno je samo ne dirnuti sistem u kome je on "vrhovni komandant".

Tako sada i VBA, umesto da počne da istražuje kako je do propusta došlo, traži za onima koji su pravili fotografije eksplozije.

U tekstu posle prve eksplozije, autor ovih redova je citirao jednu od mogućnosti, vrlo realnu: da bi se uštedelo i što više proizvelo, stari barut koji treba da se uništava jer je nestabilan, meša se sa novim. I to je opasnost, jer može da upali sve.

Vučićevo "zamazivanje očiju" najbolje dolazi do izražaja u rečenici kako u skladištu nije bilo nijedne električne instalacije. Pa instalacije nije bilo ni u onom "plasteniku" (metalni arnjevi prekriveni cirkadom) koji je u "Slobodi" eksplodirao početkom juna. Nije ih bilo ni u skladištu "Karađorđevo brdo"

kod Paraćina 2006. kada su desetine tona municije koja je stajala na otvorenom eksplodirale, "same od sebe". To je bila zvanična verzija u koju niko ozbiljan ne veruje.

DAVOR LUKAČ

Predsednik Vojnog sindikata Srbije Novica Antić

Posledica negativne selekcije

O propustima i odgovornosti rukovodstva VBA koja ima svoje ljude u svakoj fabrici namenske industrije, ukazao je predsednik Vojnog sindikata Srbije Novica Antić. On smatra da do eksplozija ne bi došlo "da iskusni bezbednjak zadužen za 'Slobodu' poslednjih meseci nije neosnovano mobingovan i da nije sprečen nesmetano da radi. A kako je on bio prinuđen da se skloni sa tog mesta po svaku cenu, njegovo odsustvo nadležni očigledno nisu nadomestili adekvatnom zamenom. Načelnik 4. centra VBA kome je industrijska bezbednost 'Slobode' u neposrednoj nadležnosti i direktor VBA imali su efikasne rezultate jedino u tome da što veću štetu nanese ljudima koji čine okosnicu Ministarstva odbrane i Vojske i razmišljaju svojom glavom, temeljno i analitički pa i kritično. Umesto da takve favorizuju, oni su ih na različite načine jednog po jednog eliminisali sa radnih mesta, pa i iz VBA, zanemarujući pritom interese sistema, a vodeći se očigledno i isključivo ličnim interesima, sujetom i možda još ponekim nečastim motivima", smatra Antić.

Milicija trenira strogoću

Rezultati u borbi protiv organizovanog kriminala i "mangupa u sopstvenim redovima" jesu evidentni, ali se postavlja pitanje kako su uopšte ti "bezbednosno interesantni likovi" uopšte uspjeli da se infiltriraju u MUP i zauzmu prilično važne pozicije

Nedavno je u Beogradu nizom manifestacija obeležen Dan policije. Mi stariji pamtim 13. maj kao Dan bezbednosti, koji je bio posvećen jednoj vrsti bezbednosne kulture iz doba socijalizma. Ruku na srce, tadašnja opsednutost borbom protiv "unutrašnjeg i spoljnog neprijatelja" dobijala je oblik kolektivne paranoje. Mnogi nisu bili svesni da smo u stvari slavili dupli praznik, Dan Ministarstva unutrašnjih poslova i Dan policije, a sve u znak sećanja na 1862. godinu kada je srpska Žandarmerija na Duhove intervenisala u sukobima kod Čukur-česme u Beogradu, kao i tokom turskog bombardovanja Beograda koje je usledilo narednog dana.

Zbog dvojne prirode praznika, slavilo se dva dana, prvo je održana parada konjice i pleh orkestara, što simbolično pokazuje odnos policije i građana. Sutradan je na Novom Beogradu na platou ispred Palace Srbija održana svečana zakletva za 1300 pripadnika MUP-a. Tu je blokiran saobraćaj, napravljena svečana loža (sa hladovinom za zvanice) a govore su održali ministar Vulin i predsednik Vučić.

Naravno da niko normalan ne bi mogao da kritikuje jačanje jedne važne državne institucije kao što je policija. Dobro je da se školuju novi kadrovi, video sam da je među policajcima danas sve više žena, a kažu da je nabavljena savremena oprema. Policija jedne zemlje je njeno ogledalo, ja to zaista smatram i zaista želim da ona bude u što većoj meri profesionalna i depolitizovana. Televizijski prenos je tekao po manje-više ustaljenom protokolu. Govori, pozdravi, zakletva, a novitet je bio nalet helikoptera MUP-a, iz kojeg je komandant letećih policajaca čestitao novim kolegama.

Ako ste malo pažljivije slušali govore Vulina i Vučića, mogli ste primetiti izvesnu dvojnost u opisu namene i uloge policije u Srbiji. Iako nadahnut preko svake mere, predramatičan i prepatetičan ministar Vulin je fokus uloge policije stavio na zaštitu slobode, časti i dostojanstva građana. Uprkos epskoj dramatici, u pozadini ove teze je teorija društvenog ugovora, policija štiti bezbednost građana od drugih, ali i od sebe, kada krše zakon. Međutim, Vučić je u mnogo većoj meri fokus okrenuo ka zaštiti društvenog poretka, gde je uloga policije mnogo nejasnija. Država je tu entitet koji je iznad građana, u vidu poretka koji vrlo lako može postati aktuelni režim koji je na vlasti. Ukoliko je u centru pažnje policije zaštita poretka, ponovo možemo doći u situaciju da štiteći poredak policija bude instrument prisile koju vlast koristi da bi zaplašila građane. Imali smo takvu situ-

Foto: Tara Radovanovic / Tanjug

aciju, upamtio sam pendrek po leđima iz devedesetih, pretpostavljam da je i tada policija štitila poredak i Državu, a nju je tada personalizovao Milošević.

Drugi izvor neizvesnosti u svečarskom trenutku bila je upravo ta tribina gde su bili raspoređeni bivši i aktuelni ministri policije, udaljeni od Vučića u skladu sa kvadratom njihove trenutne omiljenosti.

Nebojša Stefanović je nemo ćutao na proslavi, a ko za baksuz, u njegovom resoru je puklo, jer je ponovo izbio požar u fabrici municije "Sloboda" u Čačku.

Proslava nije trenutak za drugarsku kritiku, ali je činjenica da je MUP Srbije poslednjih meseci bio izvor različitih afera i kontroverzi. Možda je cilj ove grandiozne predstave upravo bio da se pokaže kako su teškoće i unutrašnji sukobi prevladani. Ipak, u suštini problema nije bila policija već borba za vlast unutar vladajuće koalicije. Nesumnjivo, rezultati u borbi protiv organizovanog kriminala i "mangupa u sopstvenim redovima" jesu evidentni, ali se postavlja pitanje kako su uopšte ti "bezbednosno interesantni likovi" uopšte uspjeli da se infiltriraju u ovu instituciju i zauzmu prilično važne pozicije.

Na kraju, slučajno sam saznao jedan detalj koji govori o proslavi Dana policije i Dana MUP-a. Naime, porodice pripadnika MUP-a koji su polagali zakletvu došle su u značajnom broju na proslavu, u želji da podele radost, jer radi se o svečanom trenutku. Međutim, iz bezbednosnih razloga njima nije bilo dozvoljeno da priđu platou gde je proslava održana. Obezbeđenje ih je poprilično odmaklo, a razlog je bezbednost visokih zvanica. Paradoksalno, policija se distancirala od naroda, a tu su bili rođaci i prijatelji budućih pripadnika MUP-a. Takođe smatram da je to verovatno bilo najbezbednije mesto u Srbiji tog trenutka, pa je paranoja bila nepotrebna.

Na kraju, želeo bih da čestitam praznik pripadnicima MUP-a, jer ih u narednom periodu očekuju veoma ozbiljni izazovi. Sudeći po vestima, moraće da se izbore sa pritiskom u službi izdavanja dokumenata, porastom porodičnog nasilja, već 11 žena je ubijeno od početka godine, a tu su i vršnjačko nasilje, organizovani i sajber kriminal, kao i stalno prisutna opasnost u saobraćaju gde se krše propisi i stradaju ljudi. Na kraju, policija će narednih dana morati da čuva i testove za malu maturu, da ne bi opet bili "provaljeni".

Obrni-okreni, policija ima pune ruke posla, pa joj politički pritisci, unutarpartijske borbe za vlast i pozicije u svečanoj loži zaista nisu potrebni.

Srbija, Kosovo i mafija

“Plašim se da postoji prećutni dogovor dva rukovodstva da bi zajednička antikorupcijska, antišvercerska i anti-mafijaška politika ugrozila stabilnost dveju nacionalističkih vlasti. Još gore, i Amerika i Evropa aktivno izbegavaju ta pitanja. Dokle god to ne dođe na dnevni red, pregovori će služiti i Beogradu i Prištini kao snažan alibi za nekompetentnost i autoritarizam, a međunarodnoj zajednici kao još jedan “dokaz” da se sa plemenskim primitivcima mora postupati silom”

Kada mafije instrumentalizuju državu, to se zove “korupcija.” Ali kada države instrumentalizuju mafiju, to se zove “patriotizam”, upozorava sociolog Danilo Mandić, predavač na Harvardu. On se u svojoj knjizi *Gangsteri i drugi državnici (Gangsters and Other Statesmen)* bavi upravo vezom mafije i separatističkih pokreta širom sveta razotkrivajući kako veze kriminalaca i nacionalnih vođa često postaju sasvim prirodne.

“VREME”: Kako se uspostavlja ova veza?

DANILO MANDIĆ: Mafije po prirodi posla moraju da infiltriraju, podmite, ucene ili prosto okupiraju barem delove nekih državnih institucija. To mogu biti carine, vojske, policije, sudstva, ministarstva, državna preduzeća. Ali u separatističkim krizama su to često i kabineti, uži krugovi najviših vlastodržaca. Te veze mogu trajati godinama, pa kada dođe do etničke ili vojne polarizacije, prirodno je da se te mreže aktiviraju u kriznim situacijama kada bezakonje postane prihvatljivije.

Kakva je uloga države?

Država, sa druge strane, ima velike teškoće u ostvarivanju monopola sile. Kad je rat, čak i najsnažnije zemlje moraju da mobilišu svakog bandita na raspolaganju. Tako je Amerika 1942 regrutovala gangstera Laki Lucijana da zaštiti Njujorsku luku od nacističkih podmornica. Kasnije je pomagao tokom invazije Sicilije, a izvorna mafija u Siciliji je rehabilitovana posle Drugog svetskog rata kao antikomunističko oružje saveznika. A slabe države i u normalnim uslovima imaju problem sa monopolom sile. Kad imaju separatističku pretnju, onda je to neki poražavajući duopol. Države često imaju suverenitet na papiru. Ali na terenu pogle-

date situaciju. Ko kontroliše tokove šverca? Ko kontroliše lokalne patrimonijalne veze, klanove, porodice sa uticajem? Ko ima moć da regrutuje hiljade mladih ljudi ka nekom nasilju? Kome lokalno stanovništvo veruje, umesto formalnim organima države da je u stanju da obezbedi pravdu, posao, zaštitu? Onda se ispostavi da je organizovani kriminal neizbežni suparnik ili partner sa kojim vredi održavati veze. Barem radi privida vlasti, čak iako je de fakto nemate. Kriminolozi Fil Vilijamz i Džon Pičareli su definisali organizovani kriminal kao “kapacitet da nanesete bol.” To je odlična definicija. Države koje nemaju legitimitet na delovima svoje teritorije moraju nekako da se pozicioniraju prema onima koji tamo umeju da “nanose bol”.

Posebno ste se bavili u svojoj knjizi Kosovom, ali i prilikama u još 16 zemalja. Sukob na Kosovu krajem devedesetih opisuje se kao sukob između “mafije u uniformi” i “pobunjeničke mafije”. Zašto?

To je malo pojednostavljeno, ali jedna stvar je sigurna: vrlo je korisno imati mafiju iza sebe. U slučaju Kosova, ova kategorija “pobunjenička mafija” je bila još važnija.

Zašto?

Pobeda UČK nad drugim paravojnim formacijama, kao i trijumf nad ostatkom kosovskog separatističkog pokreta i privlačenje međunarodne podrške, skoro je u potpunosti plod organizovanog kriminala. UČK je bila neorganizovani, polupečeni skup “enverhodžista” i bandita – ono što politikolog Mansir Olson naziva “roaming bandits.” Nije u ranom periodu uopšte bilo jasno kakav je njihov ideološki profil po pitanju autonomstva, iredentizma, secesionizma. Sino profitiranje je očigledno bilo u prvom

planu. Njihove prednosti nad rivalima su bile pristup švercerskim tokovima, veze sa obaveštajnim krugovima Albanije i nasilje. Ključni momenat je haos u Albaniji 1997. kada je nekih 750.000 komada oružja, uključujući ozbiljnog, isplivalo iz vojnih skladišta. Salji Beriša je pre par godina vrlo jasno opisao tu epizodu. Kriminalne bande su zauzele desetak gradova po Albaniji, sve je bilo na ivici građanskog rata. Taj arsenal je skoro u celini završio u rukama UČK, jer su oni bili na pravom mestu u pravo vreme. UČK je metamorfizirala u ozbiljnu vojnu silu, skoro preko noći. Zbog toga kreće eliminacija etničkih sunarodnika, “izdajnika,” koji su previše umereni (što je takođe odlika uspešnih militantnih separatista: prvo se obračunavaju sa sopstvenom etničkom zajednicom). Zbog toga kreće ozbiljnija masovna pobuna koja provocira Miloševiću represiju, sledi poraz paravojne FARK Zemaja i Bukošija, a Tači i Haradinaj postaju vodeće figure. Zato se, napokon, zapadne sile kao Amerika odlučuju na punu ratnu i diplomatsku podršku. Vrlo je teško zamisliti kosovski rat 1998. i 1999. bez organizovanog kriminala.

Ima puno mistifikacija i mitova o UČK u našoj javnosti. Na primer: da li vaši čitaoci znaju kada je UČK stavljeno na Stejt dipartmentovu listu terorističkih organizacija? Odgovor je: *nikad*. Iz tog banalnog razloga nikad nije ni mogla da bude skinuta sa iste. Ali to ne sprečava naše sive eminencije da to neprekidno ponavljaju kao papagaji.

Da li je na Kosovu organizovani kriminal uspeo da zadrži svoj uticaji i nakon okončanog sukoba i kako se on reflektuje u novoj vlasti?

I te kako. Može se čak reći da je tek procvetao nakon “oslobođenja,” jer je dobio pristup zvaničnim institucijama, prelazi-

Foto: Marija Janković

■ Među uspešnim seperatističkim projektima, Kosovo je izuzetno po meri do koje se organizovane kriminalne vođe i političke elite prepliću decenijama

ma, preduzećima, bankama, prištinskom aerodromu. Mafije tek "poleću" kada sukobi prestanu, jer u miru dobijate stabilnost i regularnost kriminalnih tokova i partnerstava, uključujući multi-etničkih, koje nisu bile moguće u haosu rata. U analizi kriminala na Kosovu, Korneljus Frizendorf ovo naziva *pax mafiosa*. U mojoj knjizi imate detaljno opisane trendove, uključujući vrlo dinamične sektore za heroin, kokain, ekstazi. Angloamerička invazija Avganistana 2001. je otvorila "branu" najveće svetske poplave droge preko Balkana i Kosovo je tu priliku maestralno iskoristilo. Najgori period je bio između 1999. i sredine 2010., kada je šverc narkotika eksplodirao, ali i reketi-

ranje, pranje novca, trgovina ljudima. U Švajcarsku je 2008. godine 300 kilograma heroina je išlo *nedeljno* sa Kosova. Jedina oblast gde je bilo ograničenog uspeha je u suzbijanju krijumčarenja oružja.

Naglašavam da organizovani kriminal nije strogo etnička stvar, niti je ograničena na jednu delatnost kao šverc narkotika ili reketiranje. Organizovani kriminal je vrlo širok pojam. Ako neko, na primer, proizvodi bitkoin na teritoriji Kosova jer mu je dozvoljeno da nerealno jeftinu struju eksploatiše, to je organizovani kriminal. Ako američke kompanije imaju privilegovani položaj u izgradnji infrastrukture, to je organizovani kriminal. Ako neki lokalni moćnik 2018. godi-

ne lobira da se uvede suluda taksa od 100 odsto jer zarađuje milione od nje, to je organizovani kriminal.

Dokle seže uticaj organizovanog kriminala u strukturi vlasti na Kosovu?

Među uspešnim seperatističkim projektima, Kosovo je izuzetno po meri do koje se organizovane kriminalne vođe i političke elite prepliću decenijama. Dublje od toga, organizovani kriminal u vrhu tog (para)državnog aparata je samo vrh ledenog brega. Ispod njega je čitav jedan patrimonijalno-klijentilistički sistem klanova, fisova, mreža lojalnih siledžija kojih se svi plaše. Uz formalnu privredu, postoji paralelna sivo-crna ekonomija kojom dominiraju reketi, iznude, otimačine – a ta druga je možda i veća. Međunarodni akteri, i vojni i civilni, nikako nisu uspeli da savladaju taj sistem, a neki od njih su mu kumovali. Kosovska mafija je jedna od najglobalizovanijih na svetu, sa spektakularnim dometom do Amerike, Evrope, Avganistana, Kolumbije, Južne Afrike. Moja koleginica Jana Arsovska je napisala izvanrednu knjigu o tome, *Decoding Albanian Organized Crime*. Narkotici nisu jedina međunarodna grana kriminala. Desetine hiljada Kosovara je deportovano iz Evropske unije u proteklih desetak godina. Mnogi od njih su ušli u Šengen preko mreža krijumčarenja ljudi. Ne zna se da li su gori izveštaji o seksualnom krijumčarenju žena po Evropi, ili izveštaji o regrutaciji mladih ekstremista da idu u suicidalne sekte u Siriji i Iraku. Ali je očigledno da te mreže operišu sa jakom zaštitom u vrhu vlasti. I dok im Evropa ne dozvoljava nikakvu viznu liberalizaciju, i sa najvišom stopom nezaposlenosti u Evropi, mladi Kosovari imaju izbor da budu rođaci nekog moćnika ili da rade kao narkodileri. Sve u svemu, organizovani kriminal je nedvosmisleni tumor kosovskog društva.

Naravno da to ne poništava pravo Albanaca na samoopredeljenje. Niti je to povod da se stigmatizuje, često rasistički, milion i po ljudi. Ali problem postoji. Kada bi sutra Kosovo postalo član UN-a uz "amin" Beograda, i kad bi u zoru svi Srbi napustili Kosovo da mu daju etničku homogenizaciju koju mnogi kosovski političari priželjkiju, ta država bi i *dalje* bila duboko nefunkcionalna. A razlog za to je prvenstveno organizovani kriminal.

Vi tvrdite da i države koje pokušavaju da spreče separatizam ulaze u spregu sa organizovanim kriminalom. Da li je to slučaj i sa Srbijom?

Srbija je kao Gruzija, Nigerija, Turska i druge zemlja pokušavala kriminalnim kanalima da reši etnonacionalna pitanja – i pre, i tokom i posle rata 1999. Miloševićev režim je, kao što znamo, regrutovao iz kriminalnog miljea radi održavanja sopstvene vlasti, prevazilaženja sankcija, i paravojnog ratnog dejstva. Nije ni malo bio originalan u tome: Turska protiv Kurda, Azerbejdžan protiv Jermena u Nagorno Karabahu, Nigerija protiv Boko Harama – svi oni na ovaj ili onaj način koriste kriminalce kao izvođače radova. U Miloševićevom slučaju, ključni faktori su bili embargo međunarodne zajednice, raspored hrvatskih i bošnjačkih vojnih elemenata, vrlo slab odziv na opštu regrutaciju, UDBA-ška tradicija regrutovanja kriminalaca za atentate i slično, i naravno želja da se negira realnost rata. (Sećamo se da rata, formalno, nije bilo – kao što Bagdad negira da postoji rat sa Islamskog državom, ili Abudža sa Boko Haramom). Nije to samo stotine ljudi iz kriminalnih krugova koji su uz prećutno odobrenje vlasti išli kao raznorazni “dobrovoljci” da pljačkaju. Važnije od toga je odluka vrha države da se masovne švercerske operacije sprovode uz pomoć mafijaških krugova (što, uzgred, nije bilo neophodno), i da se kriminalne paravojne grupacije koriste kao de fakto sredstvo etničkog čišćenja (što, uzgred, nije uspeo). Istoričar Vladimir Petrović u svojoj brilijantnoj knjizi, *Etničko Čišćenje: Geneza Koncepta*, verno opisuje patološku prirodu tog razmišljanja.

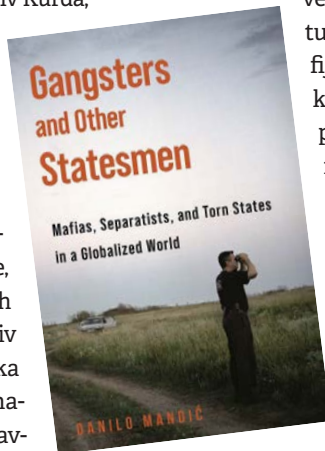
Da li se oružane snage kojima je komandovao Željko Ražnatović Arkan mogu kvalifikovati kao eksponenti organizovanog kriminala?

Svakako. Da je preživio, Ražnatović bi danas verovatno bio srpski Sedat Peker (veteran turskog podzemlja – prim. aut.). Ovako mrtav, on služi kao jedan kulturološki mit “narodnog bandita,” kako je Erik Hobzbaum to nazvao. Ta romantizacija psihopata, ta ideologija “robinhudizma” i glorifikacija gangstera je odličan primer

trijumfa kriminala u pop kulturi. Društva kao naša nažalost boluju od tih bajki, koje isključivo štete najsiromašnije i najugroženije među nama.

A Legija i “crvene beretke”?

Mislim da je korektno razumeti 12. mart kao neuspeli mafijaški puč. Same Crvene Beretke su bile hibridne, ali takozvani surčinsko-zemunski klan svakako nazivam “mafijom u uniformama,” prateći jednog stručnjaka za turski organizovani kriminal. Ulemek je naša farsična

verzija Alatina Čakačija, turskog službenog mafijaša. A “crvene beretke” su kao Sivi Vukovi, paravojna gangsterska formacija koja je izmala kontroli. Jedina razlika je što je Turska država, ma kakva je, prošla kroz katarzičan proces takozvane “Afere Suzurluk.” Preko deset godina raz-

znih suđenja, parlamentarnih komisija, istraživačkih odbora, agresivnog novinarstva, itd. je raskrinkalo desetine visokih državnih funkcionera (uključujući i sam vrh, premijera), Turska je pohapsila ne samo mafijaše nego i njihove zaštitnike iz bezbednosnih službi, i proizvelo stotine hiljada stranica detalja o korupciji i kriminalu unutar države. Kod nas je akcija “Sablja,” po mnogo čemu zavidna, ipak bila nedovršena operacija. Velika je sramota što Srbija nije u stanju da raščisti kontekst u kome je organizovana operacija “Stop Hagu,” kako ju je Ulemek krstio.

Da li je Srbija, kada je u pitanju Kosovo, raskinula veze sa organizovanim kriminalom? Mnogi povezuju srpsku državu i aktivnosti “kontroverzних biznismena” sa Kosova poput Zvonka Veselinovića ili Milana Radoičića?

Koristiti taj termin za takve ličnosti nije samo uvreda za biznismene. To je uvreda za kontroverzne ljude. U literaturi se to zovu “etnički oportunisti.”

Očigledno je da ova gospoda imaju izraženu sposobnost snalažljivosti. Nešto jaču od njihovog patriotizma. Oni podsećaju na likove kao što su braća Tedejev iz

Južne Osetije ili Mohamed Bazi iz Gambije, ili čak donekle i na Rinata Ahmetova iz Donbasa, mada to verovatno precenjuje njihove sposobnosti. Odlika takvih ljudi je da pod plaštom patriotske samoodbrane dobijaju prednosti u separatističkim kontekstima koje nikada u normalnim uslovima ne bi imali. Tamo gde su granice sporne, jurisdikcije nejasne, države korumpirane, etničke tenzije visoke, tu se preduzimljivost, koja bi inače bila kriminalna, nagrađuje i štiti. Po tom pitanju, Srbija uopšte nije abnormalna niti originalna. Moć takvih ljudi je cena koju plaća svaka država koja ne ume transparentnom i kredibilnom politikom da nudi rešenja svom stanovništvu. Oni su simptom, ne uzrok, korumpiranosti i nesposobnosti politike Beograda prema Kosovu.

Jedno pitanje. Od Rambujea do danas je desetina miliona evra otišlo na finansiranje preživljavanja srpskog stanovništva i ustanova na Kosovu. Koji deo tog novca je završio gde je trebalo?

Koliki je realni uticaj organizovanog kriminala, sa jedne i sa druge strane, kad su u pitanju pregovori o Kosovu?

Ne znamo za direktan uticaj, to će možda neki hrabri uzbunjivač nekada da nam dokumentuje ako postoji. Ali indirektan uticaj svakako imaju. Najveći korak koji bi Beograd i Priština mogli da naprave da pojačaju sopstveni položaj u pregovorima je da dekriminalizuju sopstvene (para)državne aparate i da dovedu nivo sistemске korupcije na podnošljivi minimum. To bi povećalo njihov kredibilitet, njihove mogućnosti, kao i njihovu opasnost po drugu stranu.

Zašto onda Srbija i Kosovo to ne urade?

Plašim se da postoji prećutni dogovor dva rukovodstva da bi zajednička antikorupcijska, antišvercerska i anti-mafijaška politika ugrozila stabilnost dveju nacionalističkih vlasti. Još gore, i Amerika i Evropa aktivno izbegavaju ta pitanja. Dokle god to ne dođe na dnevni red, pregovori će služiti i Beogradu i Prištini kao snažan alibi za nekompetentnost i autoritarizam, a međunarodnoj zajednici kao još jedan “dokaz” da se sa plemenskim primitivcima mora postupati silom.

VUKAŠIN OBRADOVIĆ

Godina koja je izmenila zdravstvenu sliku Evrope

Evropljani su potvrdili da postoji jasan uticaj pandemije na mentalno stanje građana: jedna od četiri osobe oseća se nespokojno, još više ih pati od anksioznosti, dok 15 odsto ispitanika ima problema sa spavanjem. Kod građana Srbije sindrom sagorevanja (burnout) je najizraženiji, pokazuju rezultati novog međunarodnog istraživanja Štada grupe.

U okviru ovog istraživanja, Štada je ispitivala šta ljudi u 15 evropskih zemalja (među kojima je i Srbija) misle o uticaju aktuelne pandemije kovida 19 na fizičko i mentalno zdravlje, na njihove zdravstvene i higijenske navike, koliko je poverenje u zdravstvene radnike, ali u i tzv. influensere u ovoj oblasti. Korišćenje lekova i preparata koji se prodaju bez recepta, upotreba medicinskog kanabisa u lečenju, poznavanje bolesti i korišćenje digitalnih aplikacija u ozdravljenju, takođe su bile teme ispitivanja koje je Institut za tržišna istraživanja "Kantar" za potrebe Štade sproveo u martu i aprilu na više od 30.000 ispitanika na području Austrije, Belgije, Češke, Nemačke, Francuske, Italije, Holandije, Poljske, Portugalije, Rusije, Srbije, Španije, Švajcarske, Ukrajine i Velike Britanije.

Zatvaranja i druga ograničenja tokom pandemije imala su značajan uticaj na Evropljane: skoro svaki treći stanovnik (29 odsto) patio je od povišenog nivoa anksioznosti, a svaki četvrti ima problema sa stresom i unutrašnjim nemirom. Još 15 odsto Evropljana prijavilo je poremećaje spavanja. Kad je reč o uticaju pandemije na mentalno zdravlje građana u Srbiji, trećina ispitanika (31 odsto) priznaje da je ona kod njih izazvala stres koji je vodio unutrašnjem nemiru, dok je u isto vreme gotovo identičan obim ispitanika (29 odsto) rekao da ne oseća uticaj pandemije na mentalno zdravlje.

Mogućnost da se dobije kovid 19 nije glavni razlog za brigu: većinu Evropljana više je pogodio nedostatak ličnog kontakta sa porodicom i prijateljima (52 odsto). Strah od infekcije je na drugom mestu sa 42 odsto, a skoro trećina brine o finansijskim i poslovnim posledicama pandemije. Slično se osećaju i građani Srbije: 51 odsto njih najviše je brinuo nedostatak kontakata sa bliskim ljudima, a strah od infekci-

je potvrdilo je 39 odsto ispitanika u našoj zemlji. Bojazan kad je reč o finansijsima i poslovnoj budućnosti potvrdilo je, takođe, 39 odsto ispitanika građana u Srbiji.

Maske za lice i posle kovida – Kada je reč o prevenciji i zdravom načinu života, velika većina Evropljana (70 odsto) spremna je da više ulaže u sopstveno zdravlje. Naime, 45 odsto ispitanika se sada hrani zdravije i raznovrsnije, a takođe su voljni i da za to plate. Otprilike trećina Evropljana je nedavno uvrstila neki vid fizičke aktivnosti u svoje slobodne aktivnosti. U Srbiji više od polovine ispitanika (54 odsto) potvrdilo je da je tokom prethodnog perioda kupovalo zdraviju i kvalitetniju hranu, a skoro trećina (uglavnom mlađe populacije) posvetila se sportu.

Higijenske mere odigrale su do sada nezabeleženu ulogu u našem životu. Međutim, Evropljani ne žele da ih kolektivno napuste u skorije vreme: 45 odsto ispitanika izjavilo je da će i dalje redovno prati ruke, svaki treći planira da se drži preporučene minimalne udaljenosti od drugih, a svaki peti čak želi da i dalje nosi masku za lice u javnosti.

Uopšteno govoreći, 74 odsto Evropljana zadovoljno je svojim zdravstvenim sistemom. U poređenju sa prethodnom godinom, ovaj broj je opao za tri procen-

ta. Švajcarci se osećaju najbolje zbrinutima (91 odsto), dok su ljudi u Ukrajini najnezadovoljniji svojim zdravstvenim sistemom (25 odsto).

Veliko poverenje u lekare, farmaceute i naučnike – Za 73 odsto Evropljana lekari su prva adresa za sva zdravstvena pitanja, a farmaceuti i naučnici takođe uživaju veliko poverenje (po 60 procenata).

"Kao pouzdan partner apoteka i lekarskih ordinacija, drago nam je što se uvažavanje medicinskih i farmaceutskih stručnjaka povećalo tokom pandemije. To su zaslužili svi koji rade u bolnicama, ordinacijama i apotekama", kaže ovim povodom Peter Goldšmit, generalni direktor Štade.

"Pružajući uvide zasnovane na naučno potvrđenom istraživanju, Štada želi da pomogne svojim partnerima – bilo da su to pacijenti, zdravstveni radnici, distributeri, maloprodaja ili kreatori politika – da donesu dobre odluke o zdravlju na osnovu podataka kojima mogu da veruju. Kao vodeći proizvođač generičkih lekova i zdravstvenih proizvoda široke potrošnje, Štada svakog dana pruža podršku održivosti zdravstvenih sistema širom Evrope, u skladu sa našom svrhom da brinemo o zdravlju ljudi", objašnjava Goldšmit.

Pravo na čistu vodu je ljudsko pravo

Zbog zagađenja komunalnim i industrijskim otpadnim vodama, kanal Dunav–Tisa–Dunav, posebno Veliki bački kanal, jedna je od najzagađenijih voda u Srbiji, ponajviše zbog okolnih farmi svinja i prehrambene industrije, a naučni radovi pokazuju povećan broj pacijenata sa malignim bolestima pluća i urogenitalnog sistema u naseljima duž kanala. Kao posledica rudarenja, u Borskoj reci više nema tragova života, caruje samo pirit, a ona se uliva u Veliki Timok. Isto tako je zagađena reka Pek zbog rudnika Majdanpek, dok su se površine Drine i Lima donedavno jedva videle od plastičnih flaša, guma, kućnih aparata i frižidera koji njima plutaju. I tako redom po celoj zemlji

“Pola Karaburme je naučilo da pliva na Dunavcu, bilo je čisto. Kao dečak, za čas bih napunio dve čuvarke riba, štika, šarana, bucova, bandara, a sada se ponekad nađe neka žaba”, žali se Branko, sedamdesetogodišnji građevinski inženjer, sedeći sa drugarom iz Udruženja za sport i rekreaciju na vodi ispred jedne od oronulih kaseta za odlaganje opreme u maloj marini kod Ade Huje, na tri kilometra od centra Beograda. “Pre nekoliko dana bio je pomor tololobika, beleo se ceo Dunavac... Toliko je smrdelo da nije moglo da se priđe”, dodaje 75-godišnji Milan, bivši šef pogona fabrike Minel. Na nekoliko metara od njih, uprave Udruženja koje broji čak 300 članova i kafane-kolibe, smrad je nesnosan. U sivo-braon boji vode, zapravo u mulju, plutaju fekalije, plastične flaše, hemikalije... “Hteli smo da popravljamo marinu, ali ne vre-

di, ne smemo da priđemo, a kad se desi da neko upadne u vodu, odmah ide na ispiranje u bolnicu”, objašnjava Branko.

CRNJE OD CRNOG

Ada Huja i rukavac Dunavac su jedna od najgorih crnih tačaka na Dunavu. Tu se sliva Mirijevski potok koji prima fekalni otpad iz brojnih naselja, kao i mineralna ulja i hemikalije raznih preduzeća, i to skoro duž celog svog toka, jer ne postoji centralna kanalizacija na tom području. Ništa se ne prečišćava. Zapravo, Beograd je jedina evropska prestonica koja sve otpadne vode izliva direktno u Savu i Dunav na preko 100 punktova: “U naše reke godišnje se ulije fekalija jednake zapremine kao 60.000 olimpijskih bazena”, priznao je zamenik gradonačelnika Beograda, Goran Vesić, povodom Svet-skog dana voda marta meseca ove godine.

U Dunavcu je najgore, jer je decenijama nekontrolisano nasipano poluostrvo Ada Huja i odlagano smeće iz celog Beograda, dok deponija nije preseljena u Vinču. I danas, svakoga dana, desetine kamiona istresaju šut i zemlju iskopanu na beogradskim gradilištima, stvarajući sve viši bedem koji zarobi otpadne vode, i čini da se Dunavac pretvorio u slepo crevo i baru smrdljivog mulja. “To zagađenje kasnije dospeva u Dunav, prolazeći između Ade Huje i takozvanog Paradajz ostrva, i predstavlja konstantnu opasnost za izbijanje neke zaraze ili epidemije, znajući da mnogi ljudi tamo i pecaju i kasnije jedu tu ribu”, smatra Branislav Božović, geolog i nekadašnji Gradski sekretar za ekologiju.

“Kako se ponašamo prema vodi govori kakvo smo društvo”, iznosi Žaklina Živković (36), članica inicijative “Pravo na

IMA LI NADE ZA SPAS: Uništen Dunavac; Milan Zlatanović, Iva Marković i Žaklina Živković
Fotografije: M. Janković

vodu" sa Ivom Marković, komentarišući paradigmu Ade Huje i Dunavca. "U Srbiji je pravo na čistu životnu sredinu garantovano Ustavom. Ali stvarnost je da veliki broj građana u Srbiji nema dostupnu čistu pijaću vodu, da se reke stavljaju u cevi ili zagađuju otpadnim vodama koje predstavljaju pravu ekološku bombu", podvlači ona.

DRAMATIČNO STANJE VODA, OD SEVERA DO JUGA SRBIJE

Naime, zbog zagađenja komunalnim i industrijskim otpadnim vodama, kanal Dunav-Tisa-Dunav, posebno Veliki bački kanal, jedna je od najzagađenijih voda u Srbiji, ponajviše zbog okolnih farmi svinja i prehrambene industrije, a naučni radovi pokazuju povećan broj pacijenata sa malignim bolestima pluća i urogenitalnog sistema u naseljima duž kanala. Kao posledica rudarenja, u Borskoj reci više nema tragova života, caruje samo pirit, a ona se uliva u Veliki Timok. Isto tako je zagađena reka Pek zbog rudnika Majdanpek, dok su se površine Drine i Lima do nedavno jedva videle od plastičnih flaša, guma, kućnih aparata i frižidera koji njima plutaju. I tako redom po celoj zemlji.

"Svedoci smo da dolazi od izumiranja ribljih vrsta koje žive u čistim vodama i do pojave pojedinih invazivnih vrsta, koje mogu da žive u vodi nešto lošijeg kvaliteta. Takođe, zagađenje reka za posledicu ima i zagađenje podzemnih voda, jer su ovi sistemi uglavnom povezani, a onda utiče i na poljoprivrednu proizvodnju, pa samim tim neposredno i na čoveka", objašnjava Ana Milanović Pešić, naučna saradnica na Geografskom institutu "Jovan Cvijić", u tekstu BBC-ja na srpskom objavljenom 22. marta ove godine, povodom Svetskog dana vode.

"Dramatično je da je svega 14 odsto stanovništva pokriveno nekim vidom pregrade vode, što Srbiju smešta na začelje evropske liste zemalja koje prečišćavaju svoje vode, a voda za piće postaje sve manje dostupna, posebno u većem delu Vojvodine i delovima slivova Zapadne, Južne i posebno Velike Morave", insistira Iva Marković, podsećajući da je, prema istraživanju Instituta za javno zdravlje Srbije "Dr Milan Jovanović Batut" rađenom 2018. godine, od 42 kontrolisana jav-

na vodovoda u Vojvodini samo devet bilo ispravno. Najpoznatiji primer je Zrenjanin čijim slavinama curi žuta voda, koja je od 2004. godine zabranjena za piće zbog prekomerne količine arsena u njoj.

JAVNO DOBRO DOSTUPNO SVIMA

Zato se "Pravo na vodu" zalaže kroz akcije na terenu i istraživanja da se ovi krucijalni problemi rešavaju transparentno, sa jasnom vizijom održivog razvoja. "Nastojimo da se zaštitite vodni resursi od zagađenja i obezbedi pristup čistoj pijaćoj vodi na neprofitnoj osnovi svim stanovnicima Srbije, što je veliki zadatak s obzirom da je trećina izvora pijaće vode već u privatnim rukama i vrata se širom otvaraju privatizaciji i javno-privatnim partnerstvima, kao da ništa nismo naučili od drugih koji su te greške napravili. Insistiramo da voda kao resurs treba da ostane javno dobro dostupno svima, jer je cilj osigurati pravo na vodu kao ljudsko pravo", podvlači Milan Zlatanović (28), jedan od dvadesetak aktivista "Prava na vodu", arheolog i master ekološke politike.

"Primer Zrenjanina, gde stanovnici 17 godina čekaju da dobiju pijaću vodu, od kada je sanitarna inspekcija zabranila korišćenje vode iz gradskog vodovoda za piće i pripremu hrane, oslikava svu opasnost od klijentelizma, investitorski skrojenih zakona i nepostojanja sistema vladavine prava i pravne sigurnosti. Posledice, naravno, najviše pogađaju one koji su već ugroženi. Veliki broj onih koji nemaju novca za flaširanu vodu koriste vodu iz vodovoda i time ugrožavaju svoje zdravlje", kaže Iva Marković. Ukazujući na sve to, inicijativa "Pravo na vodu" i Organizacija za političku ekologiju "Polekol", koju je paralelno osnovala, izradila je u saradnji sa Crtom studiju slučaja pod nazivom

"Fabrika žednih", koja daje hronologiju ovog problema, u želji da se problem sa pijaćom vodom u Zrenjaninu konačno reši. "Ovo je takođe upozoravajuća priča i za sva ostala mesta u Srbiji, šta može da se desi kada korupcija i privatni interes nadvladaju javni", ističu.

"Pravo na vodu" i "Polekol" su angažovani u svim bitkama za vodu. Od borbe protiv mini-hidrocentrala, koju su vodili sa pokretom "Odbranimo reke Stare planine", do bitke za Revu, za Makiš, za Savski nasip, preko napora da lekovite vode, banje i lečilišta ostanu u javnom vlasništvu i dostupne svima. "Ali, trenutno su otpadne vode i najave izgradnje postrojenja za prečišćavanje u Beogradu prioritet nad prioritetima, jer su velike indicije da se izabrao pogrešan put", smatra Žaklina Živković.

Podsetimo, u Srbiji postoji četrdesetak postrojenja za prečišćavanje voda (PPOV), kao na primer u Šapcu. "Ali, većina ne radi punim kapacitetom", ocenjuje Siniša Mitrović, direktor Centra za cirkularnu ekonomiju Privredne komore Srbije. Po proceni tog Centra, potrebno je 360 postrojenja, što predstavlja trošak od blizu 10 milijardi evra, od čega oko četiri milijarde za Beograd. Filip Abramović, koji je na čelu sektora za otpad i otpadne vode Ministarstva za zaštitu životne sredine, najavio je još pre dve godine da se radi na tehničkoj dokumentaciji za izgradnju PPOV sa 145 lokalnih samouprava, od kojih je 15 spremno za izgradnju.

PLANOWI ZA BEOGRAD

Kada je u pitanju Beograd, zamenik gradonačelnika Goran Vesić izjavio je u martu ove godine da je Grad odlučan da u narednoj deceniji u potpunosti

reši problem otpadnih voda u prestonici izgradnjom PPOV na pet lokacija, i to zahvaljujući aranžmanu sa kineskom kompanijom China Machinery Engineering Corporation (CMEC). Aranžman je potpisala Vlada Srbije 2019. godine, vredan je više od 3,5 milijardi evra, ali koristiće se i sopstvena sredstva i krediti Evropske banke za rekonstrukciju i razvoj (EBRD). Prema njegovim rečima, izgradnja prve fabrike za preradu otpadnih voda u glavnom gradu će početi u Velikom Selu septembra ove godine, i u nju bi trebalo da bude usmereno 80 odsto svih otpadnih voda prestonice.

“Implementacijom ‘kineskog aranžmana’ biće uloženi 271 milion evra u prvu fazu. Druga faza bi trebala da košta između 400 i 600 miliona evra, u zavisnosti od tehnologije koju Grad bude izabrao, odnosno od toga da li će izbor biti spalionica za otpadni mulj ili nešto drugo. U okviru istog sporazuma, treba da se radi i na izgradnji kanalizacione mreže u Beogradu kao i na još dve fabrike za preradu otpadnih voda, u Obrenovcu i Ostružnici, približne vrednosti od 350 miliona evra”, najavio je Vesić.

“Problem je u tome što su za Beograd potpisani međudržavni sporazumi između Srbije i Kine, bez ikakve mogućnosti da se uključe drugi potencijalni partneri. Zatim je predložen novi Prostorni plan do 2035. godine, a nije nacionalni Plan razvoja koji treba da definiše prioritete razvoja Republike Srbije, sa kojim Prostorni plan treba da bude usklađen. Pored toga, Prostorni plan se poziva na prioritete Nacionalnog investicionog programa do 2025. godine iako, prema zvanično dostupnim informacijama,

Vlada Republike Srbije nikada nije usvojila ovakav dokument, niti je on javan. A konsultacija sa građanima, predmetnim strukama i dogovora oko opšteg koncepta i tehnologije nema. Najgore je što je moguć scenario da se u svim opštinama u Srbiji isprojektuje i ugradi zastarela skupa tehnologija”, smatraju u “Pravu na vodu”, nakon sprovedenog istraživanja pod naslovom “Bistra slika voda Beograda”. Naime, po njihovom stavu, ostalo je nejasno da li će se prečišćene otpadne vode iz budućeg postrojenja koristiti u industrijske ili poljoprivredne svrhe; takođe, ne zna se šta će se dešavati sa muljem koji nastaje kao nusprodukt procesa, i slično. “Odgovora na ova pitanja nema u javno dostupnim dokumentima. Oni su u takozvanoj tehničkoj dokumentaciji koja nije otvorena za javnost”.

POZIVI NA DIJALOG BEZ ODGOVORA

“Pravo na vodu” i “Polekol” pozivaju se na struku, i to na jednog od najboljih u njoj, Čedu Maksimovića, profesora emeritusa na Imperijal koledžu u Londonu. “Pošto ionako nemamo stara postrojenja, mi možemo da krenemo od nečega što je racionalnije, čistije i ekonomičnije i zaista budemo u ovoj oblasti vodeći u Evropi. Umesto toga, mi dajemo prednost nečemu što je zastarelo i skupo, po cenu kredita koje će morati da vraćaju naša deca i unuci”, prenosi portal “Mašina” aprila ove godine Maksimovićeve reči. Po njegovim navodima, izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda bi Srbiju, kada bi primenila savremenu, takozvanu plavo-zelenu tehnologiju, mogla da košta između dve i tri milijarde evra,

KOCKANJE S BUDUĆNOŠĆU:

Zatrovane vode Srbije

Foto: M. Janković

a samo Beograd će verovatno koštati i do pet milijardi. Dodatni nepotrební trošak će, kako navodi profesor, predstavljati održavanje takvih postrojenja.

Pored uštede novca, nove tehnologije koriste i manje prostora jer, za razliku od starih, podrazumevaju decentralizovan sistem sa više malih, dostupnijih postrojenja. U Velikom Selu je, recimo, za izgradnju pomenutog postrojenja rezervisano 100 hektara, dok postrojenje sa novom tehnologijom ne bi zauzimalo ni deset. Stara tehnologija troši i previše energetskih resursa. “Ako i izgradimo postrojenja za solarne panele i fabrike vetra, tu energiju ćemo potrošiti na nepotrebno prepumpavanje vode do centralizovanih postrojenja. Za razliku od toga, nove tehnologije dozvoljavaju da se gradi i u centru gradova, a sva mala sela mogu da imaju svoja postrojenja koja se lako i elegantno održavaju”, smatra on.

Profesor Maksimović je zvanične dopise u kojima objašnjava prednosti novih tehnologija i poziva na dijalog o ovoj problematici poslao bivšem gradskom i republičkom sekretaru za zaštitu životne sredine, i pre nego što je, davne 2007. godine, započeta izgradnja centralnog kolektora za Beograd, koja je zaustavljena dolaskom novih vlasti, kao i sadašnjem i bivšem gradonačelniku, premijerki i predsedniku države, ali nije dobio odgovore.

Dok se na njih čeka, građani odgovaraju sve većom podrškom borbi za zaštitu životne sredine, mada se još uvek čini daleko postizanje svesti o neophodnosti opšte društvene promene i vrednovanja resursa. Sa svoje strane, “Pravo na vodu” radi na umrežavanju. Inicijativa je postala članica Evropskog pokreta za vodu, učestvuje u regionalnim kampanjama “Spasimo plavo srce Evrope” i samitima boraca za reke, a zahteve “Ekološkog ustanka”, održanog 10. aprila ove godine, koje je sastavila, podržalo je 70 organizacija u zemlji.

A Milan i Branko još uvek imaju malo nade i vickast osmeh u očima. Oni se odavno bore za svoj “Beograd na vodi”, kako kažu. Milan je čak 2003. godine pisao projekat za probijanje kanala kroz rukavac Ade Huje, i verovao da će se sprovesti plan trajne sanacije koji je izradio Institut za vodoprivredu “Jaroslav Černi” 2016. godine.

MILICA ČUBRILO FILIPOVIĆ

HEINRICH BÖLL STIFTUNG

Stavovi izneti u članku ne predstavljaju nužno stavove Fondacije Hajnrih Bel.

Može li se do dobrih rezultata, čak i kad su najteže okolnosti?

Kompanija Coca-Cola HBC Srbija objavila je osmi po redu Izveštaj o održivom poslovanju koji je po prvi put obuhvatio i rezultate kompanije Bambi. Svetoslav Atanasov, generalni direktor Coca-Cola HBC Srbija, govori za "Vreme" zbog čega je i u godini koju je obeležio covid 19 održivost bila u fokusu svega što kompanija radi

Protekla godine je bila prilično kompleksna. Koliko je bilo izazovno održati poslovanje i u tim novim uslovima?

Zaista nije bilo lako u proteklom periodu jer smo svi bili suočeni sa nepozнатom i neizvesnom situacijom. Iz ove perspektive, ponosan sam na sjajan tim koji vodim i zahvalan za sve što smo zajednički postigli. U uslovima zdravstvene i ekonomske krize, uspešli smo da se brzo adaptiramo na novonastalu situaciju, da promenimo i prilagodimo naše potrebe i prioritete novim trendovima poslovanja. Uspešno smo transformisali poslovne procese u svim aspektima, a u isto vreme bili vođeni jasnim ciljevima – da očuvamo zdravlje naših zaposlenih, da zadržimo sva radna mesta i pružimo podršku zajednici.

Nova realnost nas je navela da promenimo prioritete. Međutim, kroz vaš poslednji Izveštaj o održivom poslovanju pokazali ste da od održivosti niste odustali?

Posvećenost održivom poslovanju za nas nikada nije bila upitna. Dokaz za to je upravo Izveštaj u kome, na stotinak strana, možete jasno da vidite da održivo poslovanje za nas nije nova to jest trendy tema, već postulat na kome zasnivamo čitav biznis već više od pola veka i koji je utkan u svaki proces donošenja odluka u našoj kompaniji.

Posebno sam ponosan što smo kroz globalno poznatu GRI metodologiju po prvi put na transparentan način prikazali i poslovanje najmlađeg člana naše Hellenic porodice, kompanije Bambi. Prošle godine smo u razvoj lokalnih zajednica uložili preko 72.000.000 dinara i imali 117 volonterskih sati, podržali smo 170 projekata i ostvarili saradnju sa preko 100 organizacija širom Srbije. U isto vreme nastavili smo da smanjujemo svoj

Foto: Coca Cola / Goshke

uticaj na životnu sredinu jer i u periodu krize razmišljamo dugoročno. Od 2007. do 2020. potrošnja vode po litri proizvedenog pića, ali i ukupna potrošnja energije smanjena je za 53 odsto. Od jula prošle godine, obe punionice Coca-Cola HBC Srbija, kao i kompanija Bambi, koriste električnu energiju iz 100 odsto obnovljivih izvora. I u izazovnoj situaciji na tržištu nastavili smo sa novitetima unutar naše kuće – sproveli smo 20 inovacija na našim proizvodima, i to od novih ukusa, različitih pakovanja pa sve do plasiranja inovativne ambalaže. Paralelno smo radili na osnaživanju mladih ljudi u procesu pronalaska posla, a kroz programe

podrške tokom 2020. godine prošlo je preko 1200 mladih ljudi. Verujem da su ovi rezultati dovoljna inspiracija da odete na naš sajt i tamo preuzmete elektronsku verziju našeg osmog po redu Izveštaja o održivom poslovanju.

Kako vidite ulogu Coca-Cola HBC Srbija u narednom periodu?

Za nas često kažu da smo lider na tržištu, a kada ste lider, uz to idu i obaveze i odgovornost da podižemo standarde u svemu što radimo. I u periodu koji je pred nama bićemo posvećeni tome da pokrećemo dobre stvari na tržištu i u zajednici, da sa kupcima nastavimo da gradimo partnerski odnos, da potrošačima nudimo prilike za konzumaciju 24 sata, sedam dana u nedelji.

Jedna od oblasti gde ćemo pojačati svoje prisustvo i motivisati i druge jeste održivo poslovanje i zaštita životne sredine. Naš fokus će biti i ulaganje u projekte očuvanja vode i upravljanja vodnim resursima jer smo svesni njene važnosti. Ova tema je izdvojena i tokom Savetodavnog panela koji smo formirali ove godine sa ciljem da učvrstimo i unapredimo dijalog sa svim najvažnijim ključnim javnostima kako bismo zajedničkim snagama brže delovali u pravcu unapređenja principa održivosti. Naš fokus će i dalje biti na jačanju partnerstava koja decenijama gradimo, ali i na uspostavljanju novih.

Iako će, siguran sam, uslovi poslovanja kako na globalnom tako i na lokalnom nivou i dalje biti vrlo izazovni, naša vizija ostaje neodustajanje od posvećenosti izgradnji boljeg društva. Želimo da budemo pokretači promena koje će se, poput koncentričnih krugova, prelivati i pozitivno uticati na sve društvene sfere. To dugujemo budućim generacijama i to je budućnost koju želimo da ostavimo onima koji dolaze.

Pomoć zajednici

Coca-Cola sistem je tokom 2020. godine nastavio da bude blizak partner lokalnoj zajednici i da usmerava resurse tamo gde su najpotrebniji.

Kroz donacije u proizvodima, opremi i finansijskim sredstvima ovaj poslovni sistem je pružio podršku u ukupnom iznosu od 600.000 evra.

Ozbiljniji pristup brendiranju Vojvodine

Domaći turizam je pokazao tendenciju intenzivnog oporavka u odnosu na međunarodna putovanja, što predstavlja šansu da se regioni kao što je Vojvodina brže oporave od socijalnih i ekonomskih posledica pandemije

Korona kriza ostavila je brojne posledice na privredni i turistički sektor, što će se, kako pojedine procene pokazuju, osetiti u narednih nekoliko godina, koliko će biti potrebno da se nadoknadi izgubljeno od početka 2020. godine. Pokrajinski sekretarijat za privredu i turizam je na različite načine u proteklom periodu stimulisao radnike u ovim teško pogođenim sektorima, putem različitih subvencija, konkursa, pomoći, te dodele priznanja najboljima, kako pre, tako i tokom krize. O tome kakvo je trenutno stanje u privrednom i turističkom sektoru, ali i o potencijalima Pokrajine kao i narednim planiranim aktivnostima Pokrajinskog sekretarijata, govori dr Nenad Ivanišević, pokrajinski sekretar za privredu i turizam.

“VREME”: Šest godina nije bilo konkursa za dodelu oznake kvaliteta “Najbolje iz Vojvodine”, a ranije je ova oznaka dodeljivana prehrambenim, industrijskim i zanatskim proizvodima. Novom odlukom ona se može dodeliti i za turističke usluge, destinacije i tradicionalne manifestacije na teritoriji AP Vojvodine. Recite nam nešto više o konkursu.

DR NENAD IVANIŠEVIĆ: Na inicijativu Pokrajinskog sekretarijata za privredu i turizam, a uz podršku Pokrajinske vlade, ponovo se sprovodi sva neophodna procedura po ponovnom uspostavljanju oznake kvaliteta, koja nosi već prepoznatljiv naziv “Najbolje iz Vojvodine” i koja ne samo da govori o kvalitetu proizvoda, već gde je i kako nastao, promovišući time i regiju, odnosno područje. Do sada su taj znak nosili uglavnom prehrambeni, industrijski i zanatski proizvodi, a sama oznaka je proširena na turističke usluge i destinacije.

U nastojanju da se pomogne nastup naše privrede i uključenje njenih subjekata u evropske i svetske trgovinske tokove, svojevremeno je Vlada AP Vojvodine 2004. godine ustanovila ovu oznaku, ali se prestižno zvanje nije dodeljivalo od 2016. godine.

Ovim projektom prepoznavamo i nagrađujemo one najbolje, koji se trude, koji rade, nagrađujemo nastojanje proizvođača da zaštite jedinstven brend sa izuzetnom reputacijom. Na ovaj način se identifikuju najkvalitetniji proizvodi iz AP Vojvodine, a svi nagrađeni proizvodi zadovoljavaju evropske norme kvaliteta proizvoda – poseduju sertifikat HACCP i standard ISO.

Znak se upotrebljava za obeležavanje prirodnih, poljoprivrednih, zanatskih, industrijskih i proizvoda domaće radinosti, a činjenica da je dodeljen određenom proizvodu ili za kvalitet usluge u turizmu, potvrđuje da je on ušao u porodicu najkvalitetnijih proizvoda i usluga, a uz veoma stroge primene kontrole kvaliteta. Ipak, mnogo više bi trebalo učiniti na polju veće upotrebne i praktične vrednosti proizvoda koji ovaj znak nosi,

dok će samo proširenje delokruga na usluge u sektoru turizma, verujem podstaći turističke delatnike da kvalitet svojih usluga podignu na viši nivo, koji će zadovoljavati propisane kriterijume.

Ovim projektom ćemo zasigurno pomeriti granicu ustanovljenja kvaliteta proizvoda i kontrole istog, fokusirajući se na domaću privredu i proizvodnju, kao i na uslužnu delatnost vojvođanskih privrednika.

Raspisan je i konkurs za dodelu ove oznake na korišćenje, a postoje i novine u samom konceptu.

Konkurs za dodelu na korišćenje oznake kvaliteta “Najbolje iz Vojvodine” Sekretarijat je objavio 5. juna 2021. godine, a sam konkurs će biti otvoren za trideset dana.

Svako ko ponese ovaj znak trebalo bi da bude ponosan na činjenicu da mu je dodeljen. Kontrola će biti stalna i na godišnjem nivou, a znak se dodeljuje na tri godine, sa mogućnošću produžetka roka za korišćenje, jer nećemo dozvoliti devalvaciju ove značajne oznake. Pored toga, razgovaraćemo i sa velikim trgovinskim lancima, kako bi se za ove proizvode, nosioce oznake, opredelilo i posebno mesto unutar prodajnog prostora, upravo da bi kupci znali koji su to proizvodi ispunili najstrože kriterijume i da ih mogu konzumirati pouzdano.

Pravo učešća na Konkursu imaju pravna lica, preduzetnici, fizička lica ili drugi organizacioni oblici koji se bave proizvodnjom roba ili pružanjem usluga, odnosno organizatori programa i manifestacija, koji imaju sedište na teritoriji AP Vojvodine.

Novina su i manifestacije, pri čemu organizatori mogu konkurisati za manifestaciju koja se izdvaja po načinu održavanja, korišćenju resursa, originalnosti, ciljevima, kao i prema rezultatima u oblastima delovanja, te prema načinu na koji manifestacija zastupa određenu mikrolokaciju ili regiju, njenu autentičnost i svojstvenost.

Pokrajinski sekretarijat za privredu i turizam će konkurs sprovoditi u saradnji sa preduzećem za kontrolu kvaliteta i kvantiteta robe i usluga “Jugoinspekt – Novi Sad” d.o.o. koje će vršiti prijem prijava i proveravati ispunjenost uslova, kao i sa Turističkom organizacijom Vojvodine, u domenu turizma, ugostiteljstva i manifestacionog turizma. Sama oznaka kvaliteta se dodeljuje na korišćenje na tri godine, a monitoring će biti konstantan, na godišnjem nivou uz kontrolu sprovođenja svih kriterijuma na osnovu kojih je znak i dodeljen.

Koji su to najveći turistički potencijali koje Vojvodina može da pruži posetiocima?

Mesto susticanja turističke ponude i potražnje leži u receptivnim turističkim zemljama koje obiluju prirodnim i antropogenim resursima, ali je ovo period kada se ne može turizmu

pristupati na način na koji se to činilo pre samo godinu dana. Turistički proizvod nije sada samo kombinacija različitih proizvoda i usluga, koje se nude prevashodno na destinacijskom nivou, na mikrolokacijama. Najdragoceniji turistički resurs je upravo čovek, ali sada taj čovek ostaje bez posla usled neodrživosti ponude, što kapaciteta, što usluga.

Zasigurno će se resursi Sekretarijata u pogledu turizma usmeravati i dalje ka nedovoljno iskorišćenim potencijalima u Vojvodini, a to su različitost, multikulturalnost, multietničnost i multikonfesionalnost, ovaploćeni u mentalitetu njenih žitelja. Nadaleko čuvene vinarije, čarde, salaši, versko i kulturno nasleđe, Fruška gora i njeni manastiri, Grad Novi Sad sa Petrovaradinskom tvrđavom i Podgrađem, Sremski Karlovci, Grad Vršac sa Vršачkim bregom, okolnim belocrkvanskim jezerima i Deliblatskom peščarom, i dalje predstavljaju turističke destinacije od izuzetnog značaja, dok su reke Dunav, Tisa, Sava i mreža unutrašnjih kanala, koji čine vaskularni sistem Vojvodine, jedinstveni doživljaji svakog domaćina i gosta.

Ono što bi i dalje moglo da definiše i menja celokupan imidž Vojvodine jeste ozbiljniji i ujednačeniji pristup brendiranju Vojvodine kao takve i njenih proizvoda, uz neizostavni proces sertifikovanja i standardizacije pomenutih resursa, kao i njihova medijska promocija. Bogatstvo različitosti jedne sredine poput Vojvodine, u mnogome utiče na percepciju umetnosti, kulture. Upravo su umetnici i kreativna ekonomija ti koji oblikuju prirodne resurse, a strateško povezivanje jednih sa drugima se ogleda u spremnosti da se umetnicima da sloboda da oblikuju okruženje i pretoče ga u privređivanje.

Koji turistički potencijali Vojvodine, po vašem mišljenju, nisu dovoljno iskorišćeni ili su zapostavljeni?

Nedovoljno iskorišćeni potencijali nalaze se prevashodno u verskom, kulturološkom, ruralnom, vinskom, ali i lovnom i ciklo turizmu. Verski turizam predstavlja veliko bogatstvo kojim Vojvodina raspolaže, imajući u vidu da su sve religije zastupljene upravo u Vojvodini. Pored toga, Sremski Karlovci su svakako poseban biser turističke ponude Vojvodine, te su u toku mnogobrojne aktivnosti i projekti, poduhvati koji će znatno uticati na unapređenje i razvoj svih vidova turizma u ovoj lokalnoj

samoupravi. Lovni turizam u Vojvodini godinama funkcioniše, ali javnost sa tim nije dovoljno upoznata, stoga Sekretarijat takođe nastoji da osmisli koncepti pružanja podrške razvoju ovog oblika turizma.

Vojvodina se nalazi na ruti više evropskih biciklističkih staza, tako da će Sekretarijat uz podršku Pokrajinske vlade realizovati izgradnju biciklističke staze Novi Sad – Beograd, tzv. "starim putem", što predstavlja jedan od kapitalnih projekata koji je ušao u predlog Nacionalnog turističkog plana.

Jedna od glavnih posledica pandemije, ali u pozitivnom smislu, jeste da su građani upoznali svoju zemlju i njene turističke vrednosti. Planirani deo zarade u turizmu, koji je izostao u proteklom periodu, jeste dohodak od stranih turista i to se posebno reflektovalo na gradske hotele. Uvidevši to, država je pružila pomoć hotelskom sektoru, kao i sektoru transporta.

Nasuprot tome, situacija je razvila tržište domaćeg turizma koje do sada, činjenica je, nije bilo razvijeno, te se za vreme sezone ili pojedinih praznika javljala potpuna popunjenost kapaciteta na Fruškoj gori ili, recimo, na Paliću, a ohrabruje činjenica da je ove godine evidentan porast broja domaćih turista. Popuštanjem mera usled pandemije, može se očekivati i povratak normalnom životu, te dolazak i stranih turista koji žele odmor baš kakav nudi Vojvodina.

Naša ideja je da po završetku pandemije uspemo da zadržimo određeni broj domaćih turista. To je veliki izazov za nas, ipak, daćemo sve od sebe da obogatimo turističku ponudu u Vojvodini i spremno dočekamo prestanak pandemije. Domaći turizam je pokazao tendenciju intenzivnog oporavka u odnosu na međunarodna putovanja, što predstavlja šansu da se regioni kao što je Vojvodina brže oporave od socijalnih i ekonomskih posledica pandemije.

Pored toga, turistički patriotizam je zadatak svih nas, kako bi zajedničkim snagama podržali procvat malih biznisa i zajednica na lokalnu, uz intenzivnu promociju i pozicioniranje Vojvodine na mapi atraktivnih turističkih destinacija, jer Vojvodina postepeno ide u korak sa visokim standardima koje diktiraju savremeni turistički tokovi.

I. R.

Interes države, građana ili nekog trećeg

Među argumentima koji su izneti u odbranu novog predloga izmena Zakona o parničnom postupku, istaknuto je da ove izmene predstavljaju pokušaj da se spreče zloupotrebe postojećeg zakonskog rešenja, te da se unapredi efikasnost sprovođenja sudskog postupka. Ipak, ova argumentacija propustila je da se pozabavi pitanjem čiji je to interes da se, umesto da se radi na efikasnoj primeni već postojećeg zakona, rešenja nalaze u pokušaju pospešivanja efikasnosti na uštrb prava građana

Te davne 2002. godine, jedna profesorka Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, na nekom skupu u mojoj gimnaziji, pričala je kako je život jedna velika partija šaha i kako je jako teško menjati već zauzete pozicije. Upravo zbog toga, govorila je, od izuzetne je važnosti da dobro poznajemo pravila igre, kako bismo mogli da anticipiramo način kretanja figura na toj tabli života. A ta pravila igre definisana su ustavom i zakonima naše zemlje, i deo su socijalnog konteksta u kojem su nastala, ali i onog u kojem se primenjuju. Ova pravila bi trebalo da se menjaju samo onda kada za tim postoje opravdani razlozi, i samo onda kada su nam poznati efekti takvih promena.

Skoro 20 godina kasnije, sećam se ovih reči i posmatram ih u kontekstu aktuelnih polemika oko izmena Zakona o parničnom postupku (ZPP). Kažu iz nadležnog ministarstva da su izmene predložene u cilju usklađivanja našeg Zakona sa EU standardima, da je cilj unapređenje efikasnosti pravosuđa, skraćivanje trajanja dugotrajnih postupaka, ravnomerna opterećenost sudova, stvaranje uslova za suđenje u razumnom roku itd., ali ono što ne kažu je na koji način predložene izmene doprinose ovim ciljevima, da li ove izmene predstavljaju našu najbolju opciju, i da li su nam dovoljno poznati njihovi efekti.

I šta sad? Da li bi trebalo da budemo aktivni učesnici prilikom menjanja jednog ovako važnog zakona? Da li bi, ako primetimo da nešto nije u redu, trebalo glasno da kritikujemo predložena rešenja? Naravno, jer ono što bude usvojeno kao konačan tekst ovog zakona odrediće tok svih budućih sudskih postupaka, a samim tim i nivo sudske zaštite koju svako od nas može da očekuje onda kada nam bude najpotrebnija.

PITANJE IZBORA

Najlakše je reći: "Mene se to ne tiče, ja to ne razumem, zašto bih se uplitaо u sudske postupke?" Nažalost, retki su slučajevi kada je pitanje upuštanja u sudski postupak stvar izbora – mnogo češće je to stvar nužde i potrebe da se zaštiti neko ugroženo pravo. Zbog toga se ovo tiče svih nas. Zbog

Piše:
Marija Čabarkapa
Advokatkinja

toga barem pokušajmo da razumemo o čemu se ovde zapravo radi da bismo mogli da branimo postojeće pozicije na našoj šahovskoj tabli. Šta je to što nam novi zakon donosi?

Zamislite jednu prosečnu komšinicu – majka dvoje dece, neka bude prodavačica, ili računovođa, nebitno je. Ne prima platu već pet meseci, i još je dobila otkaz. Razmišlja se da li da pokuša da naplati ono što joj se duguje, ono što je zaradila. Angažuje advokata da je posavetuje i zastupa u tom postupku. Advokat je upozorava da sada, pošto su najnovije izmene stupile na snagu, ako o roku ne plati taksu, tužba će se smatrati povučenom.

Na iznos zarada koji joj se duguje (od oko 300.000 dinara) taksa iznosi oko 15.800 dinara. Ona ne prima platu mesecima, a više nema ni posao, dakle nema ni izvesnih budućih primanja.

Njena odluka da li će da se upusti u spor zavisi direktno od toga da li ima dovoljno novca koji može da investira u ovaj proces, pri čemu bi ona, pored takse na tužbu, trebalo da plati još i troškove advokata, veštačenje, taksu na presudu i, ukoliko bude potrebno, taksu na žalbu i drugostepenu odluku. Ona zna da je taksa na tužbu samo prvi trošak u nizu, i da kad jednom uđe u ovaj postupak mora da ga finansira do kraja. Ako se kojim slučajem desi da ne može da plati određenu taksu u propisanom roku, svaki trošak koji je imala do tog trenutka biće uzaludan, a postupak koji je pokrenula biće okončan na njenu štetu – svoje neisplaćene zarade neće dobiti, uložene troškove neće povratiti, a može da se desi da će morati da nadoknadi i troškove postupka svom bivšem poslodavcu.

Nažalost, imajući u vidu ne samo visinu minimalne, već i prosečne zarade u našoj zemlji, za prosečnog građanina visina sudskih troškova je krajnje destimulišuća prilikom odlučivanja da li bi trebalo potražiti sudsku zaštitu ili ne. I pored toga, predloženim izmenama zakona ide se i korak dalje – *de facto* se uskraćuje pravo na sudsku zaštitu ne samo komšinici iz našeg primera, već i svakom pojedincu koji živi od plate do plate, a koji se ne smatra socijalnim slučajem.

KO BI BIO OŠTEĆEN?

Kome šteti ova odredba? Advokatima (pošto se oni bune)? Ne, njima nije uskraćeno pravo na sudsku zaštitu i na pristup sudu. Ova odredba šteti svima – vašoj komšinici, čoveku iz kioska u kome kupujete cigarete, pekaru od kojeg kupujete hleb. I ako imate glas, treba ga dići za njih, ali i za sve buduće generacije koje dolaze.

Pravo na sudsku zaštitu, odnosno pravo da se, kada smatrate da je neko vaše pravo povređeno, obratite nadležnom sudu koji ne sme da odbije da odluči o vašem zahtevu, garantovano je Ustavom Republike Srbije. Stoga je država dužna da obezbedi da i oni koji nemaju dovoljno materijalnih sredstava mogu da se obrate sudu. U postojećem zakonskom rešenju, ovo se obično vrši kroz sistem besplatne pravne pomoći i kroz siromaško pravo – pravo na oslobođanje od sudskih taksi.

Ali, pitanje je da li je način primene ovih pravnih instituta dovoljan da nadomesti problem u kojem bi se našla komšinica iz našeg primera? Nije.

Ako bi zatražila da bude oslobođena od plaćanja sudskih taksi, komšinica iz našeg primera bi morala da dostavi sudu potvrdu o broju članova domaćinstva, broju izdržavanih lica, potvrdu o prihodima i svojoj ukupnoj imovini (ali i o imovini članova domaćinstva). Ako je stan u kojem ona živi u njenom vlasništvu, ili u vlasništvu njenog supruga, ili ako njen suprug ima određene prihode, njena trenutna nelikvidnost, odnosno neizvesnost budućih primanja neće igrati značajnu ulogu prilikom ocene suda da li bi trebalo da joj se odobri oslobođenje od plaćanja sudskih taksi, iako ovaj trošak predstavlja značajnu stavku u njenom mesečnom budžetu.

ČIJI JE INTERES

Postavlja se pitanje, da li je interes koji se štiti ovim novim pravilom mogao biti zaštićen na neki drugi način? Odnosno, da li je u redu da građani ispaštaju zbog nesposobnosti države da bolje organizuje naplatu sudskih taksi? Odgovor je da je sigurno moglo mnogo bolje.

Problem neplaćenih sudskih taksi mogao je da bude rešen boljom organizacijom i efikasnijim sistemom naplate taksi putem javnih izvršitelja, a ne da se na ovako invazivan način destimulišu građani da potražuju sudsku zaštitu. Zato nije jasno kome ide u prilog ovakva odredba?

JE L' TO SVE?

A zamislite šta bi se desilo da se komšinica ipak odluči da potraži sudsku zaštitu, a da se njen predmet dodeli sudiji sa kojim ona ima određeni problematičan odnos,

usled kojeg razumno možemo sumnjati u mogućnost sudije da nepristrasno i objektivno vodi postupak? Načelno, komšinica iz našeg primera bi mogla da traži izuzeće sudije, uz obrazloženje razloga. Ipak, predlagač izmena zakona ostavlja mogućnost upravo tom sudiji ne samo da odluči da je komšinicin predlog neosnovan i podnet radi ometanja suda u obavljanju određenih radnji, već i da je novčano kazni.

KOJE DOBRO ŠTITI OVAKVA ODREDBA

Istina, u praksi postoje brojne zloupotrebe instituta izuzeća sudije. Uglavnom se sprovode zarad kupovine vremena od strane tužene strane ali, da li je zaista neophodno da zarad rešenja problema zloupotrebe potpuno obesmislimo pravni institut koji predstavlja garanciju nepristrasnosti i objektivnosti sudske zaštite? Odnosno, da li je ovo moglo biti rešeno na neki drugi način? Naravno da jeste.

Kolega mi je nedavno ispričao slučaj koji se njemu desio u praksi – suprotna strana u postupku zatražila je izuzeće postupajućeg sudije. Sudija je naložio pauzu od trideset minuta, pokucao na vrata predsedniku suda, i u toku te tridesetominutne pauze odlučeno je o zahtevu za izuzeće. Suđenje je nastavljeno. Nije bilo daljih odlaganja. Ako bi svaki sudija postupio kao što je to učinio sudija u ovom primeru, ne bi bilo interesa da se ovaj pravni institut zloupotrebljava. Vredi podsetiti da bi, čak i da je došlo do odlaganja, trošak takvog odlaganja pao na stranu koja je podnela neosnovan zahtev za izuzeće.

Izgleda da je predlagač izmena zakona zanemario činjenicu da postojeće zakonsko rešenje daje dovoljnu slobodu sudijama, da na brz i efikasan način rešavaju pitanje zloupotrebe. Dodatno, potpuno se zanemaruje pitanje čija je zapravo odgovornost za lošu organizaciju rada suda i zašto se, umesto da se radi na efikasnoj primeni već postojećeg zakona, rešenja iznalaze u pokušaju pospešivanja efikasnosti na uštrb prava građana.

I naravno, opisani primeri nisu jedini problemi koje donosi novi predlog izmena ZPP-a, ali su najslikovitiji, i najviše zovu na uzbunu.

Pre više od deset godina, zaklela sam se da ću se pridržavati ustava, zakona i drugih propisa. Na tom polaganju zakletve, rekli su nam da smo mi čuvari zakona, barijera od bezakonja... da je naša dužnost da upozorimo na probleme, da budemo glasni kad se prave da nas ne čuju, da branimo pozicije na toj tabli života koje su nam neki pre nas ostavili u amanet.

Zato, nemojte pristati da budete nemi i nezainteresovani posmatrači.

BESMISLENI R

Osećao sam ogroman gubitak svega u šta sam verovao, ali sam na neki način bio pomiren sa tim. Propalo je propalo. Život ide dalje. Danas je početak rata u Sloveniji za mene tek datum u kalendaru koji mi ne budi neke posebne emocije. Samo malo tihe tuge

Piše: **Ivan Ivanji**

Gotovo da nema istorijskog događaja a da ne nailazimo na različite, često suprotstavljene, "naučne" istorijske ocene. Kome da se veruje? Argumenti zvuče dobro, a jedni druge uteruju u laž. Iako znam da je krhko, ja se oslanjam na svoje pamćenje. Za mene je istina ono što ja znam, pamtim, sanjam, a uvek sam se trudio da budem pažljiv posmatrač. Ponekad sam bivao i skromni učesnik istorijskih zbivanja.

Od ranog proleća 1991. slutio sam zlo, iako nisam znao u kom će nas obliku pogoditi. U ambasadi Nemačke su me odlikovali visokim ordenom te države, u aprilu sam nedelju dana bio u Minhenu, zatim u Beču. Dok su se članovi Predsedništva Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije svađali, držali sastanke u raznim gradovima, mnogi su polagali nadu u saveznu vladu i njenog predsednika Antu Markovića. I on se nečemu

nadao. I on je, kao i mi koji smo čekali nekakav rasplet, ispao naivan.

Savezna vlada je u oktobru 1990. osnovala YUTEL (Jugoslovensku televiziju), sa idejom da propagira opstanak Jugoslavije. Njen prvi direktor bio je moj prijatelj Bata Tomašević, čovek sa velikim novinarskim i izdavačkim iskustvom. Ponudio mi je na samom početku da budem deo redakcije, jer smo ranije uspešno sarađivali na mnogim projektima. Odbio sam. U svom dnevniku koji decenijama vodim pod naslovom "Zbrda zdola" zabeležio sam razlog: "...Znam da je sada već sve besmisleno."

DOGOVOR IZA ZATVORENIH VRATA

Nekoliko godina ranije mi je na nekom međunarodnom skupu pisaca u Zalsburgu prišao nemački novinar koji se zvao Naumer i pitao da li bih pisao za njegovu medijsku agenciju. Reče da u Nemačkoj ima mnogo malih lokalnih i privat-

nih radio-stanica koje su po zakonu obavezne da svakoga sata pet minuta emituju političke vesti. Ne isplati im se da u tu svrhu angažuju posebnog urednika, pa ih njegova agencija Media Consult snabdeva vestima. Pristao sam, prijavio se Saveznom komitetu za informacije kao njihov dopisnik, dobio akreditaciju i od 1986. pisao za njih. Prvi tekst koji se tiče tužne teme koje se ovih dana prisećamo glasio je "Rat između JNA i slovenačke teritorijalne odbrane". Posebno je žalosno što se njegov početak pripisuje upravo miroljubivom Anti Markoviću, za njegovo ime se vezuju prvi leševi našeg građanskog rata.

Ante Marković je verovatno znao, u najmanju ruku slutio, da su se Slobodan Milošević i Milan Kučan već 24. januara 1991. godine (baš na moj 62. rođendan) dogovarali o mirnom izlasku Slovenije iz zajedničke zemlje. Sloba je rekao da Srbija neće praviti nikakve poteškoće. Nikad nisam shva-

AT

**DESETODNEVNI RAT:
Tenkovi JNA u "zaštiti
graničnih prelaza";
regruti u okruženju
i prvi poraz "četvrt
vojnne sile u Evropi"**

Fotografije: Peter Božić

tio zašto je rukovodstvo Slovenije, za razliku od Makedonije, izabralo nasilan razlaz.

SLOVENAČKA TERITORIJALNA ODBRANA

Na osnovu jedne od knjiga Borisava Jovića, koji je u ime Srbije sedeo u Predsedništvu SFRJ, dalo se naslutiti da je Miloševićeva i njegova ideja bila da se Jugoslavija oslobodi Slovenije i Makedonije, ali da se ostatak – znači, pored Srbije sa svojim autonomnim pokrajinama Hrvatska, Bosna i Hercegovina i Crna Gora – centralizuje. U takvoj zemlji bi Srbi imali apsolutnu većinu, a relativno malo bi ih ostalo izvan takve Jugoslavije. Ja se toga tako sećam.

Po Titovoj ideji zakonom iz 1969. godine stvorena je Teritorijalna odbrana (TO) kao deo oružanih snaga. Koliko znam on je razmišljao o delovanju partizanskih jedinica u toku borbe protiv fašizma. U slučaju vojnog napada na Jugoslaviju TO bi iz pozadine napadala neprijatelja, mogla bi da bude samostalna čak i u slučaju da je vrhovna komanda onemogućena da deluje. Komande bi bile u opštinama, a tu bi se uskladištila i vojna oprema i deo naoružanja. Kasnije su se propisi dopunjavali švajcarskim iskustvima, što znam, jer sam kao prevodilac sa načelnikom gene-

ralštaba Viktorom Bubnjem bio u Švajcarskoj kada smo dobili njihova pravila koje sam preveo za naš generalštab. Švajcarska uopšte nema stalnu vojsku, samo neku vrstu teritorijalne odbrane. Muškarci služe i obučavaju se nekoliko puta po nekoliko meseci, ni oficiri nisu stalni, profesionalni kadar, već uglavnom intelektualci koji su se za to spremali na kursovima. Samo u štabu je bilo nekoliko desetina profesionalaca. Prema švajcarskom ustavu generala nema, general bi se birao – jeste, birao! – u slučaju rata. Sva oprema, uključujući i naoružanje, nalazile se po kućama, za njihovo održavanje dobijala se određena suma novca. Čak su i piloti ratnog vazduhoplovstva bili civili, radili u civilnim vazduhoplovnim kompanijama. Kako bi takva oružana snaga funkcionisala u ratu drugo je pitanje. Za vežbe koje su nam pokazali general Bubanj je rekao da su odlično urađene.

Ubrzo se pokazalo kakva je bila slovenačka Teritorijalna odbrana. Najkraće rečeno: slovenačka TO je u okvirima ratnih dejstava pobedila Jugoslovensku Narodnu Armiju koja je po broju ljudstva, a pogotovu naoružanja i vatrenoj moći, bila mnogostruko jača. Razloge nije teško objasniti. U Sloveniji su već od početka 1989. bile počele pripreme. Šestog marta 1991. proglašena je obustava odlazaka mladića iz Slovenije na službu u JNA, 23. marta poslat je zvaničan zahtev da se jugoslovenska vojska povuče sa teritorije Slovenije, početkom juna slovenački vojnici su položili zakletvu na svoju zemlju, iako formalno još nije bila nezavisna, a rezervni sastav policije u Sloveniji i teritorijalna odbrana pozvani su "na dužnost". U zavisnosti od izvora podaci su različiti, ali su zajedno imali oko 35.000 boraca pod oružjem.

JNA je u samoj Sloveniji u to doba imala oko 30.000 vojnika, 200 aviona i helikoptera, 1160 tenkova, ali je mogla da mobilize daleko veću silu. Komandant Pete vojne oblasti, koja je bila nadležna za zapad Jugoslavije, bio je Slovenac Konrad Kolšek, koji je bio protiv korišćenja vojske za rešavanje problema na granici. Ništa od toga nije bila tajna, zainteresovani novinari, a pogotovu strani posmatrača, da ih učtivo tako nazovemo, do svih podataka mogli su bez problema da dođu legalno. Ko je razgovarao sa ljudima na

terenu znao je da se Slovenci za nešto pripremaju, a JNA se nalazila u redovnom, mirnodopskom stanju, nikakvih pokreta trupa nije bilo, a kamoli manevara.

RASPAD SAVEZNE VLADE

Ja sam telefonom razgovarao sa nekim svojim prijateljima u Sloveniji, ali kako to biva, prijatelji su mi bili istomišljenici, bili su za reformisanu, postepeno demokratizovanu, celovitu Jugoslaviju. Moja, danas kažem "glupa", ideja bila je da se ukinu republike i osnuje "Savez slobodnih komunala Jugoslavije". Komentari koje sam dobijao mogu se svesti na malo reči: "Trenutno ništa ne valja, ali valjda će sve biti dobro."

Skupštine Slovenije i Hrvatske su 25. juna 1991. proglasile svoju nezavisnost, slovenačka policija je dan posle toga preuzela granične prelaze, postaje i carinarnice, skinula simbole SFRJ i stavila oznake Slovenije.

U jugoslovenskom generalštabu počele su svađe. Načelnik Blagoje Adžić je bio za momentalnu vojnu akciju širokih razmena, gaženje svih pokušaja neposlušnosti svim snagama, artiljerijom i napadima iz vazduha. Ministar odbrane Veljko Kadijević hteo je samo da pripreti, upozori na silu kojom je JNA raspolagala. Privremeno je pobedilo njegovo mišljenje, ali je tajno odleteo u Moskvu i pitao da li bi podržali vojni puč da vojska smeni Predsedništvo i Saveznu vladu i preuzme vlast. Moskva se s tim nije složila.

Inicijativu je preuzela Savezna vlada, konkretno Ante Marković, po nacionalnosti Hrvat, po ubeđenju i duši Jugosloven. Marković je optuživan da je on naredio da vojska krene na granice i napravi red. On je to u svojim memoarima poricao, rekao da se Kadijević lažno pozivao na njegovu odluku, da su se posvađali, da je Kadijević napustio sastanak rekavši da više neće dolaziti kod predsednika vlade iako je bio ministar odbrane. Savezna vlada se time defakto raspala.

Kadijević se tada aktivirao i naredio da ne krene više od 2000 vojnika i ne više od 100 oklopnih vozila i tenkova. Pošli su u marševskom poretku, ne u bojnem, dočekala ih je vatra slovenačke vojske nastale od teritorijalne odbrane. Istovremeno su u Sloveniji napadani svi garnizoni, sve kasarne, isključena im je električna struja i voda, prekinulo snabdevanje hranom,

hapšeni su vojnici i oficiri koji bi se zatekli na ulici ili u javnom prevozu.

PRVA ŽRTVA I KAPITULACIJA

Prvi čovek koji je poginuo u jugoslovenskom građanskom ratu bio je Slovenac, pilot helikoptera, kapetan JNA Antun Merlak. Kakav apsurd, prvi čovek ubijen u tom ratu može da se pripiše i slovenačkim gubicima i stradalim vojnicima JNA. Prva žrtva je bila i Slovenac i jugoslovenski vojnik. Njegov helikopter je oborila slovenačka TO, iako je je samo prevezio hleb za kasarne. Pored ruševina letelice ležale su razbacane vekne hleba. Prvog dana rata poginulo je deset vojnika JNA. Broj žrtava razni izvori navode različito, ne želim s tim da licitiram.

Kadijević se sastajao sa Borisavom Jovićem i Slobodanom Miloševićem. Milošević je bio nezadovoljan, smatrao je da vojska nije trebalo da zauzima slovenačke granice, da se Slovenije treba odreći i braniti granice Hrvatske. Posle deset dana postignut je sporazum o povlačenju JNA iz Slovenije, bio je potpisan na Brionima. Iako se nije nazivala tim imenom, to je bila kapitulacija. Sledeća tačka dnevnog reda biće Hrvatska.

TEK DATUM U KALENDARU

Silne papire sa svojim tekstovima nisam sačuvao, preneo sam ih na diske koje danas ni jedan računar ne može da očita. Žao mi je zbog toga, voleo bih da pročitam kako sam tada, dok se sve to odigravalo, opisivao događaje. Imam samo neke naslove svojih tekstova koje sam zabeležio u dnevniku: 27. juna 1991. "Tenkovi na granici"; 28. juna "Rat između JNA i slovenačke teritorijalne odbrane"; pa "Predsedništvo SFRJ", "Situacija u Sloveniji", "Situacija u Hrvatskoj", "Deeskalacija u Sloveniji" itd.

Možda je najzanimljivije bilo moje raspoloženje. Osećao sam ogroman gubitak svega u šta sam verovao, ali sam na neki način bio pomiren sa tim. Propalo je propalo. Život ide dalje. Pisao sam i dalje za novine, za tu agenciju, ali pre svega knjige. Danas je početak rata u Sloveniji za mene tek datum u kalendaru koji mi ne budi posebne emocije. Samo malo tihe tuge. Jugoslavije nema, Evropa se promenila, neki misle nabolje. Neki od nas, ja svako, misle da se promenila nagore. ¶

Sanjali najbolji, rasturili najgori

Ne postoji konsenzus o tome kada se krah druge Jugoslavije zapravo desio. Ipak, najveći broj tumača nedavne stvarnosti će nestanak ove države vezivati za 25. jun 1991, kada su parlamenti Slovenije i Hrvatske proglasili nezavisnost. Sa druge strane, kultura je, u inat nacionalistima, porušila postojeće barijere između osamostaljenih država bivše Jugoslavije. O tome svedoče i takozvani obični ljudi koji špartaju po ovim prostorima, osećajući se od Makedonije do Slovenije kao kod svoje kuće

Čuveni hrvatski književnik i novinar, jedan od osnivača i urednika, takođe čuvenog, splitskog "Feral tribjuna" Predrag Lucić pre nešto manje od deset godina izrekao je misao koja se do danas često citira i parafrizira. Lucić, koji, nažalost, više nije među nama, ustvrdio je elem da je Jugoslavija bila "naša Evropska unija" koju su "sanjali najbolji, a srušili najgori". Treba biti nepošten pa se ne složiti makar donekle sa ovom tvrdnjom, jer ideja jugoslovenstva je odisa počivala na istom temelju na kojem danas stoji EU – na verovanju da različiti narodi, različitih religija, kultura i tradicija mogu stvoriti funkcionalnu zajednicu uz međusobno uvažavanje. Takođe, oni koji su je rušili, osim što su baštini li varvarski nacionalizam, bili su i kletomani koji su krvlju isprali ruke da bi realizovali svoje sulude ideje i pritom se enormno obogatili. Proces raspada Jugoslavije je iz ovdašnjih "naroda i narodnosti" na površinu izbacio ono najgore što se u njima nahodilo. S obzirom da je to najgore i dalje na površini, i da vodi i kreira ovdašnja društva, bar u najvećoj meri – iz ove pozicije deluje zapravo nestvarno da je jedna takva šarolika, multietnička država kao što je Jugoslavija na ovim prostorima ikada i mogla postojati. Izgleda kao da smo tu državu ipak samo sanjali.

Uz sve njene nemale manjkavosti, druga Jugoslavija je zemlja koje se mnogi veoma rado sećaju, čak i trideset godina nakon njenog kraha i uprkos jezivim ratovima koji su taj krah proprati-

li. Novosadski pesnik Vojislav Despotov je, pred raspad velike države, predlagao da se njeno ime promeni u – Jugostalgija, tvrdeći da ćemo decenijama patiti za ovom zemljom, te da se nikada na ovim prostorima neće stvoriti tako široka, ozbiljna i emancipatorska zajednica koja će poštovati svoje građane. Jugonostalgija je među dominantnim nacionalistima omražen termin, ali jugonostalgijara – među njima, i onih koji će tvrditi da to zapravo nisu – ima u svim zemljama nastalim iz SFRJ. Čak i među onima koji nisu ni bili rođeni ili su bili klinci kada je propala. Neki će reći da su zapravo postojale dve Jugoslavije: jedna koja se sastojala od enormne birokratije, blaziranih, uštogljenih i anahornih političara i represivnog aparata, i ona druga koja je iznedrila impozantnu kulturu (kojoj kulture ex-jugoslovenskih država mogu samo da zavide), humano društvo, snažnu ekonomiju, međunarodni ugled, pa čak – u poslednjoj fazi – i slobodu mišljenja i govora. Kažu da je u SFRJ bilo više političkog pluralizma nego u mnogim današnjim višepartijskim državama na Balkanu. Oni koji su nostalgični sećaju se te druge-druge Jugoslavije, uz tvrdnju da su države nastale devedesetih iz bivše države sačuvale samo ono što je u njoj bilo najgore – pomenute represivne aparate, uključujući moćne tajne službe, i neuništive birokratije.

Ne postoji konsenzus kada se krah druge Jugoslavije zapravo desio. Ipak, najveći broj tumača naše nedavne stvar-

suočava sa ozbiljnim unutrašnjim turbulencijama, Kosovo je “ni na nebu ni na zemlji”, a Severna Makedonija se još oporavlja od autoritarnog režima Nikole Gruevskog... Razni non-pejperi koji se pojavljuju ukazuju da proces “restruktuiranja” bivše zemlje možda i nije dovršen, a pesimisti će reći da ni novi ratovi nisu isključeni. Sa druge strane, kultura je, u inat nacionalistima, porušila postojeće barijere, pa se – i posle svega – može govoriti o zajedničkoj kulturi ex-yu prostora, bilo da se radi o onoj elitnoj ili onoj popularnoj. Kultura svedoči da su građani i narodi na ovim prostorima neraskidivo povezani i isprepleteni zajedničkom istorijom i sudbinama. O tome svedoče i tzv. obični ljudi koji špartaju po ovim prostorima, osećajući se od Makedonije do Slovenije kao kod svoje kuće.

KARIKATURALNE KOPIJE VELIKE DRŽAVE

Bosanskohercegovački istoričar Husnija Kamberović, koji se bavi modernom istorijom jugoistočne Evrope, u razgovoru za “Vreme” kaže da se seća dve Jugoslavije: “jedne lijepe zemlje, u kojoj sam se formirao kao čovjek, putovao od Vardara pa do Triglava, studirao, počeo raditi i uživao u mladosti; i druge, koja je prekinula moju mladost i radost života pretvorila u pakao preživljavanja”.

Kada je detaljnije proučavao istoriju Jugoslavije, pogotovo dešavanja tokom sedamdesetih i osamdesetih, zaključio je da u ovoj zemlji nikada nije nedostajalo ozbiljnih problema. “Istodobno, ta država je bila najveći domet Južnih Slavena tokom povijesti. To je bila jedina velika država na Balkanu koja je imala smisla, a svi pokušaji da se na jugoslovenskim ruševinama stvore neke nove velike nacionalne države samo su karikaturalne kopije osuđene na historijski neuspjeh”, tvrdi Kamberović.

Novinar Aleksandar Kocić je ove prostore napustio tokom raspada Jugoslavije, a sada je docent na univerzitetu Napier u Edinburgu. U razgovoru za “Vreme”, on kaže da je SFRJ imala mnogobrojne mane, između ostalog odsustvo demokratije, odvratnu birokratiju i neefikasnu privredu. “Ipak, prednosti te zemlje su za mene bile važnije – odlična umetnost i rok-muzika pre svega,

nosti će nestanak ove države vezivati za 25. jun 1991. godine, kada su parlamenti Slovenije i Hrvatske proglasili nezavisnost. S obzirom da su Ujedinjene nacije ove dve države priznale tek bezmalo godinu dana posle, neki će kraj SFRJ vezivati za taj datum, odnosno 22. maj 1992. godine. Neki će ići i dalje u prošlost i reći da je Jugoslavija pukla još 1974. godine, kada je usvojen Ustav koji je od ove države defakto napravio konfederaciju, a drugi će sa debelim razlogom tvrditi da je ona nestala onoga trenutka kada je u Srbiji na vlast došao Slobodan Milošević, koji je svojom agresivnom, nesrećnom i “nespretnom” politikom započeo proces rastakanja koji je bilo nemoguće zaustaviti, čak i da su se sve sile svemira ujedinile da sačuvaju veliku balkansku državu. Kako bilo, proces raspada Jugoslavije je dugo trajao, skoro dve decenije, i okončan je osamostaljenjem Crne Gore 2006. godine i tzv. jednostranim proglašenjem nezavisnosti Kosova (2008). Niko ozbiljan

neće reći da je Jugoslavija nestala onoga trenutka kada je njen patrljak – Savezna Republika Jugoslavija – 2003. pretvorena u državnu zajednicu Srbija i Crna Gora.

Trideset godina posle raspada, Hrvatska i Slovenija su članice Evropske unije, dok se ostale države nalaze na dugom, nepreglednom i neizvesnom putu ka članstvu u ovoj zajednici. Region je i dalje u začaranom nacionalističkom krugu, pod snažnim uticajem grozomornih ratova devedesetih. Aveti prošlosti su stekle državljanstva. Nakon pada Miloševićovog režima i promene vlasti u drugim ex-yu državama, došlo je do relaksacije odnosa u regionu, ali se potom situacija promenila nagore – može se reći da je retorika nacionalne mržnje koja je bila dominantna u drugoj polovini osamdesetih i tokom devedesetih – danas i te kako prisutna. U Srbiji su oni koji su kreirali ratove i zločine tokom devedesetih ponovo na vlasti, Bosna i Hercegovina je i dalje talac nacionalističkih elita, Crna Gora se

raznovidnost i ugled. Ja sam bio ponosan na to što sam Jugosloven. Danas ne osećam ni približno istu emotivnu vezu sa Srbijom", kaže on.

Novosadski književnik i izdavač Milenko Bodirogić, autor zapaženog romana *Po šumama i gorama* u kojem dva junaka hodaju po balkanskim vrletima tragajući sa zemljom koja je u krvi nastala i nestala, podseća da se ovih dana navršilo sedamdeset osam godina od Bitke na Sutjesci, "tog pakla na zemlji, kako ju je opisao Gojko Nikoliš, a koja je bila jedan od temelja te druge Jugoslavije. Činilo se da je nešto što je stasavalo kroz takav inferno, i uprkos njemu, imalo uz sebe sve valjane razloge da nastane i da bude dugovečno, a potrajalo je tek nešto manje od pola veka, ali u tom kratkom trajanju Jugoslavija je uspela da zablista takvim sjajem da je se nacionalistički mračnjaci na ovim prostorima, negdašnjim njenim prostorima, i danas plaše i njome, kao baukom komunizma, straše svoju beslovesnu decu već odraslu u plemenskim mitovima i lažima", kaže Bodirogić u razgovoru za "Vreme".

On navodi da je Jugoslavija imala svojih mana, "kao što ih imaju sve ljudske tvorevine, jer, hvala bogu, nije je Bog stvorio nego ljudi". "Ali sa njom se pojavio duh slobode, emancipacije i jednakosti koji je mogao da postane okvir jednog prosperitetnog društva koje ne bi bilo neokolonijalno, poput državnica nastalih njenim raspadom. U tom svetlu, smrt Jugoslavije globalno je i epohalno važan čin, prelomni trenutak u kome se srušio onaj princip nade u mogućnost postojanja boljeg i pravednijeg sveta koji ne bi bio zasnovan na pohlepi i sebičnim interesima. Što se mog odnosa prema Jugoslaviji tiče, možda je dovoljno da kažem da sam ja sa njenim nestankom postao apatrid", kaže Bodirogić.

Nekadašnji "feralovac", hrvatski književnik i novinar Ivica Đikić, scenarista popularne serije "Novine", imao je 14 godina kada se Jugoslavija raspala. U to vreme, kako kaže, nije uviđao ni njene mane ni prednosti – bila je to zemlja u kojoj je živio i za koju je navijao u svim sportovima.

"Iz današnje perspektive, mislim da su obje Jugoslavije bile veliki i vrlo ambiciozni pothvati. Titova Jugoslavija bila je krupan iskorak i u pogledu međunarodnih kompromisa, i u pogledu modernizacije u gotovo svim sferama društva, i u pogledu socijalne sigurnosti i zaštite, i u pogledu sudjelovanja u svjetskoj politici. No demokratski deficiti i manjak individualnih i političkih sloboda s vremenom

su postali pretežak teret, naročito u okolnostima propadanja komunizma u Evropi. Kao da jugoslavensko društvo i političko-intelektualne elite nisu imali kapacitet za tako kompleksan i delikatan projekat mimo neke vrste policijske represije i utjerivanja straha. Kao da je to bio prekrupan zalogaj u toj fazi našeg razvoja. Dolazak višestranačja i demokracije shvaćen je kao prilika za oslobađanje u etničkom i ni u kojem drugom smislu", kaže Đikić u razgovoru za "Vreme".

Politikolog Radivoje Jovović je još mlađi. Imao je samo sedam godina te 1991. godine. Ipak, njemu Jugoslavija znači mnogo, kao ideja zajednice "koja pripada svim njenim ljudima, jednako i bez izuzetka". "Mane Jugoslavije svakako vidim u autoritarnosti političkog režima, koji je umeo da se surovo obračuna sa kritičkim mislećim pojedincima (naravno, treba imati na umu i da se delovanje režima po ovim pitanjima menjalo). Sa druge strane, vidim i da je ta država građanima priznala značajna civilizacijska prava, omogućivši prosvetčivanje, emancipaciju i značajno poboljšanje društvenih položaja. Široka dostupnost obrazovanja i usluga zdravstvenog sistema, snažna mreža socijalne sigurnosti, značajna društvena pokretljivost, kao i promocija i primena drugih progresivnih ideja i idejnih korpusa, poput antifašizma, rodne ravnopravnosti, decentralizacije – sve to vidim kao ključne prednosti Jugoslavije, koja je u relativno kratkom vremenskom roku napravila ogroman korak napred za naša društva", kaže Jovović.

On smatra da se danas po nekim pitanjima Jugoslavija olako osuđuje ("privatno je ne nazivam 'drugom' Jugoslavijom, već jedinom, budući da je ta država jedina istinski predstavljala zajedništvo južnoslovenskih naroda") i da se zaboravlja sa kakvih je teških početnih pozicija krenula, u kakvom je globalnom kontekstu delovala i koje je sve korisne promene stvorila.

NACIONALISTI KOJE JE JUGOSLAVIJA HRANILA

Kada se govori o uticaju stranih sila na raspad Jugoslavije, istoričari i politikolozi se oko toga neće nikako složiti – jedni tvrde da je strani uticaj bio odlučujući, dok će ga drugi minimizirati, tvrdeći da smo za sve ono što se dešavalo devedesetih, i što nam se dešava i danas – sami krivi. Husnija Kamberović smatra da Jugoslaviju nisu, kako to neki tvrde, ubili stranci, "pucnjima iz zasjede", nego "nacionalisti koje je sama Jugoslavija hranila. Šteta je što se ove slike s kraja Jugoslavije nameću kao jedino vjerodostojno svjedočanstvo o karakteru te države. Stvarnost u kojoj živimo u postjugoslavenskim državicama pokazuje da su oni koji su rušili Jugoslaviju (a i danas vladaju ovim državama-feudima) znali zašto su željeli da ta država bude tako brutalno srušena: trebalo je srušiti mostove koji otvaraju perspektive saradnje, jer jedino tako oni mogu biti mirni u svojim državicama kao srednjovekovnim feudima", kaže istoričar Kamberović.

Đikić smatra da ima puno istine u oceni Predraga Lucića o najboljima koji su sanjali i najgorima koji su srušili Jugoslaviju. "Dodao bih samo da se ni jedni ni drugi nisu stvorili iz vakuuma, nego iz historijskog konteksta i političkih okolnosti svoga vremena. Kad govorimo o socijalističkoj Jugoslaviji, između najboljih i najgorih, između počet-

ka i kraja, smjestilo se četrdeset i pet godina vladavine jedne partije i striktno propisanog jednogumlja, a već je i to, pored porasta međunarodnih tenzija, bilo dovoljno da se zastrani i da u vrh dospiju i najgori, pa da oni onda probude najgore – mržnju i zlo – u širo-

kim narodnim masama. To se, naravno, prije svega odnosi na partijsko vodstvo u Srbiji, čije su akcije proizvodile reakciju na drugoj strani ili na drugim stranama", kaže Đikić.

Za Aleksandra Kocića suština problema se krije u tome što Jugoslovenci "u par pokušaja" nisu uspjeli da stvore demokratsku zajednicu "koja bi vjerojatno duže opstala ili bi se bar bezbolnije raspala". "Krvavi raspad Jugoslavije posljedica je tog neuspjeha, koji onda možemo dalje i dublje da analiziramo – kome je sve rat odgovarao, ko se bogatio na pljački i slično. Ali, suština je da (presvučeni) komunisti nisu bolje ni umeli, ni hteli da rešavaju pitanje budućnosti zemlje", kaže on.

ODBAČENE IDEJE NA KOJIMA POČIVA SADAŠNJA EVROPA

Radivoje Jovović zaključuje da su zemlje nastale od SFRJ odbacile, sa delimičnim izuzecima, sve dobre tekovine bivše države, a da su zadržale u najmanju ruku nepoželjne elemente: netransparentno delujuću i veoma moćnu službu državne bezbednosti, autoritarnu političku kulturu i slično. "Odbačeni su ideje i nasleđe antifašizma, socijalne pravde i egalitarizma – maltene je sasvim odbačena i pomisao da se postojeći model kapitalizma može makar korigovati u sistem 'sa ljudskim likom', a kamoli kakav radikalniji koncept Sekularna država drži se noktima. Odbačena je organizacija sistema lokalnih samouprava, u okviru kojih su ljudi mogli da rešavaju većinu svojih svakodnevnih problema i pitanja. Druge ideje decentralizacije satanizovane su i proglašene državnim neprijateljem broj jedan. I još mnogo toga. Stigmatizovano je, uglavnom, korišćenje rečnika i koncepata koji upućuju ili podsećaju na inspirisanost jugoslovenskim socijalizmom. Uglavnom je besplodno pričati da na ovim i sličnim idejama počivaju neka od najbolje uređenih društava sveta, ili da se takve ideje mogu sprovesti drugačijim načinima, saglasno nekim savremenim potrebama i promatranjima", kaže Jovović.

Za Bodirogića su zemlje nastale raspadom SFRJ "gljivolike tvorevine, zlo-guke izrasline koje parazitiraju na kolsalnom truplu Jugoslavije. Ako pokušas

da otputuješ na primer od Novog Sada do Maribora, ne možeš a da ne primetiš njihovu 'neprirodnost'. Sve te granice, svi ti uniformisani policajci i carinici kao da su deo nekakvog provincijskog vodvilja, iza njih ne stoji nikakva 'stvarnost', pa se oni čine poput loših i isfrustriranih glumaca. Jugoslavija je podrazumevala jedinstven privredni, ekonomski, kulturni i jezički prostor, a sada je sve to u krvi iskasapljeno i istranžirano, i te novonastale frankenštajnovske nakaze trse se da zasnuju svoj samostalni život ispredajući mitomanske i državotvorne laži, koje se, dobrim delom, zasnivaju na blačenju jugoslovenskog nasleđa, zapravo onog jedinog što je u njima još vredno, poput antifašizma i zaostavštine 'leve tradicije'. Bežeći od ovih vrednosti, novonastale zemlje svoje izvoriste nalaze u onome što je u njima najgore – u sopstvenim opskurnim kvislinškim pokretima tokom Drugog svetskog rata", kaže Bodirogić.

ŽIVI, ŽIVI JUGONOSTALGIJA!

Rekli smo već da je jugonostalgija u različitim oblicima prisutna u svim krajevima bivše države. Neki je povezuju sa "žalom za mladost", koja se mladosti seća lepšom nego što je ona bila, ali Radivoje Jovović odbacuje te tvrdnje. "Tačno je da su ljudi sasvim sposobni da rearanžiraju i ulepšaju sitna lična sećanja, ali pritom su i dalje svesni šireg društvenog konteksta. Ja konkretno imam brojna divna sećanja na detinjstvo i tinejdžerstvo, ali sumnjam da ova sećanja mog mikrosveta značajnije utiču na sećanje na devedesete i Miloševićev režim. O njima nemam ni jednu jedinu lepu reč. I smatram da se sve lepo što se tada desilo na nekom širem društvenom planu, desilo uprkos, a ne zahvaljujući dominantnoj stvarnosti. Jugonostalgiju, kao neko ko je imao sedam godina kada su počeli ratovi, ne mogu osetiti u potpunosti. Osećam je više prema ideji, i prema nikad iskorišćenim šansama da se ono što je bilo dobro zadrži, i, po potrebi, prilagodi. Osećam je i prema lepoti osećaja zajedništva, čije odbleske

i danas pronalazim u ponašanju pojedinih ljudi", kaže Jovović.

Kocićeva jugonostalgija je vezana za zajedničku kulturu i osećaj pripadnosti toj kulturi. "Ne zanima me da li će se ona održavati u jednoj ili u nekoliko zemalja; o tome neka jednog dana opet odlučuju

oni koji tamo žive. Meni bi bilo važno da vidim pomirenje, odsustvo animoziteta i nasilja i otvorene granice", kaže on.

Bodirogić kaže da nije jugonostalgicar i da ne čezne za povratkom u negdašnju Jugoslaviju. Podseća da bi Jugoslavija, onakva kakva je bila recimo sedamdesetih, danas bila anahrona zemlja. "Ono za čime žalim jesu procesi i principi na kojima je nastajala ta zemlja, a oni su bili beskompromisno emancipatorski i po prvi put su nam se dogodili na ovim prostorima. U tom smislu ja sam naprosto Jugosloven bez Jugoslavije", kaže Bodirogić.

Đikić pak smatra da je logično da se mnogi ljudi koji danas imaju više od 50 godina "sa nekom vrstom nostalgije sjećaju svoje mladosti". "Čini mi se, međutim, da se kod vrlo malog broja radi o žalu za zajedničkom državom, odnosno o nekom osviještenom jugoslavenstvu u političkom smislu. Ja bih, osim o jugonostalgiji i eventualnom zajedničkom kulturnom prostoru, govorio i o Jugoslaviji koja, sasvim lišena političke dimenzije, danas postoji u Njemačkoj, Austriji i Švicarskoj. U ispostavama njemačke pošte u selima ili gradićima kod Minhena, to pouzdano znam, značajan postotak radnika dolazi iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije, Sjeverne Makedonije, s Kosova. Rade zajedno, idu jedni drugima na rođendane i slave, druže se, pomažu se, svađaju se oko politike i nogometa... Ili, pogledajte nacionalni sastav omladine na koncertima Ace Lukasa i Harisa Džinovića po klubovima u Cirihi, Štutgartu, Beču... O toj 'živoj Jugoslaviji' iz klubova, poštanskih ureda i sa bauštela, ako dobro pratim, još uvijek nije rečeno ništa naročito pametno i suvislo ni u sferi umjetnosti, ni u sferi žurnalizma, ni u sferi znatnosti. A to je velika tema", kaže Đikić. ¶

NEDIM SEJDINOVIĆ

O promenama Ustava ponovo – javni muk

Da li je vlast, posle kratkog pokušaja uključivanja, ponovo isključila javnost i pravosuđe iz postupka kojim želi da izmeni sve odredbe Ustava Republike Srbije o pravosuđu

Komitet pravnika za ljudska prava (JUKOM) saopštio je da je Nacionalni konvent o Evropskoj uniji 15. juna zatražio od Skupštine Srbije da objavi imena članova radne grupe Odbora za ustavna pitanja i zakonodavstvo, proceduralna pravila za postupanje i otvori za javnost svoj rad na izradi akta za promenu Ustava u oblasti pravosuđa. Najvažnije je da u radnu grupu budu uključeni najeminentniji profesori ustavnog prava i predstavnici najviših pravosudnih institucija, kao i strukovnih i nevladinih udruženja čiji su ciljevi usmereni na unapređenje položaja pravosuđa i vladavini prava.

U toku ovih javnih slušanja iste organizacije, članice Nacionalnog konventa, ovakve zahteve su istakle i usmeno. Predstavnici Društva sudija Srbije (DSS) su insistirali da se u slučaju donošenja odluke o postupku otpočinjanja promene Ustava (a ona je doneta 7. juna!) sprovede široka javna rasprava, da se pođe od Analize ustavnog okvira o pravosuđu iz 2014. godine i da se predlog za promenu Ustava uputi pre izglasavanja na mišljenje ne samo Venecijanskoj komisiji, nego i drugim stručnim telima Saveta Evrope. Direktorica JUKOM-a je u svojoj diskusiji, uz navedeno, insistirala i na tome da ovako koncipirane promene Ustava zahtevaju ceo komplet novih zakona, čiji tekstovi nisu pripremljeni, a koji takođe treba da ispune visoke standarde EU.

ODNOS SNAGA

Naravno da je u datim uslovima dobro što je Odbor za ustavna pitanja i pravosuđe organizovao javna slušanja na ovu za sve, a naročito za građane Srbije, struku i pravosuđe izuzetno važnu temu. Ono je, nakon donošenja Odluke nadležnog Odbora od 6. maja ove godine da je Predlog za promenu Ustava podnet od strane ovlašćenog predlagrača i na propisan način, organizovano još nekoliko puta. Nažalost, već na prvom slušanju, 29. aprila, i povodom saopštenja koje je istog dana izdao DSS, da se ovaj iznenada zakazan skup ima smatrati "preliminarnom anketom" učesnika da li u ovom trenutku uopšte treba menjati Ustav ili ne, video se odnos snaga, na koga se predstavnici zakonodavne vlasti oslanjaju i koga uvažavaju kada je mišljenje struke u pitanju. To se moglo čuti i videti i na sledećih pet-šest javnih slušanja, u kojima su predstavnici izvršne vlasti i oni koji zastupaju

Piše: **Savo Đurđić**

Sudija Apelacionog suda u Novom Sadu

te stavove imali privilegovani položaj. Tako je, na primer, direktor Pravosudne akademije (PA) ne samo prisustvovao, nego i više puta učestvovao u diskusiji na svim slušanjima, a nismo mogli čuti, pa ni videti, predsednicu vks ili članove vss.

Iako su se predstavnik DSS-a i mnogi drugi iz pravosuđa i nvo deciderano izjasnili na javnim slušanjima da sudije, tužioci i znatan deo stručne javnosti nisu za prihvatanje Predloga Vlade da se u aktuelnim uslovima menja Ustav, posebno ukoliko su polazna osnova amandmani Ministarstva pravde (MP), čemu se pridružio i predstavnik Društva tužilaca Srbije i član DVT rečima da su se o amandmanima Ministarstva pravde

na Ustav već izjasnili i da ne postoji nikakav novi tekst o kome bi se ponovo izjašnjavali, te izjave sudije B. Sinanović koja se predstavila kao sudija Vrhovnog kasacionog suda (vks), a ne kao zamenica predsednice vks, da je vks o ovoj materiji doneo ozbiljne zaključke 2018. godine, vlast je donošenjem odluke na sednici Narodne skupštine 7. juna da podrži predlog Vlade i inicira izmene Ustava, praktično podržala manjinski stav u sudstvu i pravosuđu uopšte, koji su na prvom slušanju zastupali direktor PA, predsednik strukovnog udruženja – Forum sudija i predsednik Alumni kluba PA. Ovaj stav se svodi na reči direktora PA da kako postoji pozitivno mišljenje Venecijanske komisije, a koje, po njemu, postoji i objedinjuje i mišljenje drugih savetodavnih tela Saveća Evrope o nacrtu amandmana MP na Ustav, to znači da su sve bitne diskusije o ovoj temi završene i da preostaje samo donošenje novih zakona.

PAZNINE U POGLEDU PROCEDURE PROMENE USTAVA

Narodna skupština je, uz učešće predsednice Vlade, 7. juna 2021. godine donela Odluku o sprovođenju ovih promena, a da se ni ona ni najviši predstavnici zakonodavne i izvršne vlasti nisu izjasnili o navedenim predlozima i, uopšte, o proceduralnim pitanjima od kojih mnoga nisu regulisana, kako je u svom javnom izlaganju na javnom slušanju 9. maja istakao profesor ustavnog prava S. Orlović.

Naime, postoje određene praznine u pogledu procedure promene Ustava. Nisu usklađene odredbe Ustava sa određenim zakonima kao što je, na primer, onaj o referendumu, ali i sa određenim poslovnica Narodne skupštine. "Mi go-

■ **Kada se izvršno-politička vlast, kao da je reč o nekoj “kolateralnoj” temi (što možda za pojedine od njih i jeste, ali za celo društvo i njegov javni interes sigurno nije), posle pauze od dve-tri godine ponovo i odjednom priseti, pokrene i sprovodi “promene Ustava u delu o pravosuđu”, to se ne može učiniti fingiranjem bilo kakvih procedura i sadržaja, imperativnim pozivanjem na obaveze prema EU, nego jedino sa apsolutno ustavnim, demokratskim i javnim postupkom, ili se u ovom trenutku ne treba ni upuštati u ovaj izuzetno važan i složen društveni i stručni poduhvat**

vorimo o promenama Ustava a da, u stvari, ne znamo u kojoj smo fazi postupka...” Ubrzo, nakon ovog izlaganja javio se za reč njegov kolega sa istog fakulteta u Novom Sadu, ali sa druge katedre, koji je ustvrdio da nezavisnost sudstva kao grane vlasti ne postoji nigde u svetu!?

Sve ovo ilustruje apsurdne situacije i vrlo različite pristupe razumevanja aktuelne problematike menjanja Ustava i ograničene domete javnog slušanja, koje nije bilo ni približno na nivou javnog slušanja profesora koje su 20. februara 2018. godine organizovali DSS i URS, zbog čega je dobro što su snimci sednica Narodne skupštine i ovih slušanja dostupni zainteresovanim na sajtu Skupštine. Međutim, nije dobro što je o ovoj temi u javnosti, u sredstvima informisanja na javnim servisima sa nacionalnom frekvencijom, pa i među upućenim pojedincima, ponovo – muk. Ukoliko se tako postupa, kao pre četiri ili dve i po godine, da politička vlast bez racionalnih razloga i objašnjenja prekida, nastavlja i usmerava ovaj proces kome je osnovni cilj depolitizacija pravosuđa, mogu se u javnosti i u struci dogoditi vrlo slična atmosfera i podele kao što se dogodilo nakon objavljivanja amandmana MP-a na Ustav 20. januara 2018. godine.

UKLJUČITI NAJSTRUČNIJE

Nastanak ovakve, izuzetno nepovoljne situacije za sve, a najviše za građane Srbije, mogao bi se, eventualno, prevazići ukoliko se pre svega aktuelna i efektivna politička vlast, zbog velikih propusta u postupku priprema i još više u pogledu sadržine nacrtu amandmana na Ustav iz 2018. godine, na koje se sa ponosom poziva premijerka (a radi se o dokumentu i procesurama na koje su struka i nauka imali ozbiljne primedbe i sugestije i posle objavljivanja Mišljenja Vene-

cijanske komisije i poslednje – četvrte verzije amandmana, koje su objavljene u zborniku radova “Svedočanstvo pripreme za promenu Ustava od 2006. i struka”, pozove i omogućiti uključivanje i svestran rad zaista najvećim autoritetima iz oblasti Ustava i pravosuđa u radnoj grupi pomenutog Odbora Narodne skupštine. I ukoliko ceo predstojeći deo postupka bude maksimalno transparentan i demokratičan.

Zatim, mora se primetiti da je, posle stavova iznetih u dva značajna dokumenta od 13. februara i 20. jula 2018. godine, koji su i dalje važeći, do sada potpuno izostala bilo kakva zvanična reakcija novoizabranog vss – organa koji je, saglasno Ustavu i zakonima, nadležan i obavezan da sačini i da mišljenje o svim zakonima koji se odnose na sudove i sudije, a tim pre na predlog Vlade o promeni sadržine svih odredbi Ustava o sudovima, sudijama i o celom pravosuđu.

Pre više od decenije (2009–2012), tek formirani najviši organi pravosudne vlasti su odmah podlegli pritiscima politike i postali instrument i deo katastrofalnog sprovođenja reforme pravosuđa kroz nametnuti reizbor svih nosilaca pravosudnih funkcija, čemu je svojim nedoslednim odlukama i tumačenjima doprineo i Ustavni sud. Ovoga puta se to ne bi smelo dogoditi. Kada se izvršno-politička vlast, kao da je reč o nekoj “kolateralnoj” temi (što možda za pojedine od njih i jeste, ali za celo društvo i njegov javni interes sigurno nije), posle pauze od dve-tri godine ponovo i odjednom priseti, pokrene i sprovodi “promene Ustava u delu o pravosuđu”, to se ne može učiniti fingiranjem bilo kakvih procedura i sadržaja, imperativnim pozivanjem na obaveze prema EU, nego jedino sa apsolutno ustavnim, demokratskim i javnim postupkom, ili se u ovom trenutku ne treba ni upuštati u ovaj izuzetno važan i složen društveni i stručni poduhvat. ¶

Nekoliko kusi... i

Selektor Mladenović hteo je da „zahvati široko“, bez pretenzija da unapred smisli neki „selektorski koncept“ pa da onda gleda koja bi se predstava u taj koncept mogla uloviti kao šaran u mrežu

Zgrada Srpskog narodnog pozorišta ovih je junjskih dana kao ostrvo okruženo zemljom, šutom, šljunkom, peskom i ko zna još kojim sve nusproizvodima rušenja i građenja, kao se ne radi o elegantnom belom zdanju usred Novog Sada (zarad kojeg je zdanja pre četiri decenije cela jedna ulica, tj. jedna njena strana, zbrisana sa mape sveta i preseljena u seminalni roman Aleksandra Tišme), pa sve izgleda nekako kao da je neki panonski Fickaraldo uzeo da pravi operu negde usred nekultivisane divljine. Do pozorišta se još nekako i dođe, jer tada je još danje svetlo pošto dani lipanjski dugo traju, ali posle predstave je pravo izgibeniće: damice i dame u večernjim toaletama i tankim, dugim štiklama oprezno nabadaju po (polu) mraku, svesne da su u lakšoj smrtnoj opasnosti, dok njihovi kavaljeri pokušavaju da održe na životu i u ravnoteži što njih, što sebe. Ako imate nekoga ko je krenuo u pozorište i nikada se nije vratio, tek da znate gde da ga tražite.

Tako, dakle, *ambijentalno* izgleda 66. Sterijino pozorje, čije se takoreći sve predstave ove godine odigravaju na scenama SNP-a. Podvig je doći, podvig je vratiti se, a ni na *strašnom mestu postojati* nije baš laća jer se navodno – tako se šuška za šankom Treme – tzv. centralna klima pokvarila baš po ovoj skoro već četrdesetostepenoj alaudži, pa je unutra kao u sauni koja radi „na kecu“. Meni se, doduše, znalo učiniti da nešto ponekad i pirne na svežinu, ali valjda ovi za šankom bolje znaju, šta li. Sve u svemu, tokom svih predstava

Kus petlić

Gospođa ministarka

je isto: gledaoci-performeri malo-malo pa izvade ko već šta ima i onda mavaju time levo-desno sebi pred licem; ko nema pravu lepezu najčešće koristi novine, ali korisniji od, recimo, *Vremena* sa njegovim finim magazinskim papirom je dnevni fe-

stivalski bilten u svom kartonizovanom agregatnom stanju, pošto onako nesavitaljiv pravi bolju promaju. Mada tako usput, kažu preostali korona-paničari, efikasno razvija virusne hajvančiće po sali; svetu je, eto, teško ugoditi.

jedan drčni petlić!

ne govori. Ako ti neko prinese stisnutu pesnicu na onaj idiotski korona-pozdrav gledaš ga kao sablast neku, kako drukčije. Maske-konovače većina natuče reda radi ulazeći u salu, ali kako predstava odmiče tako se to lepo i poskida, pa ljudska lica izrone ispod obrazina kao što je i red, jer u pozorištu maskama je mesto na sceni, a ne u publici.

E da, kad smo već kod scene: ima tu i predstava... Možda i više nego što se da podneti u ovako ekstremnim klimatsko-građevinskim uslovima. Ovogodišnji je selektor Pozorja Milivoje Mladenović (za sve pozorišnike Mlađa), iskusni somborski meštar, ali i bivši upravnik domaćinskog SNP. Puni utisak o njegovoj selekciji sačekaće da prođe i druga polovina festivala, za sada je najjasnije to da je M.M.M. hteo da „zahvati široko“, bez pretenzija da unapred smisli neki „selektorski koncept“ pa da onda gleda koja bi se predstava u taj koncept mogla uloviti kao šaran u mrežu. To je, da se razumemo, dobro: prenegledali smo se festivala na kojima je vrvelo od predstava-uljeza i manjkalo predstava kojima je tamo bilo mesto samo zato što je selektorsko

Ve ličanstvo u svakom mogućem sukobu između pozorišnog kvaliteta i udovoljavanja svojim mušicama (estetskim, ideološkim, zavičajnim, interesnim... whatever) s radošću biralo potonje.

Da stvar ne bude jednostavna, to što je Mladenović, reklo bi se, birao predstave i osmišljavao festivalski proram po jednom temeljno

zdravom načelu, još ne znači i da je napravio (dovoljno) dobar izbor. Ali, kako rekoh, hajde da sačekamo još koji dan, pa kako bude.

Festival je otvoren *Gospodom ministarkom* Branislava Nušića u režiji Ta-

tjane Mandić Rigonat i produkciji HNK Ivan Zajc iz Rijeke, sa tamošnjom prva-kinjom Oliverom Baljak u naslovnoj ulozi. Ovakav je izbor nekako strukturno logičan: teško je bilo zamisliti da se ova produkcija ne nađe na SP, a kad je već tako, nije bilo logičnijeg, tj. reprezentativnijeg izbora za otvaranje. Ali, kažem, sve to samo „strukturno“, više društveno-kulturološki nego teatarski... Naime, nevolja s ovom Ministarkom, ponuđenom publici koja se već svakakvih Ministarki nagledala, u tome je što se radi o predstavi koja ovdašnjem gledaocu ne nudi ništa novo i otkrivalačko, kamoli subverzivno, nego spokojno pliva po površini već viđenog – i to viđenog u boljim izdanjima. A nikako najslabije od tih boljih izdanja režirala je upravo Tanja Mandić Rigonat u Pozorištu Boško Buha premanje od decenije, s nezaboravnim Goranom Jevtićem u naslovnoj roli. E, to je bila bomba pod celu jednu skalameriju jalove, rutinerske „nušićologije“! A ovo je predstava u kojoj, svim pojedinačnim autorskim i izvođačkim kvalitetima i domaćajima uprkos, štošta škripi, zvrnda i zveči, uz ne naposletku iritirajuće loš lektorski rad: tzv. srpski standard riječkih glumaca, pa još onaj „iz epohe“, ne bi mogao ni smeo proći ozbiljnu generalnu probu. Što sve zajedno ne dokazuje da su srpski i hrvatski dva različita jezika, nego baš naprotiv, da je njihova *istovetna različitost* pravi izazov: kao što recimo američki glumci načelno mogu da igraju uloge Britanaca, samo što to obično ne rade – lakše je unajmiti pravog Brita, ima ih ko pleve koji čekaju na red. Ozbiljno govoreći, kako se to može raditi s *Ministarkom* u Hrvatskoj danas pokazao je Oliver Frlić (i jezički je bila besprekorna!) ne tako davno u zagrebačkom Kerempuhu, što je vaktile videla i sterijanska publika. Šteta, od one sorte kao kada probate neko jelo koje je napravljeno od redom vrhunskih sastojaka, ali ostaje bez pravog šmeke.

Sutradan, uprkos mnogo manjim očekivanja, počelo je senzacionalno... *Kus petlić* Ace Popovića u režiji Milana Neškovića (Narodno pozorište Subotica) „mala“ je

Deobe

Kad smo već kod korone, primetno je da se narod pozorišni i kibickerski zdravo dosta opustio u poređenju s „dilejovanim“ prošlojesenjim izdanjem SP: to se na uvo šapuće, to se grli i u beli obraz lju-bi na sve strane, a o rukovanjima da se i

Ako dugo gledaš u ponor

predstava po produkcijskim gabaritima, u neku ruku i po pretenzijama, ali je ubedljivo najbolje, najautentičnije i pre svega najzbudljivije „parče“ teatra u prvoj polovini Pozorja; Nešković je – od ranije „pretplaćen“ na interpretiranje poznijeg opusa Ace Popovića – od ovog komada koji je svoje vreme igran u pomalo estradnom, zapravo bulevarskom ključu, i to u tupoj

atmosferi banalnih i banalizujućih „otkrića“ o novijoj nacionalnoj prošlosti, oljuštio komad od svih suvišnosti i pokazao da ovaj nije mrtav, da nije umro, još manje da je mrtvorođen, nego je samo nepročitan. E sad, verovatno bi Nešković napravio dobru predstavu i negde drugde, jer bi kanda i drugde bio kadar iz ovog komada isfiltrirati suštinu, nimalo plakatsku priču o sudbinama „periferijskih zmajeva“ stešnjenih na marginama tzv. velike istorije, ratova i ideologija, ali po ozbiljnu pozorišnu magiju morao je zapucati do Subotice! Jedinstveni agens te magije je čarobni mladi ansambl srpske drame Narodnog pozorišta Subotica (setite se „Zle žene“ Ive Milošević od pre dve-tri godine!), a u ovom slučaju to je pre svega neverovatna Minja Peković, za koju smo i do sada znali da je visoko među najboljim mlađim pozorišnim glumcima u Srbiji, ali je ulogom Milje Bušatlije, Bosančice dobrog srca u ratnom i poratnom periferijskom Beogradu četrdesetih, postavila nove standarde sebi i drugima. I tu za gledaoca željnog pozorišta i esencijalno pozorišnog prestaje svaka mogućnost tavorenja u ugodno poludusadnoj zoni komfora. Nema vrpoljenja, praznog hoda, gledanja u sat: želiš da ovo potraje

što duže. Nažalost, to nije moguće jer vreme je za... *Deobe*.

Ne znam kome je palo na pamet da je dramatisacija trotomne sage Dobrice Ćosića o pobednicima i (mnogo više) gubitnicima „onog“ rata dobra ideja; mislim, možda i jeste, ali za ozbiljnu TV seriju ili tako nešto. Ovako, „prevedeno“ na pozorišni jezik dobili smo (u režiji Juga Radivojevića i koprodukciji Srpskog narodnog pozorišta te NP iz Niša i Gračanice) dva sata nejasnog i nekontrolisanog baulja-

Tiho teče Misisipi

nja i dovikivanja glumaca po polumračnoj, glomaznoj, a skoro praznoj sceni, gušenje publike što okrnjcima deklamatorski ispaljivanih ideja svedenih na „parole što strašno zvuče“, što izduvnim gasovima iz nekog sokočala za koje nemamo pojma šta tu uopšte radi, i – ne mnogo više od toga. Glumci su tu bili nemoćni, mogli su samo da gledaju kako da prođu kroz ovo zbitije sa što manje štete. Šta je, dakle, pravi problem ovih *Deoba*? Što tu od Ćosićevih *Deoba* tu nije preostalo ništa važno, što je priča o jednoj mračnoj stranputici koja nas je skupo koštala rasitnjena i trivijalizovana za naricanje nad tzv. srpskim podelama, što je nivo, u najboljem slučaju, Brane Crnčevića iz Duge, ili Duška Kovačevića iz svega što nisu njegove drame. Dakle, loš falsifikat bilo kakvog promišljanja bilo čega.

A kad smo već kod (pokušaja) prevođenja savremenih domaćih romana na pozorišni jezik, treći dan je samo tome i bio posvećen... Srećnije u slučaju predstave Zlatka Pakovića *Ako dugo gledaš u ponor*, po romanu Enesa Halilovića, a u produkciji Regionalnog pozorišta i Kulturnog centra Novi Pazar. Ukoliko ste bar ovlašno upoznati s Pakovićevom teatarskom poetikom, niste mogli doživeti mnogo iznena-

đenja: predstava je dobra ilustracija i vrlina i ograničenja (novijeg) Pakovićevog pozorišta. Izrazit, eksplicitan političko-društveni angažman levičarski, antinacionalistički i humanistički; pozorište s rizično visokom dozom deklamativnosti koja se približava celomudrenosti. Ali, ova „pazarska“ priča o rodnim i klasnim ulogama, o moći i potlačenosti, autentična je i potresna po sebi, a ansambl je iznosi sa verom i energijom kojoj nije lako odupreti se.

Ovo o ansamblu uopšte nije naivno...

Druga predstava iste večeri, *Tiho teče Misisipi* po motivima romana Vladimira Tabashevića, a u režiji Ivice Buljana (Beogradsko dramsko pozorište) jedan je od onih projektovanih hitova za malo probirljiviju, a opet i prilično „široku“ publiku; dakle, svojevrtni crowd pleaser bez kompromitacije... Mada je za jedan crowd pleaser čudno da je dobio do sada (utorak) najnižu prosečnu ocenu od pu-

blike! Pa dobro, zašto? Šta ne štima? Roman je odličan, reditelju baš ništa ne fali, u podeli su sjajni glumci including zvezde kojih smo se zaželeli (Branka Katić, Vesna Čipčić) ali se gora naposletku zatresla uzalud. Priča o jednom intimnom, porodičnom raspadu sa pozadinom u vidu raspada zemlje u kojoj smo odrasli na koncu se i sama raspala, zapravo, nikad se nije ni sastavila. Ko nije čitao roman mogao je samo da se češe po glavi pitajući se „o čemu se ovde, dođavola, radi“, a i ko je čitao nije baš shvatao vezu između jednog i drugog. O da, bilo je povremeno zabavno, bilo je nekoliko sjajnih dosetki i bravura, ali je sve to ostalo negde tamo, a mi, publika, ostali smo ovde. Što reče student-kritičar u festivalskom biltenu: izgleda da su se autori i izvođači predstave bolje zabavili od nas. A mi smo sedeli u mraku kao da kibicujemo žurku na koju nismo pozvani.

Bilo je zamišljeno da se u prvom nastavku ove hronike pozabavimo i četvrtim danom festivala, ali izgleda da smo istrošili prostor... Kako god, idemo dalje: ko zna, možda do kraja bar poprave klimu, da malo ohladimo glave. U međuvremenu, bacite štikle i navucite patike, što je sigurno sigurno je.

TEOFIL PANČIĆ

Fenomen pesničkog otpora

Važna je ova knjiga i stoga što jedna kultura mora da se oslanja, i da se seća i da podseća javnost na to ko ju je činio. Ako je nešto novosadska tradicija, onda je to svakako i "tradicija avangarde"

“Izgleda došlo je vreme kada mladi ljudski svet želi da sazna kako su ‘pevali divni starci’ (što bi rekao Branislav Petrović). Osećam se poput inspektora u pesmi Ramba Amadeusa, ili što bi rekli jezikom klasike, ja sam i doktor Džekil i mister Hajd jugoslovenske književnosti”, rekao je Vujica Rešin Tucić pre četvrt veka povodom toga što su neki mladi ljudi, poput, između ostalih, “kongenijalnog” reditelja Aleksandara Davića, postavili poetski kabare “Igrač u svim pravcima” i izložbu vizuelnog romana-eseja-poeme “Struganje mašte” kako bi još za Vujičina života “proverili” koliko je mašta ovog velikog umetnika “sastrugana” od silnika.

Danas, kada Vujicu Rešina Tucića više ne možemo sresti na ulicama Novog Sada ni na ulicama vaskolikog zemaljskog šara, njega koji je “odgurnuo tanjir svim vremenima”, pitamo se, šta bi tek rekao na to da i četvrt veka kasnije i njegova poezija i njegova “tradicija avangarde” živi i intrigira stvaraoce koji dolaze iz njega.

Pesnikinja Vitomirka Trebovac (Novi Sad, 1980), koja je objavila tri zbirke poezije: “Plavo u Boji”, Škart 2012; “Sve drveće sva deca i svi bicikli u meni” (2017) i “Dani punog meseca” (2020), obe u izdanju LOM-a, Beograd, uredila je knjigu izbora iz poezije šestoro novosadskih pesnika i pesnikinja pod naslovom “Novosadska neoavangarda”.

“Zaokruženi” dvema pesnikinjama, Juditom Šalgo na početku i Katalin Ladik na kraju knjige, u ovoj antologiji su zastupljena i četiri pesnika: Vojislav Despotov, Vladimir Kopicl, Slobodan Tišma i Vujica Rešin Tucić. Sve šestoro potpuno nezaobilazni kada je reč o pesnicima koji su stvarali u periodu “neoavangarde”, 70-ih i dalje, u Novom Sadu. Oni, naravno, nisu jedini. Ali, po rečima same autorke, priređivačice knjige, izabrani su jer joj je koncepcija bila da napravi izbor koji govori o vremenskom trajanju i transformaciji tematsko-jezičke prepoznatljivosti

pesničkih ostvarenja, a sama “neoavangarda” je bila samo polazište, tj. zajednički imenitelj za sve čiji su se stiho- vi našli u ovom izboru u izdanju novosadske kuće Bulevar books. Dizajn i prelom knjige uradio je Srđan Đurđević. Pored atraktivnog dizajna, vrednost čine i detalji poput toga da su fotografije svo šestoro autora izabrane iz vremena kada su pretežno nastajali stihovi uvršteni u ovu knjigu, dakle, iz vremena pre oko pola veka.

“Uvid u rad ovih pesnika ostavlja utisak o živoj, alternativnoj, pobunjenoj sceni. U tom smislu, ovaj izbor je potreban, pre svega da ukaže na fenomen pesničkog otpora, koji (ne) iščezava, a potom

i da opomene, da nas podseti da umetnost mora biti subverzivna, pobunjenička, entuzijastična i, na kraju krajeva – zajednička stvar”, objašnjava Trebovac potrebu da se ponudi na čitanje ovakav jedan izbor.

Pesnici koji više nisu živi: Judita Šalgo, Vojislav Despotov i Vujica Rešin Tucić bili su tema i studije “Neočekivani pesnici” Vase Pavkovića u kojoj je i on konstatovao još 2015. godine da se poezija ovih autora još “drži” i da je “u jednom delu mladog pesničkog sveta i dalje uticajna”. Za Vujičinu knjigu “Gnezdo paranoje” naglašava da je testamentarna pesnička zbirka “jednog od najvažnijih neoavangardnih srpskih i jugoslovenskih pesnika”. Vasa Pavković konstatuje da je “neoavangarda bila poslednja takva umetnička pojava, koja je iznutra, iz samog bića jezika poezi-

Foto: promo

je, htela da promeni i podmladi našu literaturu”. Po njemu, neoavangardisti su hteli da ožive jezik, da kritikujući poeziju, dovedu u pitanje ideologiju, a preko nje i manipulaciju ljudskim životima, koja je konstanta istorije, ali nekako u naše doba, najsofisticiranije upakovana.

Vitomirka Trebovac je za ovaj izbor odabrala pesme ovih autora pretežno iz doba 70-ih, hronološki, ali i iz kasnijih njihovih zbirki jer joj je, kako objašnjava, želja bila da se predstavi njihov poetski rad u širem luku, kako bi se videlo kuda su otišli ovi pesnici u svojim poetskim praksama. Na primer, upravo se predstavljanje Vujice Rešina Tucića završava izborom dve pesme iz već pomenute zbirke “Gnezdo paranoje”.

Knjigu zaključuje opširna studija u vidu pogovora, sociologa i filozofa Vojislava

Bekvalca "Politika poetike", u šest delova pod nazivima "Šta znači pisati poeziju?", "Jezik i stih", "Iskustvo. euendo assequi", "Stih. Lalangue. Jezik koji voli", "Događaj ima ljubav", "Proizvodnja simboličke moći", "Dematerializacija umetnosti".

Autor pogovora govori precizno o tri obrasca evropskog mišljenja: Strukturalizam/poststrukturalizam, Psihoanaliza Žaka Lakana i Egzistencijalna fenomenologija Martina Hajdegera. Interpretirajući ih čita fragmente poezije pomenutih pesnika i tako ih dovodi u nivo sameravanja sa vrednostima evropske kulture. Prvi put ukazuje se tako na Eros u poeziji Judite Šalgo, erotske politike tela Katalin Ladik, kritiku simboličke moći Vujice Rešina Tucića i odnos konceptualne umetnosti i konceptualne poezije Slobodana Tišme i Vladimira Kopicla. Tako se otvara novo i drugačije viđenje umetničke prakse novosadskih pesnika, i dometa srpske poezije. Jer, kako navodi Bekvalac, "Književnost i filozofija pokazuju dva paradigmatična i radikalno različita načina na koja se ideje mogu razviti, bilo objedinjavanjem predmeta oko književne teme ili kroz izgradnju teorije, testiranje hipoteza i intelektualnu analizu", i zaključuje da su konceptualisti kroz pesničku praksu upotpunili svoje vizije.

Veliko nasleđe su nam ostavili upravo ovi pesnici zastupljeni u knjizi "Novosadska neoavangarda". I sada, pola veka nakon što su bili u jeku svog neoavangardnog stvaralaštva, proučavati "u širem luku" gde su sa svojim poetikama bili do svoje smrti, ili gde jesu danas Katalin Ladik, Slobodan Tišma i Vladimir Kopicl, velika je stvar za jednu kulturu.

Važna je ova knjiga i stoga što jedna kultura mora da se oslanja, i da se seća i da podseća javnost na to ko ju je činio. Ako je nešto novosadska tradicija, onda je to svakako i "tradicija avangarde". Ljubiša Jocić je govorio: "Sa svakom novom generacijom stižem i ja, makar među poslednjima." Šest neoavangardnih pesnika nam je, ovom knjigom, stiglo. Što je svakako na ponos našoj kulturi u ovo "smrvljeno" doba. ¶

GORDANA NONIN

Reizdanje kultnog albuma grupe La Strada

Slobodan za večnost

Bilo je to nešto sasvim drugačije od novotalasne nervoze i borbene želje za subverzijom. Ovde smo postali svedoci pomirenosti sa sudbinom, po svom ličnom izboru, u vidu samoniklog glasa jednog čoveka koji je celog svog života bio drugačiji i neprihvaćen od sistema

*Provodim dane u parku nekom
u drugi grad otplivam rekam
tu spavam, u potkrovlju slepom
rano uveče i posle još*

(LA STRADA,

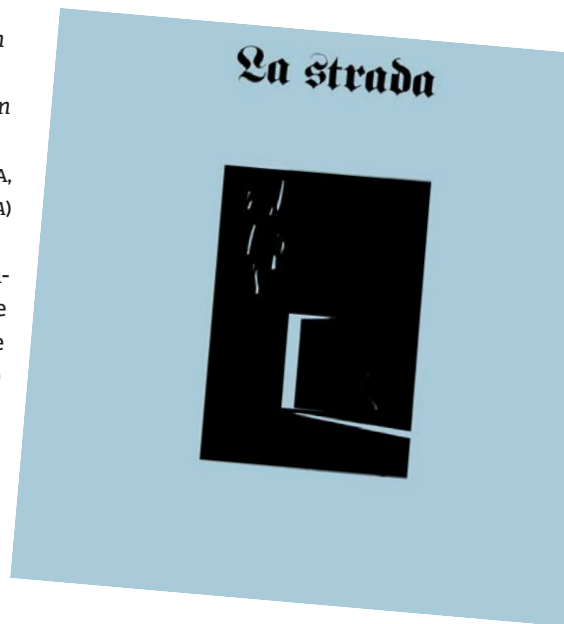
DOŠLA SU TAKO NEKA VREMENA)

Najavljeno reizdanje jedinog studijskog albuma misteriozne novosadske post-novotalasne atrakcije La Strada, vraća nas u (ne) vesele dane naše osetljive i usamljene mladosti, toliko dobro dokumentovane ovom pločom. Sred čemernog pandemijskog doba, međutim, otmeno plaha muzika La Strade sada iznenađujuće blista, dok okolo lete 'poruke mnogih svetova u eteru vrućem', kako to beše zlatoslovio fini poeta Slobodan Tišma. Poprilično osuđeni na samoću poslednjih i previše meseci, nama, ljudima sa nekadašnjih jugoslovenskih prostora, nema druge do da se – sa gotovo pobožnom predanošću – u samotničkoj gladi za društvom, prisetimo začudnih zvučnih priviđenja i totalno neobjašnjivih rima Slobodana Tišme i njegovih hrabrih kamarada. Jer, stvaranje onakve muzike, između 1985. i 1987, koja ne daje ni pet para za trendove i komercijalni uspeh, drugačije se ne može danas ni nazvati nego – junačkim činom. I upravo zato, opet žudimo da se još jednom opijemo dahom ovog ponešto zaboravljenog ostvarenja, premda zauvek u srcu zaključanog.

Sve to bilo je *pre rata* dabome, dakle dovoljno davno. Po rubovima muzičkih 1980-ih, vidljivo su već mesečarili potomci Remboa, Poa i Helderlina, što bi se tek tu i tamo popeli na zvaničnu rok scenu, svima uprkos, formulišući neki svoj baj-

koliki realitet, često nedostupan za mnoštva, ali uvek pouzdano vizionarski, prozračan izvesnom dubljom spiritualnošću, kojoj je tek predstojalo da se razgori. La Strada je tako, na svom albumu, ponudila istoriju našeg nagoveštenog sunovrata.

Originalno začeta na prelasku iz 1970-ih u 1980. godine, u svojoj prvoj fazi minuvši kroz turbulentne personalne promene koje su dovele do prekida rada, a zatim obnovljena polovinom 1980-ih, nakon kraha među-projekta Luna – grupa La Strada je svoja autentična muzička pregnuća konačno zabeležila 1987. na albumu istog imena, u tiražu od svega 500 primeraka za novosadski Studio M, i sa producentom kakav se u tom trenutku samo poželeti mogao – Mitrom Subotićem Subom. No, zla kob ovog snolikog benda nekako je nadvladala značaj pomenutog diskografskog podviga i sve te (ne)stvarne stvari prosto su se survale u provaliju, još pre nego što su uistinu i po-

čele da se odvijaju. Zašto? Nemamo pojma. Nakon svega, mi, relikti prošlosti, mogli bismo na ovom mestu sa rezignacijom konstatovati: zar snovi nisu ionako neuhvatljivi? I to bi bilo sasvim u redu. Da nam Blind Dog Records i Šareni Dućan iz Hrvatske, te Ammonite Records kao ovdašnji distributer, nisu u vidu reizdanja bacili ponovo ovu ploču kao rukavicu u lice. Baršunastu doduše, ali ipak...

Album grupe La Strada ispostavio se u narednim vremenima kao rodoslovno stablo buduće rokenrol scene Novog Sada, te kao daleki rođak Ekatarine Velike i inih bendova što su se začinjali po ondašnjoj SFRJ, ali boraveći van svake pompe, šminke i tržišnih ambicija. Na njemu su samo sušta poezija i muzika tople iskrenosti kao plemenita senka Tišminih skupocenih versova. Sa svojih oko pola sata trajanja, on je oslobodio kreativnosti za čitavu večnost. Što je danas jasno kao dan.

SAM, NA ULICI

Pogledajmo sada pažljivo – jer, svaka pesma ovde zasluhuje posebnu studiju: uvodna *Mlad i radostan* kao da se odigrava na nekoj (ne)poznatoj planeti, a ne u kakvom komšijskom kvartu koji prepoznajete kao u magnovenju, toliko očarani lepotom ponora pred kojim stojite, da se klatite u neodoljivoj vrtoglavici. Bez ikakvih stimulansa, bez događaja štaviše, ovo obožavanje praznine u odsustvu ljudi, koja u nekom neobičnom svakodnevnom ritualu najzad dovodi do ekstaze naspram čovekove osuđenosti na sebe samog – zaista oduševljava. Stvarno, kako drugačije preživeti mladost toliko neutešnu? I to na ulici, sam.

Pesma *Došla su tako neka vremena*, donosi pak svoj nezaboravni, omamljujući vajb. Ona je van vremena i van svake konkurencije. Reč je o poeziji koja sjakti, poletnog pulsa, što opčinjava odlučnim ritmom i paralelnim velovima klavijature a Jasmine Mitrušić.

Neautentični sneg, šta li dođavola znači ovaj naslov, koliko puta ste se samo pitali? Ali, kad Slobodan Tišma peva: "Devojke u vrtu posle kiše / gledaju u neki drugi svet / hladne su i pune osećanja / ispod krošnji dubokih ko vir... Devojke u vrtu su pod snegom / zagonetke tiho smećeće" – ne čini li vam se da ovi stihovi dolaze direktno iz Prusta i njegovih "de-

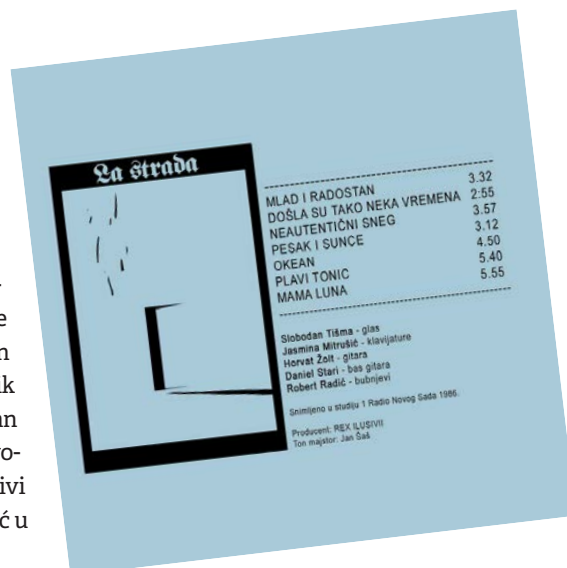
vojaka u cvetu"? Ovako se potraga za izgubljenim vremenom stalno iznova obnavlja.

U numeru *Pesak i sunce*, bitisanje gradskog stanovnika umotano je u malu pobjedu onog ko ostaje, dok oni odlaze. I dodaje: "Ja sam tako nevesto nesretan / dok pazim na suviše stvari / ja sam tako nevino nasmejan / dok ležim u visokoj travi". No, pesnik se ovde i setno vajka: "Doći će taj dan / kad ću moći reći zbogom / svim svojim zabludama". Sjajan rif, uzbudljivi bubnjevi. Žolt Horvat i Robert Radić u punom sjaju.

Okean je jednostavno remek-delo 1980-ih. Tačka. Bez i traga jeftinog mističizma, ovo je tajna liturgija *onemogućenih* što uživaju suton u samoći, poput narkotika. I stvarno, kad čujete ono: "Slobodan si, oslobođen / Šta ćeš učiniti sa sobom u praznoj pučini / Slobodan si za večnost / Šta ćeš učiniti sa sobom u pustom vrtu", kako uopšte odgovoriti na ta pitanja, čak i danas nakon ovolikog vremena? Jer, kroz stihove: "Okean pun je reči / pun je šapata / grad je tih i tužan / iza sutona", kao da probija neka iskonska pripovest o stradanju. Vrtovi šumore naseljeni ljudima, naziru se senke, predoseća nečije tuđe postojanje kroz neprobijnu koprenu koja te čini tuđim, iako su čula svejedno prenadražena. Ali, to osećanje spokojsva usred svega, najčudnovatiji je utisak. I on ovu pesmu uzdiže do himne svih usamljenih na svetu.

A u *Plavom toniku*, započetom tajanstvenim zvucima, obuzima vas Tišmino propovedničko obraćanje, kao otrgnuto iz čistog snevanja: "Talasi su nosili me / po ogromnom, pustom moru / prazan svod, prazno dno ... Svud je voda bez svetlosti / u koju sam sav potonuo / ja sam sâm, sam u moru sna". Beznađežnost samoće, nostalgija za suncem, udobnost tonuća: "Da l' ću nekud stići ja / nema meseca / crna voda drhti iz dna". Mrmoreći The Doors odsevi pružaju se ovuda poput polaganih munja. Je li ovo *I Can't See Your Face in My Mind* ili pak *You're Lost Little Girl*?

I konačno, u završnoj *Mama Luna*, pesnik peva: "Bilo gde, bilo kad / bilo koji kraj / bilo koji grad... Telefon zvoni, šumi grad / vazduh vreo sjaji / i po dnu/ trolebusi klize ko u snu", dok se vozimo na

znalačkom basu Danijela Starog, a mudri glas Jasmine Mitrušić ustostručuje onirične panorame u ovu mantru za zbogom jednoj čitavoj eri...

BILO GDE, BILO KAD

Slobodan Tišma uticao je bez ikakve sumnje svojim poetskim stavom na čitavu alternativnu rok generaciju 1980-ih i 1990-ih kod nas – od Obojenog programa i Boya, preko Darkwood Duba do Anastasie, Mizara i Arhangela. Koliko god Luna bila veličanstvena u svojoj vilinskoj dimenziji, sa La Stradom se Tišma spustio među ljude, poput onog anđela u *Nebu nad Berlinom*, da ih dotakne i još jednom im pruži nadu, poslednji put.

Bilo je to nešto sasvim drugačije od novotalasne nervoze i borbene želje za subverzijom. Ovde smo postali svedoci pomirenosti sa sudbinom, po svom ličnom izboru, u vidu samoniklog glasa jednog čoveka koji je celog svog života bio drugačiji i neprihvaćen od sistema kao takav. Tišma je za sva vremena obznanio da je biti različit sudbina, a ne ideologija – i to je tako veliki usud bio, zadesivši mnoge, da su ga potom delile desetine hiljada mladih koje je ova zemlja izopštila i oterala od sebe, samo neku godinu kasnije. On ih je sve razumeo.

Album *La Strada* spada među ono najbolje od 1980-ih, decenije u kojoj su neki senzibilni ljudi, delujući kroz muziku, ama baš sve rekli o sudbini ovdašnjeg malog čoveka i izgledu stvari koje će nam ubrzo doći. Problem je što te stvari danas nikako neće da odu. Ali nas je La Strada bar naučila kako da se sa njima nosimo dostojanstveno.

ZORICA KOJIĆ

Portret zemlje s trkom u pozadini

Dino Bucati: *Điro d'Italija*

sa italijanskog preveo Dejan Ilić; Laguna, Beograd 2021.

Điro d'Italija jedna je od tri najveće biciklističke trke na svetu i ta bi se okolnost ticala samo onih koji vole biciklizam da tu trku 1949. godine, u svojstvu izveštača, nije pratio Dino Bucati. Koji o biciklizmu nije imao pojma. "Osoba koja vam govori o biciklizmu", piše Bucati o sebi (str. 65), "pravi je magarac; ne zna ništa o menjačima i zupčanicima, nema nikakve ideje o strategiji trke i ovih dana dešava joj se da, među tolim stručnjacima, postavi pitanja toliko naivna da izazivaju skandal." I odlično je što taj sjajni novinar i ratni izveštač, zanimljiv slikar i veliki pisac nije znao ništa o onome o čemu je pisao, jer od prvog izveštaja za "Korijere dela Sera" 17. maja, do poslednjeg 13. juna, pisao je uglavnom o onome što nema veze s biciklizmom, a to što jeste imalo veze provučeno je kroz filter pripovedača i lucidnog posmatrača koji upravo stvara svet što mu se odvija pred očima. Bucatijevi izveštaji s te slavne trke zapravo su mnogo više reportaže s puta po posleratnoj Italiji, a Điro je tu tek pozadina, platno po kojem Bucati slika ljude, sudbine, predele, zanose, sećanja i zablude. Za one, pak, koji biciklizam poznaju i u njemu uživaju, u reportažama dominiraju likovi dvojice velikih biciklista toga vremena – uostalom, njih dvojica su među najvećima svih vremena – Fausta Kopija i Đina Bartalija. Da stvar bude uzbudljivija, Kopa je velika svetska zvezda, biciklista u usponu, jak i nedodirljiv, dok je Bartali već zašao u godine, ali se bori kao vuk. Od prve do poslednje stranice, zapravo, Bucatijeve su simpatije – kao i većine Italijana – na Bartalijevoj strani iako vrlo brzo postaje jasno da nema šanse protiv moćnog Kopija. Ima nečeg divnog u tom Bucatijevom držanju strane starom majstoru, tim pre što je u to vreme malo ko znao da je Bartali, za vreme rata, spasao barem 800 ljudi jevrejskog porekla na taj način što je, kori-

steći svoju ogromnu slavu – vrhunski biciklisti su, u to vreme, bili ono što su danas fudbaleri, teniseri, ili košarkaši – nesmetano trenirao za vreme rata, niko ga nije zaustavljao čak i kada bi izašao daleko izvan granica svoje regije (svi su ga znali), dok je on u ramu svog bicikla, zapravo, prenosio papire i lažna dokumenta za Jevreje. Ipak, nije nadmetanje dvojice velikih biciklista glavna stvar Bucatijevih tekstova, već ono što vidi na putu i što pretvara u slike, zapise, priče, da bi, ne odupirući se asocijacijama, ponirao u sećanja ili istoriju. Ovde se mora uzeti u obzir da Bucati piše za novine, dakle posle svake etape on seda za pisaću mašinu, uglavnom noću, piše i ne čekajući da se napisano slegne – što je privilegija pisaca koji tekst mogu, a uglavnom i moraju, pustiti da se krčka neko vreme u fioci – šalje u redakciju. Zbog toga ovi Bucatijevi tekstovi vrede višestruko, oni nisu samo reportaže nego i otvorena (alhemij-ska) radionica pisca u kojoj se vidi kako alhemičar radi, kako se tekst rađa, kako funkcioniše sirovi materijal, te kakva je razlika između teksta koji nastaje u dahu i teksta koji ima vremena da se slegne, da upije značenja i njima se prožme. Neće, međutim, nedostatak vremena umanjiti Bucatijevo umeće. Uostalom, on je s 22 godine počeo da piše za novine, na Điru mu je 45 godina i od novina neće odustati do kraja života (a i zašto bi? Čast je pisati za "Korijere dela Sera", kao što je i "Korijere" imao čast da Bucati piše za njega).

Divne i neočekivane priče ispisuje Bucati. Kada, recimo, Điro prolazi kroz "drevni i otmeni" Kasino, gde se odigrala jedna od najvećih bitaka na evropskom tlu u Drugom svetskom ratu, začuje Bucati glas koji izlazi iz ruševina: "The Giro? What's that?", upitao je tada, probuđen zvukom sirene i grajom bicikala, Martin Dž. Kolins, nekadašnji vojnik, zadužen za snabdevanje municijom

a sada njegov beskrvni duh koji se skrasio ovde zauvek (beše veliki beli plamen, oblak prašine, jak prasak i od lepog mladica više nije bilo ničeg, ni šlema, i on je samo prah, apstraktno sećanje). I s naporem je, iz svog rustičnog groba napravljenog od kamenja, vetra i sunca, podizao glavu. *Was ist los?*, upitao je tada, na metar od njega, nekadašnji *feldwebel* Fridrih Gestern, i on pretvoren u puku uspomenu majstorskim pogotkom" (str. 72). Ili priča o Antoniju Bueliju, biciklisti koji nikada nije uspeo da se izdvoji ni po čemu, ali koji je muziku voleo koliko i biciklizam, te je godinama vozio za male pare kako bi, instrument po instrument, u svom malom Kogoletu napravio orkestar. Taj će orkestar, kad god Điro bude tuda prolazio, predvođen Buelijem svirati u slavu biciklizma. Ume, doduše, tih poratnih godina Bucati da dobije patriotizam, onako, otprilike, kako se dobijaju triper ili korona, pa počnu suze patriotske da mu naviru na oči i da bunca. Dok karavan prolazi kroz Trst, recimo, u punom je zamahu trščanska kriza s pretenzijom Jugoslavije na taj predivni grad, te će Bucati početi da ispušta patriotske zvuke sa sve pratećim vokabularom i sumnjivim emocijama, ali je, na sreću, takvih izliva u njegovim reportažama malo.

Kako god, nije ovo knjiga samo za one koji vole biciklizam – premda je, naravno, i za njih – već pre svega za one koji vole književnost. Novinar Bucati ovde se, na najbolji mogući način, uortačio s Bucati-jem piscem, ne dopuštajući mašti da uzmakne pred činjenicama, ne dopuštajući činjenicama da se rasplinu u mašti. ¶

IVAN MILENKOVIĆ

Pozorišna borba neprestana

Nebojša Bradić: *Put do pozorišta*

Centar za kulturu, obrazovanje i informisanje "Gradac"; Raška 2021.

O Nebojši Bradiću moguće je pisati na mnogo načina i svedočiti iz nekoliko uglova: kao rediteľu, jer on je to po obrazovanju, direktoru i upravniku pozorišta, budući da na tom polju postiže ozbiljne rezultate, kao piscu drama i scenarija, autoru dramatizacija i adaptatoru dramskih dela – što u njegovom slučaju podrazumeva mnogo više od onoga što podrazumevaju uobičajeni rediteljski zadaci. No, o Bradiću je moguće pisati i kao o inicijatoru ili tvorcu teatarskih festivala i manifestacija kulture, pedagogu čiji se rad ne ograničava na standardnu poziciju reditelj – glumac, nego se prenosi i na odnos profesor – student, o uredniku koji u "oskudnim vremenima" stoji iza krucijalnih teatroloških izdanja koja se namah po izlasku iz štamparije sele u nastavne planove i programe, te o agitatoru u sferi pozorišta i kulture... Moguće je, međutim, o Bradiću govoriti i kao o nekadašnjem ministru kulture, samo što ta vrsta svedočenja u sebe uključuje sve prethodno nabrojane delatnosti.

Zbog svega nabrojanog, razmatranje tekstova koji čine knjigu *Put do pozorišta*, u izdanju Centra za kulturu i informisanje "Gradac" iz Raške, jednog od "malih" izdavača koji ispunjavaju obaveze i zadatke svojih mnogo većih kolega, podrazumeva analizu (razlaganje) onoga što je on do sada radio, ali i onoga što istrajno nastavlja da radi. Jer kao što je Bradićevo ministrowanje sublimiralo iskustava svih dotadašnjih njegovih aktivnosti, tako su i tekstovi iz ove knjige zbirka najraznovrsnijih pogleda na istu temu – pozorište. Ali su ujedno i više od toga. Na ovom specifičnom putovanju do pozorišta autor zapravo fiksira svoj *weltanschauung*, pogled na svet koji je, ma o čemu pisao, vazda utemeljen u teatru i uvek proizilazi iz njega.

Tako se ponovo kao tačna pokazala drevna konstatacija da smisao života nije u cilju nego u putovanju, u procesu koji nas bogati novim iskustvima i tako menja. A početak Bradićevog putovanja

– barem kako to on konstatuje u uvodnoj belešci za ovu knjigu – veoma je precizno određen i smešten u 1977. godinu. Tada je u Jugoslovenskom dramskom pozorištu premijerno izvedena inscenacija Nušićeve *Pučine* u režiji Dejana Mijača. Ovu predstavu će povjesničari domaćeg teatra označiti kao jedan od značajnijih događaja u istoriji jugoslovenskog pozorišta i signifikantan primer rediteljskog teatra koji se kod nas pojavio gotovo u isti čas kad i na evropskim scenama, konkretno, režijama Pitera Bruka (*San letnje noći* Šekspira), Đorđa Strelera (*Višnjik* Čehova), Otomara Krejće (*Tri sestre* takođe Čehova) i Patrisa Šeroa (*Rasprava* Mariva). Mijačev asistent u procesu rada na ovoj predstavi bio je Nebojša Bradić, a *Pučina* će, kao primer rediteljskog autoriskog pečata koji određuje suštinu pozorišnog umetničkog dela, utisnuti snažan beleg u njegov pogled na teatar.

Pučina međutim nije sâm početak Bradićeve pozorišne avanture, jer asistent reditelja u JDP-u je postao kao student beogradskog Fakulteta dramskih umetnosti, a na teatarske staze stupa kao sin Momira Bradića, glumca, reditelja i direktora pozorišta, od kog je naučio da se za teatar valja boriti i uvek ga iznova stvarati. I baš tako – dakle kao neprestanoj borbi, kao večitu pobunu i stalnu potrebu za promenom – Nebojša Bradić je defi-

nisao svoj odnos prema teatru. U ovom procesu permanentne transformacije, iniciranom nepristajanjem na ostvarenje i dosegnuto, odvija se njegovo putovanje: ono je započeto iz teatra, a ka njemu je i usmereno.

Otuda je podnaslov knjige zapravo odrednica pojedinih dramskih činova, ili još preciznije – jer ovde hronologija prestaje da bude važna a radnja ne sledi znamenita Aristotelova pravila – epizoda i fragmenata slobodne dramske forme u kojoj se intimni susreti i prijateljevanja s dramskim piscima (Pekić, na primer) prelivaju u konkretne rediteljske koncepte, hodočasnički obilasci relevantnih teatarskih toponima pretvaraju u koncepcije budućih pozorišnih festivala, vlastita praksa upoređuje s poetikama slavni pozorišnih autora, osvojena rediteljska iskustva transponuju u pedagoški angažman, a "usputne crtice" postaju svedočanstva o autorovim razmišljanjima i osećanjima, htenjima i željama...

U tom kontekstu prvo poglavlje *Putovanja do pozorišta*, ono posvećeno teatru u doba pandemije kovida 19, nije puki dramatični početak knjige i horacijevsko *in media res* uvođenje u "priču", nego kao – sa naše današnje tačke gledišta logičan (i nužan) – uvod, dramaturški opravdan već i činjenicom da je ovaj zbornik svedočanstava nastao u (još jednom) momentu kada je (po ko zna koji put) sudbina teatra dovedena u pitanje. (Uzgred, vreme će, čini se, pokazati koliko je Bradićeva inicijativa za održanje našeg pozorišnog života u "doba korone", bilo značajno.)

Tako se ponovo vraćamo na konstataciju o neprestanoj borbi za pozorište, na uvek iznova formulisane (i preteći izrečene) sumnje u smisao ove umetnosti za koju se bezmalo po pravilu (olako) veli da je efemerna, te Bradićevu veru da u onome što se događa na pozornici (makar ona bila na livadi ili iskopinama rimskog grada) često ima više istine nego u onome što zovemo život.

ALEKSANDAR MILOSAVLJEVIĆ

MALI DETANT

Samit predsednika SAD i Rusije, dve nuklearne sile čiji su odnosi trenutno gori nego u vreme hladnog rata, ipak je uspeo, tako što nije propao. Uz krupne reči o borbi demokratije protiv autokratije Bajden je govorio o Moskvi, a mislio na Peking

O d Kornvola, gde je održan samit G7, do Ženeve, gde se u vili La Granž 16. juna sreo sa ruskim predsednikom Vladimirom Putinom, predsednik Sjedinjenih Američkih Država Džozef Bajden je ponavljao mantru "America is back." ("Amerika se vratila."). Držao se stare američke formule da se može istovremeno ići i žvakati žvaka. Govorio je da želi "da se vrate predvidljivost i stabilnost" u odnosima Amerike sa Rusijom, ali da će postavljati pitanje ljudskih prava "jer to je ono što smo mi".

Londonški "Economist" podseća da je Džo Bajden imao 12 godina kada 1955.

Dvajt Ajzenhauer u istoj toj Ženevi sedeo sa Nikitom Hruščovom na samitu lidera SAD i SSSR. Kada je imao 42 godine i kao senator radio na kontroli naoružanja, Ronald Reagan je prvi put sedeo na sofi sa Mihailom Gorbačovom u istom gradu, što je bio prvi korak ka okončanju hladnog rata, koje Amerikanci doživljavaju kao trijumf od koga se još nisu otreznili, a Rusi kao kolaps, od koga se još nisu oporavili.

Iako je lokacija bila ista, zaplet je drugačiji. Ovo nije bio samit dve supersile koje u svojim rukama drže sudbinu sveta. Niti je to bio pokušaj ponovnog resetovanja odnosa, kao što je to pokušao Barak

Obama. Ovo je bilo nešto malo mutnije, konstatuje "Economist".

Mnogi su se prisetili kako je taj Obamin pokušaj resetovanja "izgubljen u prevodu". Tada državna sekretarka Hilari Klinton poklonila je ruskom ministru spoljnih poslova Sergeju Lavrovu crveno dugme za resetovanje pored koga je na ruskom greškom prevodioca koja se pretvorila u samoispunjavajuće proročanstvo umesto перезагрузки (resetovanje) pisalo неперезгрузка (preopterećenje).

Prema "Economistu", problem je bio u tome što čovek koji je sedeo preko puta Bajdena u Ženevi nije bio sovjetski lider ograničen ideologijom, hijerarhijom

U ŽENEVI

**SUSRET NA VRHU:
V. Putin i Dž. Bajden**

Foto: AP

stranke i, što je najvažnije, iskustvom zajedničke pobjede u Drugom svjetskom ratu, već čovek koji predsedava "kleptokratskim režimom" u kome dominiraju nasilne službe bezbednosti, koji je "napao" susedne zemlje, koji "truje" svoje protivnike, "vodi sajber i informativni rat protiv Zapada", preti da će "uništiti" Ukrajinu ako joj se NATO približi i "podržava beloruskog diktatora" Aleksandra Lukašenka koji je prošlog meseca oteo avion Rajanera samo da bi uhapsio svog političkog protivnika. "Postoji opasnost da će čvrsta retorika gospodina Bajdena biti ne prethodnica, već zamena za tešku akciju", piše "Economist" 19. juna 2021. tonom koji kao da žali što nema juriša lake konjice iz Krimskog rata 1853, opevanog u kultnoj pesmi Alfreda lorda Tenisona.

ODRAZ U RUSKOM OGLEDALU

Taj ton baš i nije najadekvatniji eho Bajdenovog poziva na stabilan i predvidiv odnos sa Rusijom, mada je sam Bajden pre samita jahao na talasa tzv. *rašagejta*. U jednoj prilici je na pitanje novinara da li Putina smatra ubicom odgovorio potvrdno. Posle su ga uz puno rusofobske euforije provocirali da to ponovi.

Na konferenciji za štampu i Putinu su postavljena pitanja u sličnom tonu: Da li je više njegovih protivnika u zatvoru ili na groblju? Jedan TV novinar ga je pitao: "Gospodine Putine, da li ste vi ubica?" Odgovor Vladimira Vladimiroviča je bio dug i, kako Rusi vole da govore, zerkalan, kao u ogledalu: "Znate, u principu, za sve što se događa u našim zemljama, na ovaj ili onaj način, odgovorni su političko rukovodstvo i najviši zvaničnici – o tome ko je, gde i za šta kriv, ko je ubica. Ali, pazite, jer na ulicama američkih gradova svakog dana neko bude ubijen, uključujući i vođe raznih organizacija. Tamo nećete imati vremena da izgovorite ni reč – odmah pucaju ili u prsa ili u

leđa, bez obzira da li pored vas ima dece – sećam se da je jednoj ženi pucano u leđa kada je ostavila automobil i potrčala. U redu, ovo su kriminalne stvari. Ali uzmite Avganistan: 120 ljudi je tamo ubijeno jednim hicem, svadbe su upropaštene – jednom ili dva puta. Recimo da je to greška, i to se dešava. Ali pucanje iz dronova ili helikoptera na jasno prepoznatljive civile u Iraku – šta je to? Ko je odgovoran za to? Ko je ubica?"

Onda je Vladimir Vladimirovič dosojljavao o američkim duplim standardima kada su u pitanju ljudska prava. "Gvantamo još uvek radi. A načelno ne odgovara ničemu: ni međunarodnom pravu, ni američkom pravu – ali i dalje postoji. Zatvori CIA koji su otvoreni u različitim zemljama, uključujući i evropske države, gde se koristilo mučenje – šta je to? Da li su to ljudska prava? Mislim da ne..."

Po njemu, nakon američkih izbora pokrenuti su krivični slučajevi protiv 400 ljudi koji su ušli u američki Kongres sa političkim zahtevima. Proglašeni su unutrašnjim teroristima i optuženi za niz drugih zločina. Preti im kazna zatvora do 20, a možda i do 25 godina. Tamo je jednog od učesnika policajac jednostavno ubio na licu mesta, iako policajcu nije prećeno oružjem.

Na prigovore da je pokret Alekseja Navaljnog zabranjen kao ekstremistički, Putin odgovara da je 2017. Kongres Sjedinjenih Država proglasio Rusiju svojim neprijateljem i protivnikom, uz najave da će podržati određene političke organizacije u Rusiji. "Pitanje je: koje bi to političke organizacije SAD i drugi članovi zapadne zajednice trebalo da podrže u Rusiji, ako ih one plaćaju? Jasno je da smo ih, baš kao i Amerikanci 1930-ih, proglasili stranim agentima, ali njihov rad nije zabranjen, one mogu da rade... Ako je organizacija ekstremistička, to je druga priča..." Fond za borbu protiv korupcije Navaljnog je proglašen za ekstremističku organizaciju zbog toga što javno pozivala maloletnike na ulične nered i davala uputstva kako da se pripreme i koriste Molotovljevi kokteli.

STARI SOVJETSKI ODGOVOR

Magazin "Tajm" citirajući te Putinove rečenice kaže da je to predvidljiv i isprobani manevar diplomata hladnog rata. Mnogo primera rasutih po fasciklama u arhivi Stejt departmenta u vašingtonskom kvartu Fogi Botom govori kako su diplomate sovjetske ere suočene sa gresima Moskve decenijama jednostavno preko stolova uzvraćali: "Ali vi linčujete crnce..."

Pre hladnog rata pravnici američke Komunističke partije su se 1932. godine istakli u pravnoj odbrani Skotsboro bojsa, devet crnaca koji su pogrešno optuženi za silovanje dve bele žene u Alabami – pre nego što je to učinila Nacionalna asocijacija za unapređenje obojenih ljudi NAACP, najistaknutija organizacija za građanska prava u Sjedinjenim Državama. To je pomoglo komunistima pre Drugog svjetskog rata da uspostave skromna uporišta u crnačkoj zajednici u SAD.

Republikanski senator Henri Kabot Lodž nazvao je 1950. poremećene rasne odnose u SAD "našom Ahilovom petom pred svetom". Integracija Centralne srednje škole u Litl Roku, Arkanzas, 1957. godine postala je globalna priča u sovjetskoj sferi. Atentat na dr Martina Lutera Kinga sovjetskim propagandistima je bio dokaz da je Amerika propustila da ispuní obećanje o jednakosti. U skorije vreme pokret *Occupy Wall Street* i brojna ubistva Afroamerikanaca od strane policije nastavili su da pojačavaju argument ruske vlade da je Amerika "nesavršeni ombudsman za slobodu", piše "Tajm" konstatujući da to nije u potpunosti lažna vest, pa da se stoga ne može ni odbaciti bez obzira na to što izluđuje.

USTUPCI

Prema londonskom "Economistu", Bajden je Evropsku turneju predstavljao velikim rečima kao "nadmetanje između demokratije i autokratije" i najavljivao da namerava da "jasno stavi do znanja Putinu i Kini da Evropa i SAD tesno sarađuju. Više je govorio o opasnosti koju predstavlja Rusija, mada je očito da je više razmišljao o Kini.

Bajden je, piše "Economist", oglašujući se na primedbe svojih glavnih saradnika, ovom prilikom Putinu dao "poklon" – odustao je od sankcija protiv evropskih

firmi koje grade gasovod Severni tok 2, koji Rusija gradi ispod Baltičkog mora do Nemačke zaobilazeći Poljsku i Ukrajinu. Mada su mediji to proglašavali Putinovom pobedom, to je bio manje ustupak Rusiji, protiv čijih kompanija Amerikanci i dalje najavljaju sankcije, a mnogo više Nemačkoj. To je, kako primećuje "Ekonomist", bio ustupak stvarnosti: Putin je nekoliko dana pre samita rekao da je upravo spojena prva cev tog gasovoda, a da je polaganje cevi za drugi u završnoj fazi. Uz to, Bajden je morao da se pozabavi 17-godišnjim sporom sa EU zbog subvencija u avio-industriji, pri čemu su se obe strane složile da suspenduju štetne carine na pet godina. Zauzvrat, Bajden je dobio "javnu ljubavnu feštu" koja je dizajnirana da pod kišobranom borbe protiv ruskog ugrožavanja ispravi pukotine u američko-evropskim odnosima koji su u toku Trampovog mandata pogoršani.

POVRATNI PAK

"Da li ste spremni da se odreknete nepredvidivosti kako biste poboljšali odnose sa Zapadom?", postavio je Putinu pitanje dopisnik Bi-Bi-Sija. Vladimir Vladimirovič je odgovorio hokejaški: "Ponašamo se apsolutno adekvatno prema pretnjama koje nam se upućuju... Dozvolite mi da vam pošaljem 'povratni pak'! Povlačenje SAD iz Ugovora o antibalističkim projektilima 2002. godine je apsolutno nepredvidiva stvar. Zašto je to trebalo učiniti, uništavajući osnovu međunarodne stabilnosti u sferi strateške bezbednosti? Zatim povlačenje iz Ugovora o nuklearnim snagama srednjeg dometa 2019. godine. Šta je tu stabilno? Povlačenje iz Ugovora o otvorenom nebu – zašto je stabilno? Gotovo ništa nije ostalo u oblasti strateške stabilnosti. Hvala bogu, predsednik Bajden je doneo apsolutno adekvatnu odluku da produži START za pet godina.

Predmet razgovora i razjašnjavanja stavova se tiče vojnih vežbi, nakon što je oko ruskih vežbi u aprilu bilo mnogo uzbuđenja na Zapadu. Rusi su ponavljali da izvođe vežbe na svojoj teritoriji, kao što i Sjedinjene Države izvođe mnoge vežbe na svojoj teritoriji. Ali mi ne izvodimo vežbe vučući svoju opremu i osoblje do državnih granica Amerike. Nažalost, naši američki partneri to rade upravo sada.

Zbog toga zabrinutost ne bi trebalo da bude na američkoj, već na ruskoj strani."

Na pitanje zašto je Rusija pomerala vojku prema zapadnoj granici, ali ne, na primer, prema kineskoj, Putin je podsetio da Kina nije Rusiju proglasila za neprijateljsku zemlju, kao što su to učinile SAD.

SAJBER TOP-LISTA

Bajden je tokom pregovora predstavio spisak od 16 infrastrukturnih objekata, hakerske napade koje SAD smatraju neprihvatljivim. Rekao je da Vašington ima potencijal da pokrene "osvetoljubive" sajber akcije.

Putin kaže da su u Rusiji svesni sajber napada na naftovodnu kompaniju u SAD, ali pita: "Kakve veze sa tim imaju državni organi Rusije?" Podseća da je tokom 2020. Rusija dobila 10 zahteva, a ove godine dva zahteva SAD u vezi sa sajber napadima na objekte u Americi iz sajber prostora Rusije i da je na sve njih – i prošle i ove godine – dala sveobuhvatne odgovore. Zauzvrat, Rusija je prošle godine poslala 45 takvih zahteva odgovarajućoj strukturi SAD, a u prvoj polovini ove godine 35. Do sada nije dobila nijedan odgovor. Putin kaže da je napad na sistem zdravstvene zaštite u jednom od velikih regiona Ruske Federacije koordinisan iz američkog sajber prostora, mada ne misli da su zvanične američke vlasti zainteresovane za ovu vrstu manipulacije.

Putin se pozvao na izveštaj o sajber kriminalu za period januar–jun 2020. američke analitičke globalne kompanije *LexisNexis Risk Solutions* koja ima sedište u Atlanti, prema čijem su izveštaju na top-listu prvih 10 država iz kojih potiče najveći broj hakerskih napada SAD, Kanada, Brazil, Meksiko, Velika Britanija, Nemačka, Indija, Francuska, Japan i Holandija. Rusija nije svrstana u tu top-listu.

Ruski i američki predsednik su se složili da će inicirati konsultacije stručnjaka o tom pitanju, što liči na formiranje komisije za problem koji nikad neće biti rešen. Svojevremeni ruski predlog da se pitanje sajber sigurnosti zajednički reguliše Obamina administracija nije prihvatila.

TOPLJENJE PERMAFROSTA

SAD već dugo optužuju Rusiju za militarizaciju Arktika. Putin kaže da Rusija

tamo ne radi ništa čega nije bilo u Sovjetskom Savezu, već da vraća i modernizuje izgubljenu, nekada potpuno uništenu vojnu i pograničnu infrastrukturu i da tamo stvara odgovarajuću bazu za Ministarstvo za vanredne situacije koja omogućava spasavanja ljudi na moru, ili zaštitu životne sredine.

Na optužbe da Rusija i nije baš zainteresovana za rešavanje globalnih ekoloških problema, Putin kaže da su to gluposti, mitovi ili izobličenja: "Kao i druge zemlje, i na ovom području osećamo rizike i pretnje, uključujući dezertifikaciju, eroziju tla, topljenje permafrosta. Imamo čitave gradove na Arktiku izgrađene na večitom ledu. Ako sve počne da se topi, kakve će posledice stići Rusiju?" Putin, koji je na Bajdemov poziv prisustvovao klimatskom onlajn samitu, kaže da Rusija podržava sprovođenje Okvirne konvencije Ujedinjenih nacija o klimatskim promenama, Kjoto protokol i Pariški sporazum. Naglašava samo da prelazak na "ugljeničnu neutralnost" ne bi trebalo pretvoriti u instrument nelojalne konkurencije kojim se ograničava pristup pojedinih zemalja i proizvođača naprednoj "zelenoj" tehnologiji.

MOSKVA NA PUTU SVILE

Sudeći po jednom tekstu u američkom magazinu "Tajm", Bajden je verovatno pokušavao da raspi i potencijalne kontroverze između Rusije i Kine: "Rusi su na vrlo, vrlo teškom mestu. Pritiska ih Kina. Očajnički žele da budu relevantni", pričao je novinarima pod krilima aviona pre poletanja za Evropu. Ruski mediji su, međutim, pred samit nagoveštavali da Moskva nije raspoložena da zarad nesigurnog mirenja sa verolomnim Amerikancima kvari odnose sa Kinom.

Putin je konstatovao da Rusija i Kina blisko sarađuju u oblastima kao što su proizvodnja aviona, lunarna istraživanja, energetika, zaštita životne sredine, uz spremnost za saradnju i u okviru kineske inicijative "Pojas i put".

Na marginama Sankt Peterburškog međunarodnog ekonomskog foruma Valday 2021. godine, Putin je konstatovao da su Rusija i Kina nekoliko godina zaredom uspele da održe bilateralnu trgovinu na nivou iznad 100 milijardi dolara, posebno 2020. godine, uprkos uticajima

**NA ISTOM UZLETIŠTU: Vazduhoplovi
ruskog i američkog predsednika**

Foto: AP

koje je donela pandemija kovida 19. Očekuje da će dve strane povećati bilateralnu trgovinu na 200 milijardi dolara do 2024. godine.

Obim trgovinske razmena Rusije i SAD je znatno manji i iznosi oko 28 milijardi dolara. U prvom kvartalu ove godine je porastao za 16,5 odsto.

KINESKA KARTA

Londonški "Economist" je konstatovao da je predsednik SAD Bajden nastojao da smanji napetost sa Rusijom kako bi se mogao usredsrediti na hitnije nadmetanje sa Kinom. "Možda je previše tražiti ugovor o trgovini i finansijama da bi se popravili američki odnosi sa Kinom, obezbedili funkcionalni mehanizmi za borbu protiv klimatskih promena i zaustavila sve veća plima ekonomske nejednakosti širom sveta. Ali nećemo rešiti nijedan od tih problema ako ne pokušamo. I ne možemo ih sami rešiti", piše američki "Atlantik". "U vezi sa Kinom i konkurencijom u globalnoj ekonomiji, nastavićemo da se konsultujemo o kolektivnim pristupima osporavanju netržišnih politika i praksi koje podriva-

ju pošteno i transparentno delovanje globalne ekonomije", kaže se u saopštenju objavljenom nakon samita G7.

Međutim, kineski "Global tajms" na engleskom piše da sve to nije ništa drugo do blefiranje, jer "jedinstvo" koje neguje Vašington ne može da reši stvarni problem SAD i Zapada. Kada je uspostavljen G7, njegov BDP je činio 80 procenata globalnog BDP-a, ali je u međuvremenu pao na 40 procenata. SAD i Evropa dele istu zabrinutost zbog kineskog uspona, a traže različita rešenja. U nastojanju da održi vlastitu hegemoniju, SAD zahteva ju da se evropske zemlje usredsrede na "zajedničke interese" radi obuzdavanja Kine. Evropske velike države, međutim, ne žele da se politički sukobi sa Kinom prošire na trgovinu i ekonomiju, jer su svesne da im napredak Kine više koristi nego što ih ugrožava.

Kineska TV CGTN konstatuje da će Nemačka i Francuska imati velike koristi od masivnog investicionog sporazuma između Kine i EU koji je potpisan neposredno pre nego što je nova administracija u Vašingtonu stupila na dužnost, ali nije stupio na snagu zbog toga što Evropski parlament odlaže ratifikaciju nakon evropskih sankcija uvedenih

Kini pod uticajem Amerikanaca i kineskih protivmera.

BEZ ILUZIJA

Kad se ruski ambasador, koji je bio povučen na konsultacije, vratio u Vašington nakon dogovora Putina i Bajdena, mogao je da vidi da Amerikanci nisu promenili navike da istovremeno idu i žvaku – dočekala ga je, naime, najava američkih savetnika o tome da Vašington razmatra nove sankcije protiv Rusije. Zbog Navaljnog i sajber napada ili već nečega. Sudeći po ruskoj statistici, SAD su uvele više od 90 različitih sankcija, a kad se uračunaju i evropske sankcije, oko 400 ruskih pojedinaca i oko 500 raznih entiteta je na zapadnim crnim listama.

Upitan o američkim sankcijama, Putin je primetio da su američki kongresmeni veoma kreativni i da ne zna kakve će sankcije smisliti, ali da će Rusi sarađivati sa onima koji žele da sarađuju s njima. Na pitanje Andreja Kolesnikova iz petrogradskog "Komersanta" "da li kao rezultat ovog sastanka imate neke nove iluzije", Putin je odgovorio: "Nisam imao ni stare, a vi govorite o novim. Odakle vam iluzija? Nema iluzija i ne može ih biti." ¶

MILAN MILOŠEVIĆ

Nešto sasvim drugo, za nešto sasvim treće

Nemačka je dobila svoj prvi kvantni kompjuter. Vlada u Berlinu hoće da uloži još dve milijarde evra u kompleks koji bi ga podržavao. Neke firme, poput Folksvagena, već su počele da koriste usluge ovog superračunara iz budućnosti. Ali, da li će kvantni kompjuteri moći da zamene ove sadašnje, na kojima počiva savremeni svet? Da li mogu da ugroze svet kakav poznajemo? I šta je uopšte kvantni kompjuter

Piše: **Dr Saša Marković**

Da bismo uopšte počeli priču o kvantnim kompjuterima moramo da se podsetimo kako funkcionišu oni klasični. Bez obzira da li govorimo o mobilnom telefonu, tabletu, laptopu ili superkompjuteru, postoji nešto što im je zajedničko: svi ti uređaji na isti način manipulišu isključivo nulama i jedinicama. Svaki video, tvit, poruka ili novinski tekst nije ništa drugo do niz nula i jedinica. Kada kompjuter “nešto računa”, procesor, kao glavna “radilica” u njemu, konvertuje jedan skup nula i jedinica u drugi korišćenjem instrukcija koje su takođe zapisane nulama i jedinicama. Ono što obično nazivamo “memorijom” zapravo je skup elektronskih prekidača koji imaju tačno dva različita stanja – jedno od njih nazivamo nulom, drugo jedinicom. Ne postoji “međustanje”, nešto između dve pomenute krajnosti. Najmanja količina informacija kojom kompjuter može da manipuliše zove se bit i bit može da ima samo dve navedene vrednosti.

Kada povežete na hiljade procesora i mnogo bitova u jednu celinu i na to dodate softver koji je u stanju da iskoristi sav taj hardverski potencijal, dobijate superkompjuter koji je u stanju da rešava najteže probleme iz matematike, fizike, hemije, medicine, tehnike... Najbrži superkompjuter današnjice, japanski “Fugaku”, u stanju je da izvede neverovatnih 440 hiljada biliona računskih operacija u sekundi.

Ali, priroda ne funkcioniše po sistemu “nula ili jedan”, u prirodi postoji element neizvesnosti koji je teško simulirati klasičnim kompjuterima. Postoji čitava klasa problema koji su naizgled jednostavni, ali nepodesni za rešavanje korišćenjem

superkompjuteru. Jedan od interesantnijih je “problem trgovačkog putnika”: zamislite trgovca koji želi da ponudi svoju robu u sto različitih gradova. Kojim redosledom on treba da poseti ove gradove tako da pređe najmanje kilometara? Ovo je klasični kombinatorni problem i nalaženje optimalnog rešenja i često podrazumeva sekvencijalno ispitivanje enormnog broja mogućnosti što je dugotrajan proces čak i na najjačim kompjuterima.

Još jedan interesantan problem: zamislite telefonski imenik koji je potpuno nesređen, u kome se imena pojavljuju nasumično, bez ikakvog alfabetskog ili geografskog reda. Imate zadatak da pronađete telefonski broj vašeg prijatelja. Ako koristite klasični kompjuter, vreme potrebno za to raste sa dužinom imenika. Ako imenik postane 100 puta duži, i vreme potrebno da locirate željeno ime postaće, u proseku, 100 puta duže. Na kvantnim kompjuterima, zahvaljujući Groverovom algoritmu, ovo vreme raste mnogo sporije: 100 puta duži imenik povećaćće vreme traženja samo 10 puta.

OBJAŠNENJA U POKUŠAJU

Kvantni kompjuteri ne predstavljaju novu generaciju kompjutera baš kao što ni sijalica ne predstavlja novu generaciju sveća. Kvantni kompjuteri neće jednog dana zameniti svu našu kućnu ili kancelarijsku elektroniku. Klasični kompjuter i dalje će predstavljati najjednostavnije, najekonomičnije a često i najbrže sredstvo za rešavanje većine svakodnevnih problema. Kvantni kompjuteri su nešto sasvim drugo za nešto sasvim treće.

Teorijski koncept kvantnih kompjutera postoji i usavršava se već decenijama.

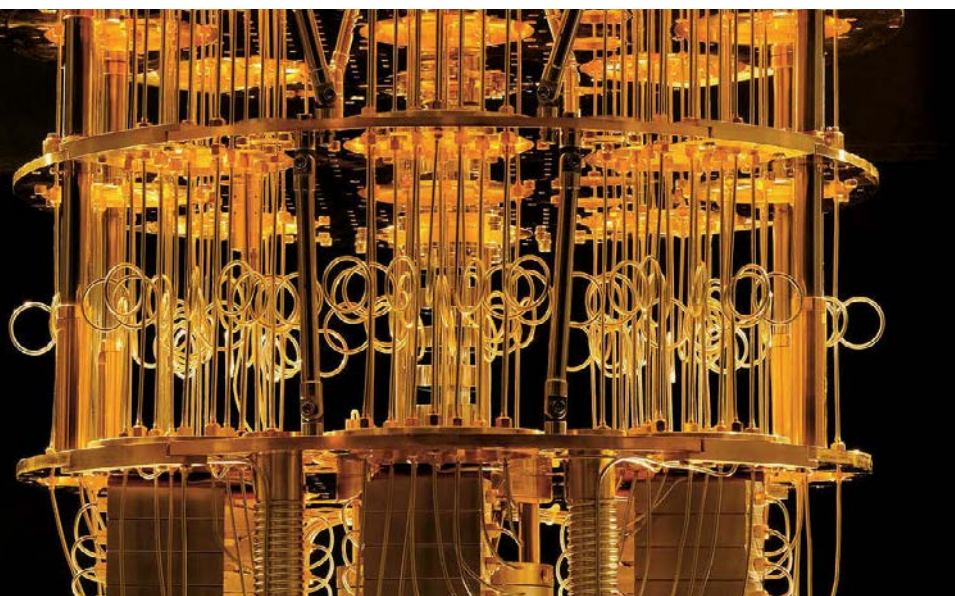
Temelj istraživanjima dali su početkom osamdesetih godina prošlog veka velika kvantne fizike poput Ričarda Fejnmana, Jurija Marina ili Pola Benofa. Tehničke poteškoće dovele su do toga da u praksi nijedan kvantni kompjuter nije mogao da dostigne snagu vašarskog džepnog kalkulatora sve dok se u razvoj nisu uključili tehnološki giganti kao što su IBM i Gugl.

Kvantni kompjuteri baziraju se na zakonitostima koje opisuje kvantna mehanika, kompleksna teorija koja objašnjava ponašanje materije i energije na subatomske nivou. Tu teoriju teško je predstaviti na popularan način jer se kvantni fenomeni često kose sa logikom i zdravorazumskim razmišljanjem. Još teže je objasniti kvantne kompjutere, nešto što je sagrađeno na stubovima kvantne mehanike, kao da ona sama već nije dovoljno bizarna i komplikovana.

Ne tako davno, “Njujork tajms” je zamolio desetak vodećih svetskih eksperata koji se bave kvantnim kompjuterima da u jednoj rečenici objasne čitaocima o čemu se tu radi. Dejvid Rajli iz Majkrosofta je napisao sledeće: “Kvantni kompjuter je vrsta analognog kalkulatora koji vrši izračunavanja tako što informaciju kodira u kratkotrajne talase koji obuhvataju materiju i svetlost na nano-skali.”

I dalje vam nije jasno? Nikome nije.

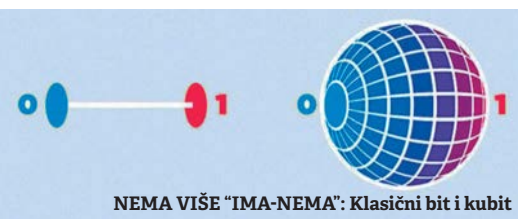
Možda je najbliži istini bio Alan Barak, direktor kompanije D-Wave koja pravi kvantne kompjutere: “Da budem potpuno iskren, sve što znamo o kvantnoj mehanici ne može da objasni kako radi jedan kvantni kompjuter.” I sad je na autoru ovog teksta da bude pametniji od svih i objasni ono što se objasniti ne može. Ali hajde da probamo.

DELIKATNOST KUBITA

Već smo pomenuli da je u osnovi klasičnih kompjutera bit – nula ili jedinica. Kod kvantnih kompjutera umesto bitova imamo "kvantni bit" ili kubit (*qubit*). U fizičkom smislu, kubit može da bude jedan foton, par spregnutih elektrona unutar provodnika ohlađenog do apsolutne nule, jedan atom na tacni od silicijuma, jon kontrolisan elektromagnetnim poljem ili nešto stoto. U svakom slučaju, kubit je zbog svoje veličine vrlo osetljiv i svaka manipulacija kubitima je vrlo delikatan proces.

Na tako minijaturnoj skali svaka čestica ima određena svojstva koja najčešće nemaju ekvivalent u makroskopskom svetu. Ta svojstva zajedno definišu tzv. kvantno stanje čestice. Ako je to stanje kontrolisano i merljivo, imamo kubit, osnovnu računarsku jedinicu kvantnog kompjutera. Jedan kubit ne predstavlja ništa, kvantni računar nastaje tek kad povežete više kubita u jednu celinu. Tako spregnuti kubit imaju neuporedivo veću računarsku snagu u odnosu na isti broj povezanih bitova. Ova snaga proističe iz dva kvantna fenomena: superpozicije i sprezanja.

NEMA VIŠE "IMA-NEMA": Klasični bit i kubit

SUPERPOZICIJA

Zamislite novčić bačen u vazduh. On će na kraju pasti na pod, na jednu ili drugu stranu, na nulu ili jedinicu. U svetu klasičnih kompjutera ovo su jedina dva moguća

ishoda. Kubit, međutim, predstavlja bačeni novčić koji se još uvek vrti u vazduhu. U svom kvantnom stanju kubit sadrži oba krajnja rezultata, i nulu i jedinicu. Superpozicija predstavlja sposobnost kubita da bude u oba različita stanja istovremeno (ako vas neko pita "a kako je to moguće?", odgovor treba da glasi: "kvantna mehanika!"). Kubit je, prosto rečeno, objekat koji u datom trenutku ima vrednost 0 ili 1 sa određenom verovatnoćom. Kubit može da "naginje" jednoj od ove dve vrednosti, a suština kvantnih proračuna je da se ovo "neodređeno" stanje prevede u stanje u kome kubit ima vrednost 0 ili 1, eliminišući element slučajnosti.

Kako bi se kubit preveo u stanje superpozicije, koriste se laseri ili mikrotalasi. Zahvaljujući superpoziciji, kubiti mogu da učestvuju u analizi ogromnog broja potencijalnih rešenja u isto vreme. Tokom kvantnih izračunavanja, kvantno stanje kubita evoluira ka jednoj ili drugoj ekstremnoj vrednosti. Uticaji koji vode ka pogrešnom rešenju međusobno se poništavaju dok se oni koji vode ka tačnom rešenju sabiraju i pojačavaju. Tek u trenutku završnog merenja kvantno stanje kubita dobija svoju konačnu vrednost koja predstavlja deo konačnog rešenja: nulu ili jedinicu.

Još jedan primer superpozicije: zamislite lavirint i zadatak da nađete izlaz iz njega. Klasični kompjuteri jednostavno prave nasumične pokušaje. Prvi pokušaj biće, na primer, skretanje ulevo. Ako se ovo pokaže kao pogrešna strategija, naredni pokušaj biće skretanje udesno. I tako na svakoj raskrsnici lavirinta na koju kompjuter naiđe. Proces je u svakom slučaju dugotrajan ali vodi do

krajnjeg cilja. Kod kvantnog kompjutera, zahvaljujući superpoziciji kubita, moguće je istovremeno skrenuti i levo i desno. Kvantni kompjuter istražuje obe mogućnosti istovremeno kao da funkcioniše u dve paralelne dimenzije. Broj mogućnosti raste sa svakom novom raskrsnicom ali se složenost proračuna ne povećava. Povećava se samo broj dimenzija problema. Ključna karakteristika kvantnog kompjutera je da on ove dodatne dimenzije rutinski tretira kao jedan veliki multidimenzionalni prostor u kome svaka dimenzija sadrži jedno od mogućih rešenja.

Ako mislite da je ovo suviše uvrnuto, sačekajte, treba da uvrnemo stvar još malo.

SPREZANJE

Drugi kvantni fenomen, sprezanje, predstavlja sposobnost kubita da se uparuju tako da se nalaze u identičnom kvantnom stanju. Promena stanja jednog kubita trenutno se odražava i na spregnuti kubit, čak i ako se on nalazi na veoma velikom rastojanju. Postoje indicije da se ova promena stanja dešava brzinom većom od brzine svetlosti. Zamislite da vaš auto ofarbate u crveno a komšijin auto, trenutno parkiran ispred neke grčke plaže, momentalno dobije istu boju. To bi bilo "sprezanje". Ajnštajn je ovu pojavu nazvao "sablasmom akcijom na daljinu" a kvantna mehanika još uvek nema zadovoljavajuće objašnjenje za ovaj fenomen. Svejedno, niko nas ne sprečava da koristimo čak i ono što ne razumemo ("izgleda šašavo, ali deluje").

Za razliku od klasičnih kompjutera čija je snaga, otprilike, proporcionalna broju bitova, snaga kvantnih kompjutera raste strahovito brzo sa dodavanjem novih kubita, upravo zahvaljujući kvantnom sprezanju. Kako se broj kubita bude povećavao, superračunari će sve teže držati korak. Kada kvantni računar, kroz pet ili deset narednih godina, bude imao oko 70 stabilnih kubita, superračunar će morati da zauzme površinu čitavog jednog grada kako bi držao korak u kompjuterskoj snazi. Na duge staze, superkompjuteri će izgubiti ovu trku. Ali samo pod uslovom da kvantni kompjuteri prežive.

(Nastavak u sledećem broju)

Crtež od vetra

Osnovana pre skoro trideset godina da ovdašnjoj sredini pruži ono što nema – crtež, galerija Haos do sada ima kolekciju dovoljnu da se od nje osnuje muzej. Na potezu je neko ko ima tu moć

Crtež je prvi čovekov trag i likovna disciplina kojoj se poklanja najmanje pažnje, iako bez crteže nema ni slike, ni skulpture, ni grafike, ni dizajna. Polazeći od ličnog afiniteta, Borka Božović je 1993. godine osnovala galeriju "Haos" posvećenu crtežu, odlučivši se za vrlo strog, jasan i čist koncept: da izlaže samo najbolje i najoriginalnije. Galerija je otvorena dve godine kasnije, i nije mi poznata ni jedna druga u Beogradu koja je tako brzo, skoro preko noći, postala omiljeno mesto okupljanja, ne samo umetnika nego i svih mislećih ljudi ovog grada. Sa dubokim požrtvovanjem za sve što je ova galerija bila i jeste za našu kulturu, vraćamo film gotovo tri decenije u nazad, misleći o jedinstvenim izložbama koje smo tu videli i ličnostima sa kojima smo se sreli.

"Imala sam sreću što pripadam generaciji koja je živela u prelepoj zemlji Jugoslaviji, kada su mladi još tokom studija mogli da obilaze svet a istoričari umetnosti velike muzeje", seća se Borka Božović, "i tada bih primećivala da su izložbe crteža bile namenjene sladokuscima kao kičmeni stub svih umetnosti i kao specijalan uvid u celokupan opus velikih majstora. Crtež je rukopis umetnika, još od klinastog pisma do danas, prvi čovekov zapis, prva emocija i ideja, promišljanje o tome šta je život, bilo da je reč o apstrakciji ili figuraciji. Rečju, odlučila sam da publici pokažem ono čega kod nas nema dovoljno."

HAOS JE RED

Intrigantan naziv galerije svakoga će na prvi pogled asocirati na nered, zato što haos to znači, pa je logično pitati da li je izabrano prikladno ime za prostor namenjen kulturi. Borka Božović je tražila reč koja će da provocira i koordinira sa devedesetim godinama kad nam se ze-

mlja raspadala na najjeziviji način, i pronašla teorije i filozofska objašnjenja koja haos vide kao viši stepen reda. "Haos je iskon i prapočetak svih stvari" poručuje kineski filozof Fej Ku u 3. veku n.e., a kvantna fizika i teorija relativiteta donele su ideje da je haos prirodna pojava koja se javlja u nekim situacijama – jedna vrsta reda bez periodičnosti. Borka Božović objašnjava da je "haos uvod u promenu, provokacija, prestup, čin nepristajanja na slepilo uma i zamor savesti, u duhovnoj sferi za mene je to mogućnost različitosti, novih kreativnih potencijala sa jasnim kriterijumima. U to vreme sam i u ličnom životu bila u delikatnoj situaciji, na prekretnici, a potom se desio neki neočekivani red i sklad kome se ni sama nisam nadala. Radila sam u Arhivu Jugoslavije i kada mi je ponuđeno, prihvatila sam 24 lična dohotka. Sa tim novcem zakupila sam mali prostor bivše prodavnice vojne pozamanterije u Cara Lazara i otvorila galeriju."

Od tada je u Haosu održano preko 300 izložbi, svaka je izazvala interes javnosti. Jedna od prvih bila je posvećena crtežima Miće Popovića. Svedočila sam tom velikom kulturnom događaju leta 1995. godine, na jedan poseban, meni i sada vrlo bitan način. U to vreme osnivač, urednik i voditelj "Beokulta" na RTS-u, planirala sam da na početku emisije koja se radila uživo, najavim i emitujem prilog o otvaranju izložbe. A onda je, kada sam već silazila u studio, stigla zabrana da se govori o Mići Popoviću. Znala sam zašto: obratio se studentima na protestima protiv režima Slobodana Miloševića. Odletela sam momentalno do jednog od važnih direktora televizije i ubedila ga da promene mišljenje. Izborila sam se za Miću Popovića i za Haos.

"Napraviti intelektualni prestup, biti volja, duhovna snaga, nadahnuće, težnja

ka nečem što je drugačije od užasa devedesetih oko nas – u tome je bio smisao", kaže Borka Božović. "Kada su 1997. zabranili izložbu Predraga Koraksića – Coraxa, odmah sam ga pozvala u Haos. Na otvaranje su došli građani sa pištaljkama da ga pozdrave, a oko su bili kordoni policije u pancirima. U Haosu smo organizovali i potpisivanje različitih peticija 'profesionalnih šetača', protiv bombardovanja Sarajeva, Dubrovnika, protiv svih gušenja naših sloboda. U vreme kada nisu radili nacionalni muzeji, izlagala sam i stvaraocima koji pripadaju našoj kulturnoj baštini, pravila omaže Petru Lubardi, Leonidu Šejki, Peđi Milosavljeviću, Ivanu Radoviću, Marku Čelebonoviću i brojnim umetnicima čije delo mlade generacije nisu mogle da vide. Umesto zahvalnosti, bila sam kažnjena i od Ministarstva kulture dobijala manje sredstava za rad." Ljubica Cuca Sokić, Radomir Reljić, Dušan Otašević, Petar Omčikus, Kosa Bokšan, Kosta Bogdanović, Miodrag Rogić, Milica Stevanović, Vladimir Veličković... dug je niz imena čuvenih umetnika čije se izložbe u Haosu pamte. Istovremeno, bila je važna i afirmacija mladih stvaralaca kojom se od 1999. godine bavi Borka Božović u ciklusu "Glasovi novog veka".

"Činilo mi se da je, dok su nam bombe padale na glavu, bilo najvažnije podržati mlade, videti stvaraocima iz Crne Gore, bolje upoznati umetnice. Imala sam po-

POSVEĆENA CRTEŽU:

Borka Božović

Foto: iz privatne arhive

VELIČKOVIĆEVA NAGRAĐA

Galerija Haos je i mesto za eksperimente. Njena vlasnica podseća da je "Čedomir Vasić izlagao crteže neonom, imali smo tapiserije Jagode Bujić, više od dve decenije nije bila u Beogradu, i to je ostalo zapamćeno kao veliki događaj. Proširili smo definiciju crteža pa je mogao da bude i skulptura od žice, Ana Knežević veruje da je crtež moguć put ka otkrivanju novih dimenzija pa je u prostor postavila lastiške koji su ga delili na apstraktne geometrijske površine fluorescentnim svetlom, Velja Vukićević je izveo crteže u porcelanu. Profesor Akademije lepih umetnosti u Parizu Bernard Moninot je pokazao kako se crtež može napraviti vetrom. Zagaravljene specijalne podloge je na žicama okačio na drveće i kako se lišće pomeralo tako su ostajale slike."

U Katalogu posvećenom desetogodišnjici galerije "Haos", Borka Božović je zapisala kako je deset najtežih godina prošlo. Nije se nadala da će vreme koje dolazi za kulturu i za rad i opstanak njene galeriju biti još komplikovanije. Kada se preselila u Dositejevu br. 3, ne samo da nije mogla da zadrži prvobitni prostor za neke manje postavke, nego je i ovaj novi, na neki način pod znakom pitanja. "Ministarstvo kulture me ne podržava i ja ovaj prostor ne bih mogla da izdržavam da nije društveno odgovorne Fondacije SBB, koja ga plaća i godinama mi pomaže. Otkako ih je vlast targetirala, i ja osećam posledice. Subvencije koje dobijam od Grada Beograda su manje nego što dobijaju druge galerije sa daleko skućenijim programima i kvalitetom, iako sam uspešla da realizujem čak i ono što je bilo planirano tokom pandemije. Ranije su u Ministarstvu kulture i Sekretarijatu za kulturu grada bili ljudi sa drugačijim odnosom prema stvaralaštvu, inovativnosti i kvalitetu. I bili su spremni da pomognu dobre projekte. Sada smo srozani do te mere da ne mogu da poverujem da je to moguće. A umetnici se trude da dobiju termin, zato što im znači vrednosni sistem koji je galerija uspostavila, način kako ih prezentujemo i kako arhiviramo dela."

trebu da dopunjujemo aktuelnu likovnu scenu i da ukazujemo na nju. Osnovali smo Fond za afirmaciju stvaralaštva i Nagradu 'Mića Popović', dodeljivala se biženalno za sve četiri oblasti kojima se ovaj naš velikan bavio: za likovno stvaralaštvo, književnost, pozorište i film. Mnogo je značila ta nagrada autorima, da im malo olakša život u vreme sankcija i niskih primanja. U početku smo imali donatore, zatim je opština Stari grad preuzela na sebe finansijski

deo, a onda su nam, posle deset godina, nažalost, ta sredstva ukinuta. U jednom momentu političke i drugih izolacija, bilo je aktuelno pitanje da li da svi u kulturi prestanemo da radimo, i mi smo tim povodom napravili izložbu radova pobacanih na pod. Poznati dizajner iz Njujorka Mirko Ilić je za tu priliku poslao preko 600 svojih crteža, oni su bili postavljeni od plafona naniže, i svako ko je ušao mogao je da interveniše na njima, ili da ih baci na pod."

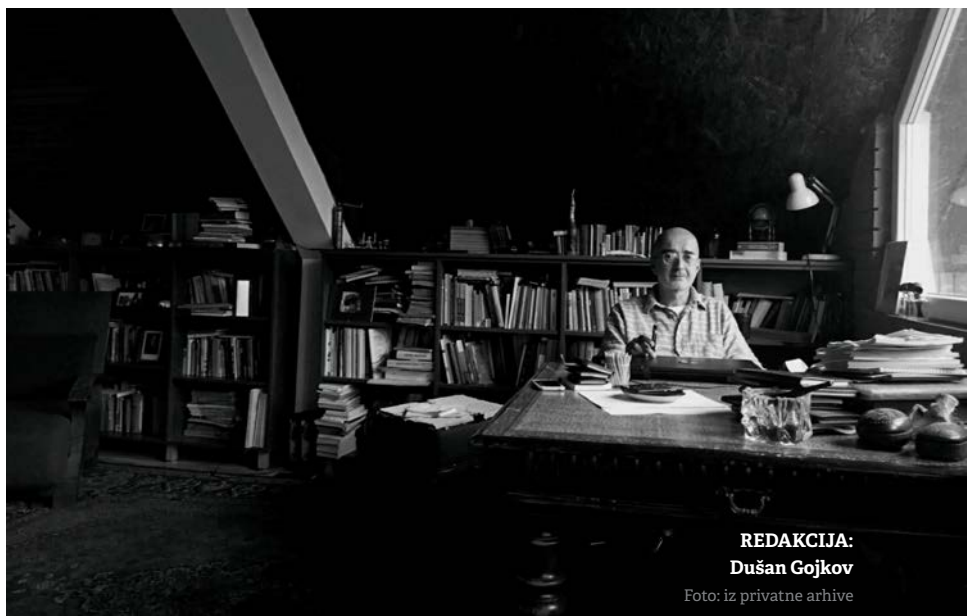
Na pitanje da li crtež, kome je posvetila svu profesionalnu i životnu energiju i "kunstistoričarsko" znanje, sada voli više nego na početku, dobijam potvrđan odgovor, uz objašnjenje – zahvaljujući akademiku Vladimiru Veličkoviću. S njim je 2008. godine, kada je odlučio da svojom nacionalnom penzijom stimuliše mlade stvaraoce, pokrenula Nagradu za crtež Fondacije Vladimir Veličković. "Veličković je izuzetno cenio crtež, verovao da je on suština svakog umetničkog izraza, bio je jedan od najboljih crtača svet-skog glasa. Mislili smo da je veoma važno da nove generacije zainteresujemo, jer ih crtanje nije zanimalo a ni na fakultetima ih nisu posebno stimulirali da krenu u tom pravcu. Međutim, kada je osnovana nagrada na konkurs se javilo mnogo mladih ljudi, a i njihovi profesori su se pokrenuli u tom pravcu. Pored novčanog iznosa nagrađeni su dobijali i samostalne izložbe, što im je omogućilo bržu afirmaciju. Tako je crtež u našoj sredini dobio, i dalje dobija, mesto koje i zaslužuje."

Dok razgovaramo, u galeriji Haos je u toku izložba nultih radova Nenada Johnnija Rackovića. Postavka predstavlja svojevrsni priručnik simbola i tema kojima je još kao student ironizirao društvo i rugao se podjednako komunizmu i fašizmu, a potom ih je koristio u kasnijem umetničkom izrazu. Odabrani njegovi radovi, kao i radovi umetnika koji su do sada izlagali, naći će se u galerijskoj kolekciji koja čeka da bude predata za Muzej crteža onome ko smogne snage da ga osnuje. Kolekcija galerije "Haos" obuhvata važna imena naše likovne scene, sve motive i sadržaje kojima su se naši umetnici ovde bavili, sve stilove, tehnike materijale...

Galeriji Haos se izdaleka prilazi sa uzbuđenjem i znatiželjom, i još kroz izlog se oseti energija za koju znamo da će nas u njoj dočekati. I zato – ništa ne bi bilo prirodnije od realizacije omaža najstarijoj likovnoj disciplini koju Haos neguje, od Muzeja crteža o kome sanja Borka Božović. ¶

NAĐA IVANJI ŠVAB

Elektronsko izdava

REDAKCIJA:
Dušan Gojkov

Foto: iz privatne arhive

Najviše nagrađenih dramskih tekstova poslednjih godina napisale su žene.

Novi broj "Balkanskog književnog glasnika" je o tome

Najstariji i najtiražniji elektronski književni časopis "Balkanski književni glasnik" u novom broju predstavlja žensku dramu Balkana. "Želeli smo da skrenemo pažnju da su poslednjih godina najnagrađivanije dramske tekstove upravo pisale autorke. To, moguće, nije primećeno", objašnjava Dušan Gojkov, osnivač i glavni i odgovorni urednik ovog glasila.

"Balkanski književni glasnik" je osnovan 1999. godine sa regionalnim uredništvima u Beogradu, Sremskim Karlovcima, Prištini, Zagrebu, Sarajevu, Podgorici, Ulcinju, Sofiji i Solunu, i centralnom redakcijom u Starom Slankamenu. U vreme osnivanja, ističe Gojkov, kulturni prostor zemlje počeo je da se raspada. "Niti smo mi znali šta rade drugi oko nas, niti su oni znali šta se kod nas dešava. A to nije smelo da se dozvoli. Balkanski književni glasnik je popunio tu rupu. Naše, balkanske umetnosti imaju jedan specifičan *bouquet*, slične, ako ne i iste tokove, iste načine... Tokove i načine često nerazumljive ljudima koji potiču iz drugih kulturnih sredina. Naravno da pod 'balkanskim' mislim na sve južno-

slovenske književnosti, kao i na grčku, albansku, romsku, rusinsku, slovačku, cincarsku književnost, uz dodatak rumunske, južnomađarske, turske... Radi se o jednom veoma karakterističnom mentalitetu koji evidentno povezuje pisce sa ovih prostora. I ne samo pisce."

Da se pojavio novi književni časopis, brzo se pročulo: od par stotina pregleda nultog broja časopisa, nakon tri meseca bilo ih je nekoliko hiljada, a sad ih je u proseku oko pedeset hiljada mesečno. Do sada je objavljeno 46 brojeva, svaki na oko 500 stranica, a u njima su radovi 7514 autora. "Veliki tiraž je na izvestan način i shvatljiv: BKG se trudi da uvek predstavi nove pisce, ili već poznate sa novim tekstovima, i tako prati i informiše o tokovima savremene balkanske literature i predstavlja je i okruženju i svetu", objašnjava Dušan Gojkov. Na primeru aktuelnog izdanja to izgleda ovako:

Prolog u izbor ženske savremene drame Balkanskog književnog glasnika su studije Divne Stojanov o dramskim spisateljicama u Srbiji u međuratnom periodu, i dr Marine M. Milivojević Mađarev o prvim autorkama na Sterijinom

štvo je sadašnjost

pozorju, a sledi mu osam tekstova. *Plodna voda* Marine Vujčić je o majčinstvu, o dubinama, skrivenostima ličnog, o večitom, o vodi kao začetku života i njegovom močvarnom kraju. *Plodna voda* je dobila prvu nagradu Ministarstva kulture Hrvatske "Marin Držić" za prošlu godinu. *Terapeut*, dramski tekst renomirane bugarske pesnikinje i prozne spisateljice Elene Aleksijeve priča o ljudima očima njihovih kućnih ljubimaca. Mirjana Medojević, crnogorska dramska spisateljica koja živi i radi u Sloveniji, tekstom *Uspavani* (koautorstvo sa Iljom Đurovićem) postavlja didaskaliju u središte dramskog zbivanja dajući joj ulogu protagoniste, priča o migrantima Evrope i javi sadašnjice. Maja Gal Štromar je u monodrami *Preživela* prenela izgubljeni govor Amelije Erhart u slikama svog života koje je ova američka pionirka avijacije preživljavala u svojim poslednjim trenucima. Šta prvo niče kad zemlja iz-

gori pita Fjola Hoxha, Albanka iz Prizrena koja živi u Helsinkiju, u duodrami o životnim pitanjima poput – da li je potreba da se bude majka biološki instinkt, zašto rađati decu u ovakvom svetu. Kako se izboriti sa posledicama preživljenog rata – pita Monika Herceg kroz likove bake, majke i ćerke u drami *Gdje se kupuju njeznosti* koja se ovog januara igra u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu. *Slonovi* je još jedan tekst Monike Herceg koji objavljujemo. Porodica i njen očaj, i očaj svakog u njoj. Šta je ko od njih mogao da bude a šta je sad. Mina Ćirić, Galina Maksimović, Neda Gojković i Maša Radić, najmlađe autorke ovog pregleda Savremene ženske drame Balkana, u četvorodelnoj drami ... *I ostali* pričaju o pojedincima koji su manjina zato što nisu isti kao oni s kojima žive. Njihova drama ... *I ostali* takmičila se na Sterijinom pozorju u Novom Sadu 2018. godine i osvojila dve glumačke nagrade.

"Napominjem: za sve ove godine, nijedan autor nije dobio honorar. Shodno tome, i svi sadržaji 'Balkanskog književnog glasnika' su besplatni. Uvek su bili, uvek će biti", kaže Gojković i dodaje da svi znaju koliko je on, lično, konzervativna osoba. "I zato naravno da više volim štampanu knjigu u ruci nego da čitam sa ekrana mobilnog telefona, tableta, računara, kindla... Ali, svestan sam da je elektronsko izdavaštvo – ne budućnost, već sadašnjost", što dokazuje i interesovanje za ovo najnovije, četrdeset šesto izdanje "Balkanskog književnog glasnika". ¶

s. č.

CULTOUR EXPLORER

JAZZ IN THE GARDEN
3 i 4 juli 2021.
Botanička bašta

PRVI OPEN AIR JAZZ FESTIVAL U BEOGRADU

karte u prodaji tickets.rs i [Gigstix](https://gigstix.rs)

ŠEST VRHUNSKIH KONCERTA NA VIŠE BINA U JEDNOM DANU ZA JEDINSTVENU ULAZNICU OD 950 RSD

Jedna drugačija ponoć u Parizu

Luvr i Orsej bez redova pred blagajnama, ulice pune beskućnika i "gladnih" džeparoša, žene prvi put na čelu grada i Luvra, prva postpandemijska svadba u Crkvi Sen Sulpis – tako izgleda Pariz u prvim danima nakon lokdauna

Ispred velike staklene piramide, uzroka mnogih teorija zavere od Den Braunovog romana naovamo, dvoje posetilaca u redu. Luvr bez gužve nešto je o čemu do pre godinu i po niko nije mogao da sanja ni po najvećem nevremenu. Pandemija i postepeno otvaranje Pariza učinili su da stranih turista u gradu gotovo da i nema, pa u remek-delima francuskih i svetskih majstora mogu bez gužve da uživaju žitelji francuske prestonice i retki inostrani posetioци – poput mene.

Na blagajni Luvra drugo iznenađenje: "Ne primamo keš, samo kartice! Zbog pandemije!" Kako je kartica u tom momentu bila u rukama moje supruge u nekoj od prodavnica u Ulici Rivoli, krenuo sam da kopam po novčaniku u potrazi za novinarskom legitimacijom koju nisam koristio godinama. Gotovo raspadnuta preskarta omogućila mi je da iz pariske vrućine uplovim u dobro klimatizovanu utrobu Luvra.

U sobi sa slavnim Da Vinčijevom slikom ipak je gužva. Dok se guraju ispred *Monalize*, većina posetilaca ne vidi da im se iza leđa nalazi gigantsko (6,77 m × 9,94 m) Veronezeovo platno *Svadba u Kani* posvećeno događaju iz Novog zaveta kada je Isus napravio vino od vode, pokazavši veštinu preko potrebnu nekim našim vinarima. Odlazim u salu u kojoj sam prilikom svake posete Luvru provodio najviše vremena i sedam ispred platna *Sloboda predvodi narod* koje je Ežen Delakroa naslikao 1830, za koju mnogi veruju da simbolizuje Francusku građansku revoluciju iz 1789. Odmah do nje je i ništa manje slavni *Splav Meduze*. Sliku je Teodor Žeriko završio kada je imao svega 27 godina i ona je odmah postala ikona francuskog romantizma. U daljini vidim sliku raspetog Hrista sa svetlom kakvo je znao da napravi samo El Greko čija dela bih mogao

da prepoznam na 50 metara udaljenosti među 100 drugih.

Inače, udarna vest koja je obeležila evropsku kulturnu scenu ovog meseca, bilo je imenovanje Loren de Kar na mesto direktorke Luvra, prve žene na čelu ovog muzeja, u njegovoj 228 godina dugoj istoriji. Prvi potez Loren de Kar, otkako ju je na to mesto nominovao predsednik Makron, jeste stvaranje devetog odeljenja muzeja posvećenog Vizantiji i hrišćanima Istoka. Aktuelni direktor Luvra, Žan-Luk Martines, koji se na tom mestu nalazi već osam godina, odgovoran je za velike uspehe muzeja, ali i za neke kontroverzne umetničke izbore. Iako je pod njegovom upravom Luvr imao rekordan broj posetilaca – samo izložba o Leonardu da Vinčiju privukla je preko milion ljudi, zamera mu se zbog kompromisa sa vodećim modnim brendovima, od "Luja Vitoña", preko projekta AirBnB-a "Jedna noć sa Mona Lizom", do ugovora sa "Svoćom" i subvencija muzeja za spot Bijonse. Trenutno je deo fasade prekriven reklamom modnog brenda "Balensijaga".

TOPLJENI SIR I PUŽEVI

Nakon tri sata lutanja Luvrom, rashlađen i očiju punih lepote vraćam se paklenom pariskom junskom danu i svom biciklu koji sam "vezao" pored "Le Café Marly", jedinog kafea koji ima privilegiju da mu terasa gleda na dvorište Luvra. Okrećem pedale uz Senu i nailazim na mesto na kojem je 1997. poginula princeza Dajana. Tu se nalazi i plamen koji je kopija onog na vrhu Kipa slobode koji je 1889. povodom stogodišnjice svoje revolucije Francuska poklonila Sjedinjenim Američkim Državama. Na ogradi zaljubljeni parovi kače kance sa svojim imenima, verovatno više kao omaž Dajani, Dodiju al Fajedu i njihovoj "zabranjenoj vezi" nego onome što sim-

bolizuje kopija plamena sa Kipa slobode.

Nalazim se sa Sandrom u Latinskoj četvrti, restoran u kojem smo proteklih petnaestak godina uvek jeli omiljeni fondisi sa sirom je zatvoren, kao i brojni drugi koji nisu preživeli pandemiju. Nešto dalje, sličan restoran sa isto tako dobrim topljenim sirom i kuvanim puževima. Dok sedimo na terasi konobarica me upozorava da sklonim novčanik sa stola jer su, kaže, džeparoši postali posebno agresivni zbog smanjenog obima posla usled oseke turista. U Veneciji sam mesec dana ranije sreo gladne galebove i golubove, a u Parizu su gladni džeparoši. Drastično smanjen broj turista u evropskim metropolama očigledno je narušio tamošnje eko-sisteme i poremetio lance ishrane. Odličan ručak je zaliven bordoom i ja sam spreman za dalje istraživanje Grada svetlosti na dva točka.

Preko puta Luvra, ispod svodova zgrada u Rue Rivoli, spava na desetine beskućnika - scena kakva se ranije nije viđala u Parizu. Zvanična statistika kaže da se od 2012. broj beskućnika u Francuskoj udvostručio i sada ih ima oko 300.000. Prema preciznoj evidenciji organizacije "Nuit de la Solidarité" na ulicama Pariza trenutno se nalazi 2.785 ljudi bez krova nad glavom. Ovu kampanju pokrenula je gradonačelnica Pariza Ana Hidalgo. Ona je članica Socijalističke partije i prva žena na toj poziciji u istoriji grada. Oko 1800 volontera ove organizacije svakodnevno obilazi domove, nude im hranu, lekove i privremeni smeštaj u svratištima za beskućnike, ukoliko ovi to žele.

Nije mi bio dovoljan Delakroa u Luvru, pa sam odlučio da odem i u njegov nekađasnji atelje u četvrti Sen Žermen de Pre u 6. arondismanu, koji je danas muzej. Ovo je bio njegov poslednji atelje, a odabrao ga je zbog blizine crkve Sen Sulpis gde je radio nekoliko zidnih slika. U ovom prostoru

POGLED:
Sa Orseja na Luvr

ISPRED MONA LIZE:
Ipak gužva
Fotografije: Robert Čoban

ru se ne nalazi posebno impresivna kolekcija, većina njegovih najvažnijih dela je u Luvru i po muzejima širom sveta, posebno u SAD. Međutim, ono što ovo mesto čini čarobnim je bašta u kojoj je umetnik stvarao. Zelena oaza mira u centru Pariza idealno je mesto za predah od jurnjave po letnjoj vrevi francuske prestonice.

Odlazim do Crkve Sen Sulpis iz 17. veka, druge po veličini u Parizu, tek nešto manje od slavne Notr Dam čija rekonstrukcija posle požara još uvek traje. Penjem se na stepenište impresivne građevine i probijam kroz zvanice na venčanju koje je upravo završeno, pa je napravljen koktel pod svodovima ulaza u crkvu. Ovo je, kažu, prvo venčanje u toj crkvi od početka pandemije, i na licima svatova vidi se ushićenje zbog činjenice da konačno mogu da se druže i slave. U istom kvartu nalazi se i "Deyrolle", prodavnica prepariranih životinja osnovana 1831. Ovo carstvo taksidermije bilo je omiljeno među nadrealistima, a pojavljuje se i u Vudi Alenovom filmu *Ponoć u Parizu*.

MUZEJ ORSEJ

Sledeći dan posvetio sam Muzeju Orsej na čijem čelu se još uvek nalazi pomenuća Loren de Kar, novoizabrana direktorka

Luvra. Inače, pod njenim rukovodstvom posećenost muzeja Orsej je naglo porasla, dostigavši skoro četiri miliona posetilaca tokom 2019. Stručnjak za umetnost 19. i početka 20. veka, 2007. godine postala je direktor Muzeja Francuske, važnog državnog tela, zaduženog da prati otvaranje Luvra u Abu Dabiju, u Ujedinjenim Arapskim Emiratomima. Takođe, imala je ključnu ulogu u slučaju slike Gustava Klimta *Ruže ispod drveća*, kada je Francuska prvi put u istoriji vratila jedno umetničko delo, kupljeno državnim novcem, naslednicima žrtava nacizma. Muzej Orsej, kod nas uglavnom pogrešno transkribovan kao Orsej, nalazi se u zgradi nekadašnje železničke stаницe koja je 1970. trebala da bude srušena kako bi se na njenom mestu izgradio novi hotel, ali je tadašnji francuski ministar kulture Žak Duamel to sprečio. Trebalo je 6 meseci da se u zgradu smesti oko 2000 slika i 600 skulptura, a muzej je 1986. otvorio tadašnji predsednik Francuske Fransoa Miteran.

Na ulazu u Orsej dominira veliki preparirani slon koji ranije nije bio tu. Slonovi Margarita i Hans uhvaćeni su na Cejlonu i transportovani u Evropu kako bi postali deo menažerije princa od Orana. Tokom Francuske građanske revolucije

slonovi su odvedeni u Botaničku baštu u Pariz gde su završile i divlje zveri iz opustošene menažerije Versaja. Hans je uginuo posle četiri godine a Margarita je dočekala i pad Napoleona, živela je do 1816. Nakon taksidermijskog postupka – preparirana slonica završila je u Nacionalnom prirodničkom muzeju, a u Orsej je došla kao pozajmica povodom izložbe "The Origins of the World: The Invention of Nature in the 19th Century". Na prvom spratu, tamo gde su slike Van Goga i Gogena, pažnju mi privlači *Ulica u Parizu u maju 1871*. Maksimilijana Lusa sa potresnom scenom tela ubijenih žena i muškaraca u lokvi krvi. Ove godine navršilo se 150 godina od Pariske komune i pada cara Napoleona III. Za razliku od ove, slika koja izmami osmeh, je *Aranžman u sivom i crnom* Džejmsa Meknila Vislera mnogo poznatija kao *Vislerova majka*, koja je postala deo popularne kulture nakon filma *Bean* o čuvenom Mr. Binu.

Poslednje večer, i povod našeg dvodnevno postpandemijskog boravka u Parizu – otvaranje izložbe Cileta Marinkovića *Po-setioci* u Srpskom kulturnom centru preko puta čuvenog Bobura. Bežimo od nenasnosne vrućine na prvom spratu u rashlađeni podrum u kojem su izložene nove Ciletove slike nastale u Beogradu i Parizu tokom pandemije. Neki od likova na platnima živih boja nose epidemiološke maske. Ciletova supruga Beba priča mi kako su im "gladni" lopovi obili pariski stan i odneli nekoliko slika. Marija Nestorović, nova direktorka Kulturnog centra uliva nadu da će nakon više godina skandala i lošeg publiciteta ova institucija konačno biti onakva kakva zaslužuje.

Sa Saškom i Milošem, mladim bračnim parom koji smo upoznali na izložbi, odlazimo na večeru u "Le Café Marly". Sedimo na terasi uz roze "šapat anđela", gledamo kišu koja uporno natapa pusto dvorište Luvra, i zaključujemo da je "potraga za najboljom epohom" iz pomenutog Vudi Alenovog filma – potpuno besmislena. Najbolja epoha je upravo ova u kojoj sada živimo. Jedanaest je uveče, počinje policijski čas kada se zatvaraju restorani i kafei, sklanjajući se od kiše i zaobilazeći usnule beskućnike u Ulici Rivoli žurimo ka hotelu. Ovu ponoć u Parizu nećemo dočekati na njegovim ulicama.

ROBERT ČOBAN

Ni stara ni nemoćna

Zbornik radova *Starost i rod u vremenu i prostoru. Šta starije žene (ne) mogu u Srbiji danas* (izdavač Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja) pokrenuo je nekoliko aspekata ove teme i pokazao da svaki ukazuje na diskriminaciju žena starijih od 65 godina. U tome prednjače reklame

Starost i starenje su neminovni i neizbežni. Starost je naša sadašnjost, budućnost i prošlost bez obzira da li prihvatamo ili negiramo vlastito starenje ili starost drugih, to je naša jezička, kulturna, politička i biološka stvarnost. Šta ona za nas znači, zavisi od vremena i prostora u kom živimo, od kulture u kojoj gradimo odnos prema starijima i određujemo im uloge i pozicije u društvu.

Kod nas se različito vrednuju starost kod žena i starost kod muškaraca, što je najvidljivije u stereotipima uz koje odrastamo i koji nam se nameću, a zapravo nas upozoravaju na prisutni seksizam. U svemu tome naročitu ulogu imaju reklame. Evo nekoliko primera.

U reklamama za zdravlje (proizvod Herbiko K2D3 za jačanje kostiju) glavni likovi su stariji muškarac i starija žena. U nizu povezanih sekvenci različitih scena, muškarac se nadvija nad stariju ženu i mazi je rukom po licu, fotografije je dok šetaju stazom sa procvetanim drvećem držeći se za ruke, igraju se sa unukom (svi su nasmejani), plešu, muškarac izuva papuču ženi koja leži na krevetu i pokriva je ćebetom (pored kreveta su invalidska kolica), zajedno vežbaju tegićima na lopti za pilates, ponovo se igraju sa unukom u prirodi tako što muškarac vrti unuku, a žena radosno pljeska rukama. Prikazana su dva pozitivna modela starosti: starost kao telesna aktivnost i duhovna vitalnost, koji promoviraju starije kao delatne članove/ice društva i starost kao partnerska idila, koji ističe tradicionalne porodične vrednosti i odnose. Stariji par ne izgovara tekst reklame, već to čine drugi za njih (ženski i muški glas). Tako nam se prenosi poruka da nisu dovoljno umešni da govore za sebe. Govoreni tekst reklame, pak, implicira starost kao borbu protiv nedostatka pošto je reklamirani suplement namenjen isključivo

Foto: promo

starijima, jer "svaka treća žena i svaki sedmi muškarac ima osteoporozu i problem sa zglobovima" (oboljenje koje se vezuje za starije životno doba). Starost podrazumeva telesne (ali i kognitive) nedostatke, koji se mogu pobediti.

U opisanoj reklamama stariji muškarac i dalje poseduje fizičku snagu za razliku od starije žene. Ona je pasivna, objekat muškarčeve radnje i puna divljenja prema njemu. Ona je, dakle, dvostruko diskriminisana – zato što pripada starijima i zato što je žena i to ne obavezuje ovim redosledom.

Reklama za časopis "Bakina peciva" čuva stereotip bake koja peče kolače svojim ukućanima, porodici, koja neguje tradicionalne odnose i vrednosti. Starost ovde ima značenje "prošlosti i tradicije", a o njima brine starija žena. Briga za druge je često zaduženje koje imaju starije žene (ali i mlađe). Kada lik starije žene nosi radnju u reklamama za poljoprivredno seme i odista izgovara tekst reklame, ona je i nadalje u ulozi one koja slu-

ži druge (posluhuje svoju porodicu za stolom). Ovde je takođe skrivena pretpostavka da brigu o letini (odnosno finansijsko izdržavanje porodice) ima "muška glava", čime se podupire patrijarhalni porodični model. Stereotip se širi reklamom uz veseli zvuk tamburica i smeh, što reklamnu poruku opasno približava manipulaciji.

Primeri iz antiejdz oglasa podupiru model starosti kao kontrasta mladosti kroz brigu za žensko telo koje stari. Tako oglasi nude negu "žena po dekadama" sa eksplicitnim navođenjem uzrasta i problema koje godine nose: "Tridesete nam donose prve bore, posle četrdesete koža gubi elastičnost, a sa pedeset postaje vidno suvlja i opuštena." Uz to je ovaj citirani tekst ilustriran serijom od tri fotografije na kojima se nalaze nasmejana lica žena pored kojih stoji objašnjenje: "između 30. i 40. godine", "između 40. i 50. godine" i "posle 50. godine". Godine su ovde metafora za proces starenja koji doprinosi nepoželjnom izgledu žene. Ako imamo u vidu da se starijim ženama smatraju osobe starije od 65 godina, s obzirom da ih u ovoj reklamama nema, poruka je da im nega ostarele kože više nije ni potrebna – one su bitku izgubile.

Šta nam se poručuje ovim reklamama? Da je starenje neprijatelj protiv kojeg treba da se borimo. Sa ženama koje stare ophode se bezlično, sa lažnom zabrinutošću i nude im iluziju da mogu ostari ti mladoliko.

Ono čega nema u reklamama koje sam analizirala jeste perspektiva starosti kao potencijala i iskustva i znanja o životu, naročito starijih žena, a upravo je ona potrebna za negovanje kulture starenja. I u reklamnom i medijskom diskursu posvećuje se malo pažnje temi starosti, iskustvu i potencijalima starijih žena. Kome to odgovara?

MARGARETA BAŠARAGIN

Porez na talenat

Uz ogradu da ne umem da procenim kako će to uticati na celokupnu ekonomiju, rekao bih da je odluka da mlađi od 40 godina ne plaćaju godišnji porez na dohodak odlična za srpsku IT industriju. Nemam za to nikakvih indicija, ali liči mi da su upravo ljudi iz te industrije došapnuli kome i gde treba da bi im takva mera bila od koristi. Kao što su šaputali i neke druge stvari poslednjih godina, pa su ih vlasti čule i poslušale.

U to verujem jer su u strukturi mlađih od četrdeset, koji u Srbiji zarađuju na legalan način, u IT sektoru najbrojniji oni koji mesečno prihode više od 2100 evra, što je bio osnov za plaćanje godišnjeg poreza na dohodak (malo manje od tri miliona dinara oporezivog prihoda). Tu bi se, verovatno, moglo naći i nešto preduzetnika, sportista i umetnika i malo ko od menadžera, budući da se na tako plaćene položaje stiže obično posle četrdesete. Za razliku od IT-ja gde veoma dobar developer može da prebaci tu granicu već sa 25, mada je realnije posle tridesete.

Ko lepo zarađuje može da plati i porez, zašto bismo bili sažaljivi prema mlađima od četrdeset ako takva osećanja prema njima ne gaje na Zapadu, zar ne? Recimo, zbog vesti da se u svetu trenutno traži 132.000 visoko kvalitetnih softveraša, sudeći po oglasima na platformi za poslove Adzuna (izvor ZDnet). Reč je o postkovid potražnji koja je u konstantnom porastu, praktično nijedan mesec ove godine nije bilo manje od sto hiljada radnih mesta koja su čekala pravu osobu. Tu kreće veza sa Srbijom i njenim porezima.

Evropska komesarka za unutrašnje poslove i migracije, Ilva Johanson, koja je prošle nedelje posetila Srbiju, prilično glasno je slala neke poruke, onima koji su hteli da ih čuju. Na sajtu njenog komesarijata u blog sekciji, početkom juna najavila je promenu imigracione politike kako bi se EU više otvorila za, pazite sad, talente iz drugih zemalja, pa i iz migrantske populacije. Procenjujući da je ljudski kapital najveća vrednost

u digitalizovanom svetu, pogotovo privredi, EU će nastojati da prikupi što više takvog kapitala. Plate su više nego dobre, standard "švedski", kandidati samo moraju da budu veoma, veoma dobri. Jer analitičari ZDnet primećuju da je veliki broj slobodnih radnih mesta samo delimično rezultat restarovanja IT industrije posle prve faze pandemije. Dobrim delom problem je što je teško naći kvalitetne ljude. Ima ih Kina, ali ih zadržava svojim merama, Americi i Britaniji ih je teško oteti, pa ostaje neintegrisani deo Evrope kao primarni "rudnik" – ruda je jeftina, samo je malo ima.

Suprotno uvreženom mišljenju da je IT sektor profitirao od korone, brojke pokazuju da je, zapravo, takođe bio snažno pogođen. Neki su zaista umnogostručili svoje prihode, najviše oni koji se bave onlajn prodajom i komunikacijom, ali startapi oslonjeni na privredu koja se ukočila masovno su propadali ili ostajali bez kapitala neophodnog za razvoj, a kojem su se nadali. Neku štetu napravilo je i onlajn školovanje, odnosno rad od kuće, budući da je to značajno usporilo razvoj mladih, onih koji bi uskoro trebalo da stignu na tržište. Ali to će se osetiti tek za koju godinu.

Sada se stavite u poziciju developera mlađeg od 40, koji baš ovih dana treba da ispovrta par stotina ili koju hiljadu evra za porez i sazna da, ako ostane u Srbiji, tu obavezu neće imati. To nije zanemarljiv teg na strani ostanka o čemu se svako u toj industriji premišlja, jer mu se može. A nije neprikladna ni za mlade nerezidente kojih ima sve više u srpskim IT firmama, kao i među digitalnim nomadima za koje Srbija, takođe, najavljuje neke povoljnosti.

Ako treba još da se šapuće, verovatno će se tražiti neselektivne subvencije (smanjenje doprinosa) za zapošljavanje u IT sektoru, uključujući i takozvane frilensere. Jer, ko ne bude sačuvao svoje talente moći će svetu da prodaje samo litijum, a možda i hrom.

PRODAJA I PRETPLATA

ŠTAMPANO IZDANJE

	kurirom [Beograd]	poštom [Srbija]	običnom poštom [Evropa]	avionom [ceo svet]
6 meseci / 26 brojeva	5800 RSD	5500 RSD	110 EUR	170 EUR
12 meseci / 52 broja	11.600 RSD	11.000 RSD	210 EUR	325 EUR

INTERNET IZDANJE

	iz Srbije uplatnicom	iz sveta karticom
1 broj sa PDF-om	—	2,00 EUR
1 mesec / 4 broja sa PDF-om	720 RSD	7,00 EUR
6 meseci / 26 brojeva bez PDF-a	3250 RSD	29,00 EUR
6 meseci / 26 brojeva sa PDF-om	4500 RSD	38,00 EUR
12 meseci / 52 broja bez PDF-a	5375 RSD	46,00 EUR
12 meseci / 52 broja sa PDF-om	7250 RSD	63,00 EUR

Opcija PDF podrazumeva i mogućnost preuzimanja fajla u obliku identičnom štampanom izdanju. **ZABRANJENO JE DA VIŠE LICA UPOTREBLJAVAJU ISTI NALOG.** PDF fajl se daje na ličnu upotrebu registrovanom pretplatniku, fizičkom licu, i **ZABRANJENO JE DISTRIBUIRATI CEO ILI DELOVE FAJLA** bez prethodne pisane saglasnosti NP Vreme doo, Beograd. U sve dinarske cene je uračunat PDV. U sve cene pretplate na štampana izdanja uračunata je poštarina.

Uplatu možete izvršiti lično u prostorijama redakcije, radnim danima od 9.30 do 14.30h.

Ako ne možete doći u redakciju, potvrdu o uplati zajedno sa svojim podacima pošaljite e-mailom na adresu prodaja@vreme.com, faksom na broj 011/3238-662 ili poštom na Vreme, Kosovska 17, Beograd, sa naznakom za šta je uplata izvršena. Za internet pretplatu obavezno navesti e-mail za kontakt. Vašu e-mail adresu ne ustupamo trećim licima. Dinarske uplate izvršite u korist NP VREME na račun broj **160-302538-91**.

Za dostavu u inostranstvu, uplata u zemlji se vrši uplatom odgovarajućeg iznosa na naš dinarski račun, u dinarskoj protivvrednosti prema srednjem kursu NBS na dan uplate. Iz inostranstva možete izvršiti uplate za sva naša izdanja pomoću kreditne kartice na internet adresi <http://www.vreme.com/pretplata> ili direktno na naš devizni račun (za detalje obratiti se službi prodaje). Trajanje pretplate na internet izdanje određuje se datumi od isteka poslednjeg dana pred izlazak broja za koji pretplata više ne važi.

DOSTUPNO U DIGITALNOM FORMATU
www.novinarnica.net

Usluge internet pretplate na Vreme vrši i
www.novinarnica.net prema svom cenovniku.

Dodatne informacije u vezi s prodajom i pretplatom: telefonom, radnim danom od 10 do 14h: 011/3234-774 ili e-mailom na prodaja@vreme.com

ista priča

ALEKSANDAR ZOGRAF.

ZAHVALJUJUĆI GASTERBAJTERSKOJ POPULACIJI, KOJA U NAŠU SREDINU DOVLAČI ŠAROLIKU ROBU SA ZAPADA, MNOGO TOGA ZANIMLJIVOG BUDE PRESELTJENO SA BUVLJIH PIJACA U AUSTRIJI I NEMAČKOJ NA BUVLJE PIJACE U SRBIJI... TAKO JE DO MENE DOŠAO I ALBUM IZVESNE BEČKE PORODICE, SA FOTOGRAFIJAMA KOJE BELEŽE NJIMA BITNE MOMENTE, IZMEĐU TRIDESETIH I PEDESETIH GODINA DVADESETOG VEKA...

U SVIM ZEMLJAMA, MEĐUTIM, "REPERTOAR" OVIH ALBUMA PRILIČNO JE SLIČAN: POTREBNO JE OBELEŽITI PORODIČNA OKUPljanJA, DETINJSTVO, LETOVANJA, NEŠTO FOTOGRAFIJA S POSLA, TU JE I LJUBIMAC AKO GA IMA, DRUŠTVENE ZABAVE, MOŽDA I NEKOLIKO FOTOGRAFIJA KOJE BELEŽE VAŠ PORTRET ILI FIGURU, PO ČEMU ĆE VAS NEKO PAMTITI, ILI ĆETE VI PAMTITI SEBE, PRE NEGO ŠTO SVE TO ZAVRŠI NA BUVLJOJ PIJACI ILI MOŽDA ĆAK I NA ĐUBRIŠTU...

Una

Šta je bilo prvo, ko će se setiti posle toliko godina? Gugl pomaže, na početku ipak beše knjiga, što je i logično, u ranoj mladosti su se iskustva i slike u glavi skupljali mahom iz literature. Kaporova *Una* izašla je '81.

"Una? Odakle vam to ime?", pita profesor Mišel Babić studentkinju koja je došla da ga intervjuiše. "Otac mi je rođen na Uni." – "Una...", ponovi profesor zamišljeno. "Reka iz ukrštenih reči. Tri slova vodoravno. Una. Jedina. Sama. Una O'Nil, žena Čarlija Čaplina, ćerka starog Judžina O'Nila, dramskog pisca i pijanca..."

Foto: wikipedia Predrag Božić

Prva lutanja su počela mnogo kasnije. *Brzim preko Bosne*, na putu odnekud za negde, u doba kada je sam put bio bar podjednako važan i uzbudljiv kao i cilj. Kondukter je otvorio vrata kupea, upalio svetlo i zatražio kartu. Pospani putnik je pružio režijsku (legitimaciju za povlašćenu vožnju onih iz železničarskih porodica) i bacio pogled kroz prozor. "Je li ti nešto Milinko Turudić?" – "Stric." – "Kaži mu da ga je pozdravio Mehmed, zajedno smo bili u železničarskoj školi. Evo ti režijska, nisam ti udario pečat, ako naiđe kontrola, kaži da si naš i da si tek ušao." – "Hvala, a gde smo?" – "Prošli smo Bihać." – "Koja je ovo reka napolju?" – "Una."

Ugasio je svetlo, a ja sam se prilepio uz staklo. Pod punim mesecom, prateći prugu, preko stenja su prštali slapovi svih postojećih nijansi tamnozelenog, pa se prelivali i u ravnici utapali u crne šume pored obala.

Ima jedna pesma Karla Sandberga: "Sećam se", reče nežna crnkinja svom već prosedom sinu, "sećam se kad si bio još samo divan sjaj u očima tvog oca." Daleko je bilo još od tog sjaja u očima, ali sam negde pred zoru obećao sebi da će mi se ćerka, ako je ikada budem imao, zvati Una.

I bio je posle rat, i pošto sam u rano proleće '96. prošao kroz mrtvu i spaljenu Posavinu od Bijeljine do Bosanskog Broda

da bih otišao na grob prijatelja, nisam više pozeleo da idem brzim preko Bosne, ne bi bilo isto.

Mnogo godina kasnije došla je ćerka, pa druga, ali o imenima dece se odlučuje zajednički, a Anđela i Tijana je baš nekako pristajalo uz njih dve, i nije mi bilo žao neispunjenog obećanja sebi.

Ovog januara, neki hitan posao se namestio u Bihaću. Sve do Banja Luke vraćale su se slike iz one '96. Ne samo zato što su putevi bili pusti (sada, srećom, jer su praznici još trajali),

nego što se pored tih puteva još crne spaljeni kosturi kuća, kao da se niko i ne trudi da izbriše gadna sećanja tako što će ih ukloniti. Izgrađene su, naravno, pored njih nove, u mraku svetle i novopodignute džamije i obe vrste crkava, kako u kom selu, koje valjda obeležavaju teritoriju; ni putevi nisu više izrovani, samo što se njima kreću neki novi nevoljnici.

Jutro je, u autobusu ka Bihaću su još samo dvojica tamnopotih mladića umotanih u ćebad. Na nevidljivoj kantonskoj granici, u Bosanskoj Otoci, policajci ulaze u autobus. "Pasport." – "No pasport, Bangladeš." – "Aut." – "Bihać, hospital." – "No pasport, no Bihać. Aut." I onda sam u autobusu, pored Une.

Uglavnom je bolje ne vraćati se fascinacijama iz mladosti, nego ih ostaviti zamrznute u sećanju. Jer mnogo kasnije, neke knjige i filmovi možda će izgledati banalni, planine će biti manje, boje bleđe. Ali, ponekad вреди vratiti se.

Drveće je bilo golo od zime, crna i siva su senčile brda, ali je Una bila ista. I one hiljade nijansi zelene su bile iste, i osećaj nestvarne lepote od koga se toplina širila glavom i brisala ružne slike bio je isti. U Bosanskoj Krupi ušla je neka mala i izašla na sledećoj stanici. Nahranjena snegovima, reka je grlila drveće po obalama, a negde iznutra Arsen je pevao: "Uuunaaa..." ¶

MOMIR TURUDIĆ

FILMOVI SA JAKOM **PREPORUKOM**

VIDI PRVI NA EKSKLUZIVNOJ
FILMSKOJ PLATFORMI

MOJOFF.NET

Maestralno

Od najkvalitetnije pšenične durum krupice

Copyright © NP Vreme, Beograd

Upotreba materijala iz ovog fajla u bilo koje svrhe osim za
ličnu arhivu dozvoljena je samo uz pisano odobrenje NP Vreme

PDF IZDANJE RAZVILI: Saša Marković i Ivan Hrašovec

OBRADA: Marjana Hrašovec